



**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД  
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»  
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ  
КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО  
ПРАВознавства  
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА КРАЇН ЄВРОПИ  
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ  
ПРАВОСУДДЯ  
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН  
УКРАЇНИ**

# **ПРАВО - ДІЄВИЙ ЗАСІБ ПЕРЕМОГИ УКРАЇНИ У ВІЙНІ З РФ: АНАЛІТИКА, ОЦІНКИ, ПРОГНОЗИ**

*міжнародна колективна монографія*

«РІК-У»

Ужгород • 2023



**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE  
STATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION  
"UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY"  
FACULTY OF LAW  
DEPARTMENT OF CONSTITUTIONAL LAW AND  
COMPARATIVE JURISPRUDENCE  
INSTITUTE OF STATE AND LAW OF EUROPEAN COUNTRIES  
RESEARCH INSTITUTE OF THEORY AND PRACTICE OF JUSTICE  
INSTITUTE OF STATE AND RIGHTS NAMED BY V.M.  
KORETSKY NAS OF UKRAINE**

**LEGAL AND EFFECTIVE MEANS OF  
UKRAINE'S VICTORY IN THE WAR  
WITH THE RUSSIAN FEDERATION:  
ANALYSIS, ASSESSMENTS,  
FORECASTS**

*international collective monograph*

"RIK-U"

Uzhhorod • 2023

**Наукові редактори:**

**Бисага Юрій Михайлович** – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

**Белов Дмитро Миколайович** - доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

**Берч Вероніка Вікторівна** - кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

**Дешко Людмила Миколаївна** - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

**Заборовський Віктор Вікторович** - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

**Продан Вікторія Іванівна** - старший викладач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», аспірант.

**Рецензенти:**

**Берназюк Я.О.** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, суддя Верховного суду України.

**Медвідь А.Б.** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії держави і права, директор науково-практичного центру дослідження та захисту конституційних прав особи Львівського торговоельно-економічного університету.

*Рекомендовано до друку Вченою радою юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет (протокол №6 від 15.11.2022 р.)*

*Дана монографія присвячена світлій пам'яті всіх тих, хто віддав найдорожче - своє життя за Україну.*

*За нашу і Вашу свободу!*

*Пам'ятаємо... молимося... сумуємо...*

*За дорученням авторів колективної монографії проф. Бисаги Ю.М., проф. Белова Д.М., доц. В.В. Берч, проф. Л.М. Дешко, проф. В.В. Заборовського, ст. викл. В.І. Продан.*

Право - дієвий засіб перемоги України у війні з РФ: аналітика, оцінки, прогнози: міжнародна колективна монографія / за заг. ред. Бисаги Ю.М., Белова Д.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Заборовського В.В. та Продан В.І. Ужгород: Видавничий дім «РІК-У», 2023. 275 с.

ISBN 978-80-974150-2-2

Монографія є комплексним науковим дослідженням питання реалізації прав, свобод та інтересів осіб в умовах воєнного стану. Передбачаються механізми реалізації прав та свобод осіб, окреслюються максимально допустимі межі обмеження прав, свобод та інтересів осіб в умовах війни. Питання функціонування судових та правоохоронних органів в умовах війни а також реалізація інституції притягнення винних осіб до відповідальності.

**УДК 342.1/.78(477):355.01(477+470)«2022/2023» П 68**

© Ю.М. Бисага, Д.М. Белов, В.В. Берч,  
Л.М. Дешко, В.В. Заборовський, В.І. Продан.

Справедливий Закон —  
найвища суспільна мудрість



## ЗМІСТ

<b>Бадида А.Ю., Переш І.Є.</b> Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану: баланс між публічним інтересом та індивідуальними правами.....	10-20
<b>Бєлов Д.М., Бєлова М.В.</b> Цифрофізація, як елемент захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні.....	21-38
<b>Бисага Ю.М.</b> Ключові інструменти права в дієвій боротьбі за свободу та незалежність української держави.....	39-43
<b>Вишневська М.М.</b> Особливості конституційно-правового статусу виборчих комісій за виборчим законодавством України.....	44-53
<b>Заборовський В.В., Манзюк В.В.</b> Концепція доступності правосуддя в правозастосовній практиці Європейського суду з прав людини через призму професійної діяльності адвоката.....	54-63
<b>Карапетян А.Р.</b> Заборона прямої дискримінації у здійсненні права дітей зовнішньо переміщених осіб на освіту в країнах-членах Ради Європи.....	64-73
<b>Копча В.В.</b> Правовий захист конституційних принципів у рішеннях Конституційного Суду Угорщини.....	74-82
<b>Копча Н.В.</b> Призначення і проведення тактики слідчого огляду: теорія і практика.....	83-95

<b>Кравчик С.М., Гарагонич О.В.</b> Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики.....	96-123
<b>Мельничук О.Ф.</b> Гарантії реалізації конституційного права на освіту в Україні в умовах війни.....	124-139
<b>Менджул М.В.</b> Проблеми безпеки та захисту прав дитини в умовах війни в Україні.....	140-150
<b>Пирого І.С., Пирого С.С.</b> Міжнародне право як засіб перемоги України у війні з рф.....	151-169
<b>Попович Т.П., Топольницька М.І.</b> Збройний конфлікт: теоретичні проблеми визначення.....	170-178
<b>Берч В.В., Продан В.І.</b> Сутність та спрямованість політики модернізації сучасної освіти.....	179-186
<b>Сердюк Н.А.</b> Забезпечення соціального захисту населення в умовах війни.....	189-195
<b>Туряниця В.В., Туряниця В.В.</b> Освіта українців-біженців у Європейському часопросторі в період російсько-української війни (на прикладі Чеської Республіки).....	196-211
<b>Хотинська-Нор О.З.</b> Оптимізація мережі судів: актуалізація ідеї в умовах воєнного стану в Україні.....	212-226
<b>Щербанюк О., Бзова Л.</b> Доступ до правосуддя в юриспруденції Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу.....	227-271

## CONTENT

<b>Badyda A., Peresh I.</b> Protection of human rights in Ukraine under martial law: balance between public interest and individual rights.....	10-20
<b>Byelov D., Byelova M.</b> Digitization as an element of protection of the rights of refugees and internally displaced persons in the conditions of war in Ukraine.....	21-38
<b>Bysaga Yu.</b> Key legal tools in the effective struggle for the freedom and independence of the Ukrainian state.....	39-43
<b>Vyshnevskia M.</b> Peculiarities of the constitutional and legal status of election commissions under the election legislation of Ukraine.....	44-53
<b>Zaborovsky V., Manziuk V.</b> The concept of access to justice in the law enforcement practice of the European Court of Human Rights through the lens of a lawyer's professional activity.....	54-63
<b>Karapetian A.</b> Prohibition of direct discrimination in exercising the right of children of internally displaced persons to education in the member states of the Council of Europe.....	64-73
<b>Kopcha V.</b> Legal protection of constitutional principles in the decisions of the Constitutional Court of Hungary.....	74-82
<b>Kopcha N.</b> Designation and implementation of investigative review tactics: theory and practice.....	83-95
<b>Kravchyk S., Garagonych O.</b> Legal principles of economic and legal responsibility in the field of energy.....	96-123



<b>Melnychuk O.</b> Guarantees of realization of the constitutional right to education in Ukraine in war conditions.....	124-139
<b>Mendzhul M.</b> Problems of safety and protection of children's rights in the conditions of war in Ukraine.....	140-150
<b>Pyroha I., Pyroha S.</b> International law as a means of Ukraine's victory in the war with the russian federation.....	151-169
<b>Popovych T., Topolnytska M.</b> Armed conflict: theoretical problems of definition.....	170-178
<b>Berch V., Prodan V.</b> The essence and direction of the policy of modern education reform.....	179-186
<b>Serdiuk N.</b> Provision of social protection of the population in the conditions of war.....	189-195
<b>Turianytsia V., Turianytsia V.</b> Education of Ukrainian refugees in the European space-time during the Russian-Ukrainian war (on the example of the Czech Republic).....	196-211
<b>Khotynska-Nor O.</b> Optimization of the network of courts: actualization of the idea in the conditions of martial law in Ukraine.....	212-226
<b>Șcerbaniuc Oksana, Bzova Laura</b> Accesul la justiție în jurisprudența curții Europene a drepturilor omului și a curții de justiție a Uniunii Europene.....	227-271

## **ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ ПУБЛІЧНИМ ІНТЕРЕСОМ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ**

**Бадида Андріана Юріївна,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри теорії та історії держави і права  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

andriana.badyda@uzhnu.edu.ua

**Переш Іван Євгенійович,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
завідувач кафедри теорії та історії держави і права  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

ivan.peresh@uzhnu.edu.ua

**Анотація:** Автори дослідження проаналізували стан захисту прав людини в Україні після повномасштабного вторгнення на територію України (а, відверто, – війни російської федерації проти України), крім того йдеться про обмеження прав людини в умовах воєнного стану та доцільність й необхідність таких мір.

У дослідженні використано нормативну базу, що є чинною в Україні, зокрема, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» 2015 року, Закон «Про соціальний і правовий захист

## *Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану: баланс між публічним інтересом та індивідуальними правами*

військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року, одне з рішень Конституційного Суду України, що стосується соціального захисту військовослужбовців та ряд інших Законів України, що прийняті Верховною Радою України після 24 лютого 2022 року.

Акцент зроблено на рішенні КСУ з короткою назвою «справа про посиленій соціальний захист військовослужбовців» у частині оцінки Судом правомірності законодавчого обмеження прав військовослужбовців на соціальний захист. Крім того, взято до уваги окрему думку судді Лемака В.В., у якій підкреслено основоположну роль судів в умовах воєнного стану та неприпустимість протиставлення публічного (державного) інтересу, відповідних конституційних цінностей, з одного боку, та поваги до індивідуальних прав людини, з іншого боку. Під час режиму воєнного стану баланс між публічним інтересом та індивідуальними правами повинен бути максимально збережений. А на державу покладається головний обов'язок – єдність у реалізації оборонної функції.

**Ключові слова:** права людини, обмеження прав і свобод, баланс між публічним інтересом та особистими правами, воєнний стан, військовослужбовці, соціальний захист.

Після 24 лютого 2022 року, коли збройна агресія Російської Федерації проти України набула повномасштабного характеру (а фактично розпочата ще 20 лютого 2014 року), правові гарантії захищеності прав людини опинилися під загрозою. Вторгнення російських військ на територію України стало причиною введення Президентом України режиму воєнного стану. Нові реалії поставили під загрозу базові людські права, в тому числі і право на життя. Правила, що формувалися десятиліттями у цивілізованому світі припиняють існувати. Міжнародний правовий порядок виявився безсилим перед новими викликами і сьогодні ми є свідками формування нових тенденцій у міжнародній політиці та нових механізмів виходу з критичних станів.

Діючий Закон України «Про правовий режим воєнного стану» 2015 року (Далі – Закон) вказує на правову підставу для введення воєнного стану. Зокрема, це Конституція України, власне сам Закон та указ Президента України про введення воєнного стану, затверджений Верховною Радою України. Ст. 20 вказаного Закону передбачає правовий статус та обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного стану. Правовою підставою для цього є Конституція України та сам Закон. Так, «в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України». Ч. 1

## *Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану: баланс між публічним інтересом та індивідуальними правами*

ст. 22 Закону вказує на заборону застосування тортур, жорстокого поводження чи покарання під час введення воєнного стану. Після 24 лютого 2022 року з початку повномасштабного вторгнення до вищевказаного Закону були внесені зміни, що стосуються: вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану, розширено коло осіб, які мають можливість обрати сплату єдиного податку за ставкою 2%, відтермінування проведення спецперевірки у період дії воєнного стану тощо. [1]

Сама Конституція України містить поняття «воєнного стану» у контексті внесення змін до останньої (ст. 157), а також у згаданій вище ч.2 ст.64, що стосується передбачення можливості обмеження здійснення деяких прав людини.

Права людини, які гарантує Конституція України, є невідчужуваними та непорушними (ст. 21) [2] . Нагадаю, що існують права людини, що мають ранг так званих абсолютних прав, зокрема право на життя, заборона катувань тощо. Тобто неможливо жодних відступів та жодних обмежень у здійсненні цих прав, навіть при умові надзвичайного та воєнного стану. Крім того, право на судовий захист (стаття 55 КУ) не підлягає обмеженню за статтею 64 Конституції України. Як уже зазначалося, здійснення декотрих прав людини може бути обмежено (ст. 64 Конституції України), зокрема, йдеться про наступні права, передбачені ч.2 ст. 64

Конституції України: недоторканість житла, таємниця листування, свобода думки і слова, проводити мітинги, право на освіту тощо. Проте таке обмеження не може мати своїм наслідком вилучення у людини самої сутності цього права. А сутністю прав людини є людська гідність та свобода.

Надзвичайно актуальним у контексті захисту прав людини є рішення у справі Конституційного Суду України (далі КСУ), з короткою назвою «справа про посиленій соціальний захист військовослужбовців». У ньому, зважаючи на реалії, пов'язані зі збройною агресією РФ проти України, було захищено право військовослужбовців Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та інших військових формувань. КСУ підкреслив головну роль ЗСУ та інших формувань, що «здійснюють ефективний захист Української держави та Українського народу», відзначив, що найвищим державним інтересом є «підтримання високого рівня обороноздатності», а підтримка військовослужбовців ЗСУ є «одним із засобів розширення оборонних можливостей держави».

Окрім вищевказаного, у цьому рішенні КСУ перевіряв на відповідність Конституції України п.4 ст. 16-3 Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ зі змінами щодо обмеження реалізації права на доримання одноразової грошової

*Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану: баланс між публічним інтересом та індивідуальними правами*

допомоги в більшому розмірі дворічним строком в аспекті його пропорційності.

Ч.5 ст.17 Конституції викладено, вважає КСУ, так, що реалізація права на соціальний захист «осіб, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей потребує якісного і ефективного законодавчого регулювання та запровадження механізмів забезпечення їх державної підтримки». Крім того, «метою законодавчого регулювання в цій сфері є як усебічне соціальне забезпечення військовослужбовців, яке компенсуватиме установлені законом обмеження та умови служби, властиві цій категорії громадян, так і підвищення мотивації особового складу Збройних Сил України у виконанні ними покладених на них функцій щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності».

Визначаючи легітимність мети встановленого Законом обмеження, Конституційний Суд України дійшов висновку, що обраний законодавцем засіб її досягнення (часове обмеження строком у два роки) хоч і є раціонально пов'язаним із нею, однак не може бути визнаним таким, що є домірним для досягнення встановленої мети, оскільки не є підтвердженням того, що погіршення стану здоров'я цієї категорії осіб, спричинене

пораненням (контузією, травмою або каліцтвом) під час служби в Збройних Силах України, не може настати після спливу встановленого строку. Установлення такого законодавчого обмеження є не виправданим з огляду також на те, що законодавець мав можливість обрати для досягнення цієї ж мети засіб, який менш обтяжливо зачіпав би сферу реалізації прав військовослужбовців на соціальний захист.

І наостанок, дає висновок КСУ: «якщо у разі втручання держави шляхом ухвалення нормативного акта має місце обмеження права військовослужбовців на соціальний захист, то доведення виправданості такого обмеження покладається на орган публічної влади, яки ухвалив такий нормативний акт» [3].

У зв'язку з аналізом вищезазначеного рішення у справі важливо зацентувати увагу на окремій думці судді КСУ Лемака В.В. (був доповідачем у згаданій справі), яка є збіжною. Він підкреслює основоположну роль судів в умовах воєнного стану та неприпустимість протиставлення «публічного (державного) інтересу, відповідних конституційних цінностей, з одного боку, та поваги до індивідуальних прав людини, з іншого боку, як це нерідко бувало в мирні часи. Під час війни найбільше має виявлятися сприйняття того, що публічний інтерес (наприклад, оборона, національна безпека), в якому акумулюються індивідуальні права і



## *Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану: баланс між публічним інтересом та індивідуальними правами*

свободи людини. Наприклад, обмеження пересування громадян (комендантська година, блокпости) чи навіть вилучення для потреб оборони майна громадян спрямоване на захист найбільш засадничих прав і свобод людини - права на життя, їх гідності і свободи (наприклад, захист від діяльності диверсійно-підривних груп ворога)». Суддя констатує, що «обмеження прав людини під час війни є цілеспрямованими і масовими, однак очевидно, що в умовах конституційного особливого режиму -воєнного стану - підстави для його виправдання є іншими ніж у мирний час». Але знову ж таки, він підтвердив про ті права, що жодним чином не підлягають обмеженню, йдеться про ч.2 ст.64 Конституції України [4].

Варто також констатувати, що Верховна Рада України за період російської збройної агресії ухвалила ряд законів щодо захисту прав людини, зокрема, Закон України від 24 березня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги», Закон України від 01 квітня 2022 року «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України», Закон України від 21 квітня 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо

функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану» та ряд інших. [5]

**Висновки:**

1. Права людини в умовах воєнного стану є особливо вразливими, а їх захист може бути ускладненим. Від Конституції України до відповідних законів України передбачається механізм, що дозволяє обмежити здійснення певних прав. Особлива увага при захисті прав людини зосереджується в руках держави в особі уповноважених Конституцією та законами органів державної влади.

2. В умовах воєнного стану ставляться посилені вимоги щодо функціонування органів державної влади, зокрема щодо їх єдності у здійсненні оборонної функції.

3. Щодо балансу між публічним інтересом та індивідуальними правами. Під час режиму воєнного стану так званий баланс повинен бути максимально збережений, адже обмеження здійснення певних прав та свобод людини (право пересування тощо) спрямоване на захист права на життя, до прикладу.

4. На державу покладається необхідність встановлення раціонального зв'язку між встановленими обмеженнями прав і

*Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану: баланс між публічним інтересом та індивідуальними правами*

свобод людини та зусиллями держави щодо ведення війни і збройному протистоянню України окупантам.

**Список літератури:**

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. Ст.250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 07.06.2022)

2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1875- IV URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1875-IV> Page 2 10

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). м. Київ. 6 квітня 2022 року. № 1-р(П)/2022. URL: [https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1\\_r\\_2\\_2022.pdf](https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_r_2_2022.pdf)

4. Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду

України (другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» ( справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) URL:

[https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1\\_p2\\_2022\\_1.pdf](https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2_2022_1.pdf)

5. Офіційний вебпортал парламенту України. URL:  
<https://www.rada.gov.ua/news/zak/page/4>

**ЦИФРОФІЗАЦІЯ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ  
БІЖЕНЦІВ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ  
В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

**Белов Дмитро Миколайович,**  
доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри конституційного права  
та порівняльного правознавства  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,  
Заслужений юрист України  
ORCID: 0000-0002-7168-9488

**Белова Мирослава Володимирівна,**  
доктор юридичних наук, доцент  
кафедри конституційного права  
та порівняльного правознавства  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»  
ORCID 0000-0003-2077-2342

**Анотація:** Насамперед слід сказати, що військова агресія РФ проти України спричинила наймасовіше переміщення громадян нашої країни. Більшість наших громадян прийняла Польща – з 24 лютого її кордон перетнули майже 6 млн осіб (можливо, певна частина не зупинилась в Польщі, а рушила далі в Європу). Водночас багато людей повертається додому. Причини повернення у всіх індивідуальні, одна з них –

*Цифрофізація, як елемент захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні*

фінансові складнощі, з якими стикаються громадяни за кордоном, незважаючи на допомогу, яка надається їм і державами Євросоюзу, і волонтерами [1].

Відзначимо, поняття «біженці» та «переселенці (внутрішньо переміщені особи)» аж ніяк не є тотожними з юридичної точки зору. Внутрішньо переміщеною особою (далі – ВПО) є особа, яку змусили залишити своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Таке визначення дає Закон України № 1706-VII від 20.10.2014 року «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2]. За змістом цього Закону, питаннями соціального захисту особи, відновленням і забезпеченням інших порушених прав такої особи займається держава Україна в особі державних органів та органів місцевого самоврядування.

Отже, ВПО залишаються в межах власної країни, на відміну від біженців. Юридичне визначення «біженця» може дещо відрізнятися у різних країнах світу, однак його ключовою характеристикою є вимушена міграція за межі своєї країни походження і пошук притулку за кордоном. Зобов'язання

держави щодо допомоги біженцям і їх захисту конкретизуються внутрішнім законодавством та впливають, зокрема, із Конвенції ООН 1951 року «Про статус біженців» [3]. Саме тому в подальшому нашому дослідженні см б хотіли звернути увагу саме на особливості статусу саме ВПО, що і є метою нашої публікації.

Найбільшу увагу проблемі правового статусу біженців в Україні приділено у наукових працях С.П.Бритченка, О.Л.Копиленка, О.А.Малиновської, Ю.М.Тодики, О.Ф.Фрицького, С.Б.Чеховича та цілого ряду інших провідних вітчизняних та зарубіжних вчених.

**Ключові слова:** правовий статус біженців, внутрішньо переміщені особи, захист прав та свобод осіб в умовах війни, цифровізація.

Встановлення Конституцією України основ правового статусу біженців поклало початок й процесу складання нового типу правової культури нашої держави та її громадян. Разом з тим, саме принципи правового статусу ВПО, формуючись за межами самого інституту конституційного статусу біженців, привносять в нього той зміст, який і викликає необхідність проведення справді історичних змін в нашому суспільстві. Тому, цілком закономірне зростання наукового інтересу

*Цифрофізація, як елемент захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні*

конституціоналістів до питань джерел, природи і правової цінності основних принципів конституційного статусу біженців та ВПО. Не заперечуючи ні гносеологічної ані практичної цінності підходу до розуміння та виявлення основних принципів конституційного статусу біженців та ВПО, все ж не можна не помітити його односторонність, що і є перспективою дослідження у працях вчених-конституціоналістів.

*1. Захист прав ВПО через надання державою послуг.*

За даними Уряду, в Україні нараховуються близько 7 млн внутрішньо переміщених осіб. Це люди, які залишили свої домівки, рятуючись від війни, або покинули тимчасово окуповану територію, пов'язуючи своє майбутнє з Україною .

Держава надає різноманітні види допомоги таким особам, які ми зібрали в добірку послуг:

1. Довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи
2. Надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів
3. Взяття на облік внутрішньо переміщених осіб, які потребують житлового приміщення для тимчасового проживання
4. Продовження строку надання житлового



приміщення з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб

5. Щомісячна грошова допомога внутрішньо переміщеним особам

6. Грошова компенсація за належні для отримання жилі приміщення для внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України

7. Грошова компенсація постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновані внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації

8. Пільгові іпотечні кредити внутрішньо переміщеним особам за рахунок коштів гранту, наданих кредитною установою для відбудови.

## *2. Діджиталізація і статус особи.*

За своєю сутністю процес діджиталізації являє собою переформатування аналогових даних у цифровий формат. Не зважаючи на це, на сьогоднішній день за допомогою використання категорії «діджиталізація» прийнято окреслювати більш широкий спектр явищ, зокрема, «цифрову революцію» в економічній сфері [5].

*Цифровізація, як елемент захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні*

«Планів багато, а часу мало», — саме так можна охарактеризувати політику діджиталізації в Україні. Ще в минулому році Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр., а вже у вересні 2019 р. Уряд прийняв рішення щодо створення Міністерства цифрової трансформації України. Проте, що було зроблено, а також що планується надалі, поговоримо у цій статті.

Що дає Україні і громадянам зокрема цифровізація і чому ми можемо сміливо пишатися темпами діджиталізації?

1) Цифровізація, найперше, дає Україні швидкість розвитку держави в цілому, відсутність корупції в кінцевому підсумку. Тому що будь-який цифровий процес в державній системі, де рішення вже ухвалюватися з використанням цифрових реєстрів, це той механізм, яким ми повністю викоринюємо корупцію.

2) Цифровізація — це зростання економіки, тому що це питання цифрової економіки, привабливість для бізнесу при роботі з тими ж державними структурами, коли взаємодія з людиною — мінімальна.

3) Цифровізація — це і навчання. Ми багато говоримо сьогодні про дистанційне навчання. Цифровізація це і

дистанційне місце роботи для людей, які хочуть бути реалізовані в певних галузях і бути корисними, але в міру тих чи інших фізичних особливостей не могли цього раніше робити. Цифровізація — це майбутнє нашої країни. [6]

Зауважимо, у березні 2021 року був підписаний закон згідно якого Верховна Рада проголосувала за закон, який надає електронній версії паспорту у смартфоні статус повноцінного документу [7] (у світовій практиці це перший такий випадок) .

*3. Цифрове право та як захищати свої «цифрові права».*

Згідно з визначенням «Словника тактичної реальності» Конрада Беккера , «цифрові права людини — це розширення і застосування універсальних прав людини до потреб суспільства, заснованих на інформації. Базисні цифрові права людини включають:

право доступу до електронної мережі,

право вільно спілкуватися і висловлювати думки в мережі,

право на недоторканність приватної сфери.

Організація Об'єднаних Націй фундаментальним правом людини визначає право доступу до інтернету (цифрове право). Якщо ви не можете розрахуватися банківською карткою,

*Цифрофізація, як елемент захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні*

або в певній місцевості не має доступу до інтернету, або не можете скористатися електронним квитком, чи отримати консультацію лікаря онлайн — це вважається порушенням цифрового права.

4. ВПО та діджиталізація (для викладу цього питання, використовуємо напрацювання [9]).

В Україні працює багато міжнародних організацій, волонтерських центрів та ресурсів, які надають різного роду допомогу внутрішньо переміщеним особам. Потрал <https://visitukraine.today/> зібрав найбільш корисні контакти, які допоможуть ВПО евакуюватись та облаштуватись на новому місці:

- Евакуація

Портал від Укрзалізниці «Веземо»: інформаційна підтримка, евакуаційні рейси в межах України та за кордон, перевірка часу затримки рейсів тощо.

- Житло

На сайті «Там, де вас чекають» (Офіс ПУ) можна перевірити доступні варіанти прихистку у різних областях України та дізнатись їх рівень завантаження. Консультацію стосовно розміщення нададуть за номером контакт-центру.

Портал «Прихисток» надає інформацію про варіанти

розміщення для ВПО, доступне житло, фінансову допомогу та інші консультації.

Онлайн-ресурс громадської організації «Допомагай» надає безкоштовне тимчасове житло у безпечних містах України або за кордоном, яке пропонують небайдужі люди.

- Допомога (фінансова, психологічна та гуманітарна)

На платформі «єДопомога» можна подати заяву на фінансову допомогу від держави та міжнародних організацій, а також отримати допомогу волонтерів.

Проект психологічної підтримки «Поруч» - це онлайн та очні групи психологічної підтримки для підлітків та батьків, чиє звичне життя зламала війна.

Також отримати допомогу психолога можна у мобільному додатку «Герло».

Мобільний застосунок «Lepta» створений для максимально швидкої та ефективної взаємодопомоги між громадянами України в умовах війни.

Бот «Турботник» (@turbotnyk\_bot) допомагає 24/7 українським переселенцям отримати тимчасову домівку та необхідні речі у ЦНАПах, що працюють як пункти турботи.

Сервіс «Potreba» швидкий пошук допомоги, тут можна знайти трансфери, тимчасове житло, гуманітарну

*Цифрофізація, як елемент захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні*

допомогу та ліки.

Інформаційна платформа «Взасмодія» - швидкий та легкий пошук інформації під час війни: житло, допомога, психологічна підтримка.

- Безпека

Сповідення про повітряну тривогу у регіоні перебування у додатку «Повітряна тривога», завантажити можна у Google Play та App Store.

У інформаційному боті «Готовий для всього» @Hotovyi\_do\_vsioho\_bot ви знайдете відповіді на найпоширеніші запитання щодо підготовки до надзвичайних ситуацій, а також поради щодо дій в небезпечних ситуаціях.

- Блекаут

Мапа закладів, які працюють під час відсутності світла: ЛУН.

- Робота

Онлайн-запис на прийом в Центр зайнятості, швидкий пошук вакансій та резюме по всій Україні.

- Пенсіонерам

Портал електронних послуг Пенсійного фонду України: подати заяву до ПФУ, отримати довідку ОК-5 та ОК-7 та записатись на прийом онлайн.

- Ліки

Онлайн-замовлення та доставка ліків Liki24.

«Tabletki.ua» пошук необхідних ліків у найближчих аптеках.

Крім того, актуальні правила в'їзду в Україну та виїзду до будь-якої країни світу, а також корисну інформацію щодо соціальної, фінансової та інших видів допомоги в Україні та за кордоном ви можете дізнатися на нашому сайті - <https://visitukraine.today/uk>.

- Документи

Застосунок «Дія» зберігає електронні копії вашого паспорта, ІНН, свідоцтво про народження дітей, витягу про місце проживання та інших важливих документів. Також в додатку можна отримати довідку ВПО, подати заяву на грошову допомогу, заявити про пошкодження майна від військових дій чи скористатись іншими функціями.

*5. Укладення договорів в умовах війни за допомогою «Дії» (для викладу цього питання, використовуємо напрацювання Є.Литвинова [10])*

Після паніки, ейфорії та стриманого оптимізму до більшості прийшло розуміння — війна може і не закінчитися завтра. А тому треба продовжувати жити та вирішувати дещо непопулярні питання, як то користування чи розпорядження майном, укладення чи розірвання договорів або врегулювання

*Цифрофізація, як елемент захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні*

відносин, які ніхто не планував. Мільйони людей за кілька годин, а іноді і хвилин, залишили своє майно та переїхали в інше місто, регіон чи навіть країну. Зруйновані логістичні сполучення, обмеження поштового зв'язку та подекуди абсолютна неможливість пересування не дає змоги підписати папери. Проте «минуле» життя в умовах пандемії надало українцям широкі можливості для підписання документів в електронній формі.

Навіщо нам Дія та електронний цифровий підпис (ЕЦП)?

Для більшості підприємств електронний документообіг є вже достатньо зрозумілим та практичним. Проте мільйони громадян все ще вважають це недоступним чи просто занадто складним. Але це не так. І законодавство, і технічні можливості дозволяють укладати договори в електронній формі громадянам як учасникам цивільних відносин.

Укладені таким чином договори законом фактично прирівнюються до письмової форми (стаття 639 Цивільного кодексу України) .

Розберемось, які основні практичні виклики можна вирішити швидко та не залишаючи безпечного місця.

Оренда житла. Мільйони людей терміново залишили



орендоване житло та не мають можливості розірвати укладені раніше договори оренди. При чому така ситуація є типовою як для орендарів, так і для орендодавців. У більшості випадків за умовами договорів приміщення має повертатись за актом прийому-передачі. Проте підписати його можна і в електронній формі за допомогою ЕЦП (стаття 810 Цивільного кодексу України). Крім того, новий договір можна також укласти і в електронній формі. Інше питання: як забрати речі чи оглянути приміщення, та про це далі.

Доручення чи надання послуг. Почали з'являтися сервіси, які надають послуги з вивезення речей з житла та подальшого їх відправлення чи передачі на зберігання.

На жаль, сотні тисяч людей зараз позбавлені можливості надати нотаріально посвідчені довіреності, проте їх частково можна замінити договорами доручення, комісії, підряду чи надання послуг.

У договорі можна передбачити повноваження повіреного чи виконавця послуг, встановити відповідальність, розподілити ризики тощо.

Більшість таких договорів, якщо мова йде не про розпорядження нерухомістю, укладаються в простій письмовій формі.

*Цифрофізація, як елемент захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні*

Зберігання майна. Такий договір може укладатись в письмовій формі, а тому і в електронній за допомоги ЕЦП (стаття 937 Цивільного кодексу України).

Важливо детально закріпити ідентифікуючі ознаки майна (для індивідуальних речей), якщо воно передається дистанційно, або чітко передбачити кількість та родові ознаки, а також умови зберігання та відповідальність сторін.

Управління майном. За договором управління майном власник передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, який зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах власника або вказаної ним особи (вигодонабувача). Такий договір також може бути укладений дистанційно (стаття 1031 Цивільного кодексу України), якщо мова не йде про нерухомість.

Перевезення. Звичайно, що у мирний час ми довіряємо це професіоналам, але, мабуть, що більшість з нас в теперішній реальності чи не щодня стає або перевізниками, або його замовниками. А тому не зайвим буде домовитись про ризики. Як і попередні договори, законодавство передбачає письмову форму договору, а отже і не забороняє електронний варіант.

Позика. Наразі передати розписку при отриманні грошових коштів буває досить важко, небезпечно, а інколи і

зовсім неможливо. Договір позики, як і його забезпечення у вигляді поруки, укладається в письмовій формі, а тому може бути укладено і в електронній. Не забудьте вказати спосіб передачі коштів (готівка чи банківський переказ), строк та спосіб їх повернення. Звертаємо увагу, що надходження коштів на рахунки фізичних осіб у розмірі від 400 000 грн без документального підтвердження їх походження будуть блокуватись банками.

Договір про спільну діяльність. Як вже зазначалось, в умовах тимчасової окупації чи в зоні бойових дій діяльність нотаріусів та інших реєстраційних органів не здійснюється, а тому можливості стати засновником юридичної особи фактично немає. Проте договір про спільну діяльність може бути укладено в письмовій формі (стаття 1131 Цивільного кодексу України), а тому і в електронній за допомогою ЕЦП. Договір про надання юридичних послуг чи про надання професійної правничої допомоги з адвокатом може також укладатись в електронній формі. Після укладення договору на підтвердження своїх повноважень як представника адвокат матиме право самостійно виписувати ордер.

Таким чином, варто зазначити, що політика діджиталізації спрямована на полегшення взаємодії людини та

*Цифрофізація, як елемент захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні*

держави. Коли країна стає «цифровою», вона привертає увагу інвесторів. Розбудова цифрової країни — це курс на економічний успіх. Поки що важко говорити про успіхи або невдачі у цій сфері, оскільки ми перебуваємо тільки на початку цього шляху. Однак вже зараз можна говорити, що Україна розвивається в напрямку Євросоюзу, достатньо активно впроваджуючи цифрові технології. В умовах війни з метою захисту прав біженців та ВПО саме цифровізація сприяє злагодженому функціонуванню механізму захисту прав вищевказаних осіб.

**Список літератури:**

1. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/derzhavna-dopomoha-vpo-ta-bizhentsiam-na-shcho-treba-zvernuty-uvahu/>
2. Закон України № 1706-VII від 20.10.2014 року «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
3. Конвенції ООН 1951 року «Про статус біженців». URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_011#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text)
4. URL: <https://hromadske.radio/news/2022/11/25/vereshchuk-povidomyla-skil-ky-v-ukraini-vpo>

5. Діджиталізація. DW. DW.COM. URL: <https://www.dw.com/uk/діджиталізація/t47168398>.
6. URL: <https://kanal-dom.tv/didzhitalizacziya-perspektivy-i-polza-dlya-ukrainczev-5-voprosov-s-aleksandrom-fedienko/>
7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1368-20#Text>
8. URL: <https://suspilne.media/243178-nizka-krain-gotuetsa-doviznanna-cifrovih-dokumentiv-u-dii-fedorov/>
9. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/1228/18-korisnix-portaliv-zastosunkiv-ta-telegram-kanaliv-dlya-vnutrisnyo-peremishhenix-osib>
10. Литвинов Є. Укладення договорів в умовах війни за допомогою Дії. Найпоширеніші випадки, де можна скористатися електронним документообігом. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/13/685688/>
11. Громовчук М.В., Белов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. Аналітично-порівняльне право. №3/2022. С.22-28.
12. Белов Д.М. Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2022. Вип. 74. С. 85-90.

*Цифрофізація, як елемент захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні*

13. Белов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правові засади статусу особи: окремі аспекти. Аналітично-порівняльне право. № 1. 2021. С. 21-26.
14. Белов Д.М. Конституційно-правовий статус людини і громадянина: окремі питання теорії конституціоналізму. Часопис Київського університету права. 2020. № 4. С. 22-29.

**КЛЮЧОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПРАВА В ДІЄВІЙ  
БОРОТЬБІ ЗА СВОБОДУ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ  
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

**Бисага Юрій Михайлович,**  
доктор юридичних наук, професор,  
завідувач кафедри конституційного права  
та порівняльного правознавства  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,  
Заслужений юрист України,  
м. Ужгород, Україна  
yuri.bisaga@gmail.com

**Анотація:** Існує багато взаємодій між витоками верховенства права та поняттями свободи, незалежності, суверенності і т.д. Ми можемо зрозуміти це, проаналізувавши вісім принципів законності Фуллера, позитивні та негативні теорії свободи, примусові та уповноважуючі закони, формальні та матеріальні норми права тощо. Дотримання правил формальної законності сприяє свободі, створюючи стабільність і передбачуваність у законі, на який люди потім можуть покладатися, плануючи свою поведінку відповідно до закону — це свобода згідно із законом. Примусові закони за своєю природою можуть фактично сприяти негативній свободі, виводячи людей з «гобсівського» природного стану, а потім можна побачити, як вони зменшують негативну свободу,

*Ключові інструменти права в дієвій боротьбі за свободу та незалежність української держави*

обмежуючи поведінку, яку людина може виконувати без застосування санкцій. Закони, що розширюють повноваження, сприяють негативній свободі, створюючи нові правові можливості, які люди можуть виконувати. Закон може посилити позитивну свободу, коли він забороняє негативну поведінку та заохочує позитивну поведінку. Нарешті, зміст закону може бути використаний або для сприяння, або для придушення індивідуальної свободи.

*«...Закон призначений не для того, щоб скасовувати або обмежувати свободу, а для того, щоб її зберігати та розширювати; бо в усіх станах осіб, які здатні до законів, де немає закону, там немає свободи...»*

Дж. Локк

**Ключові слова:** верховенство права, парадигма свободи та незалежності, законність, передбачуваність, стабільність, правова поведінка.

Питання векторності права в контексті свободи та незалежності України полягає в тому, що право служить своєрідним орієнтиром у сфері захисту та забезпеченні прав і свобод громадян, а також є гарантією забезпечення незалежності держави.



Свобода та незалежність являються ядром будь-якої демократичної держави, а відтак – право має гарантувати їх збереження та розвиток. Захист прав людини, включаючи свободу слова, право на вільне вираження думок, на збори та мирні публічні заходи, на освіту та національну самовизначеність тощо, є одним з найважливіших завдань правової системи України.

Україна, будучи незалежною, демократичною державою, має право на самовизначення та ведення курсу своєї внутрішньої та зовнішньої політики. Відтак, завданням права в даному випадку служать гарантії щодо незалежності, територіальної цілісності та суверенітету, захисту від негативного зовнішнього впливу тощо.

Не менш цінним інструментом права у сфері захисту свободи та незалежності є правова культура та свідомість громадян, які повинні дотримуватись законів та правил, що забезпечують свободу та незалежність української держави. Для цього важливо розвивати правову освіту та підвищувати правову культуру серед громадян. Таким чином, спрямування права в контексті свободи та незалежності української держави означає те, що право повинно бути спрямоване на захист свобод та прав людей і громадян, а також на забезпечення незалежності

*Ключові інструменти права в дієвій боротьбі за свободу та незалежність української держави*

та суверенітету України в мірі, достатній для досягнення поставлених цілей.

Разом з тим, серед основних проблем, які стоять перед Україною в боротьбі за свободу та незалежність, можемо виокремити:

- абсолютно не виправдану та агресивну збройну політику РФ, тимчасову окупацію українських територій в тому числі Кримського півострова;
- корупцію та відсутність ефективної боротьби з нею, яка становить одну із найбільших загроз для розвитку України, оскільки знижує довіру до держави та економіки, зменшує кількість інвестицій та призводить до появи випадків недобросовісної конкуренції;
- недостатню ефективність правосуддя. Проблема неефективності судової системи, її корупційності та залежності від політичних впливів стає перешкодою на шляху до правової держави та забезпеченні свободи та прав громадян;
- соціально-економічна криза. Недостатній рівень заробітної плати та соціальних виплат, зниження рівня життя населення, високий рівень безробіття та інфляції, недостатність інвестицій в економіку країни;
- недостатня ефективність державного управління, яка супроводжується нездатністю владних структур ефективно

вирішувати проблеми та потреби громадян, що знижує довіру до державних інституцій та породжує корупцію. Серед причин недостатньої ефективності державного управління, зокрема, можуть бути: недостатнє фінансування та кваліфікація кадрів, відсутність відповідних механізмів контролю та відповідальності, політизація державного управління тощо. Недостатня ефективність державного управління може також стати перешкодою на шляху до європейської інтеграції та співпраці з міжнародними партнерами. Ефективне державне управління є необхідною умовою для забезпечення стабільності та економічного розвитку країни.

Підкреслимо, що окреслені нами вище чинники, які становлять собою перешкоди в реалізації механізмів із гарантування свободи та незалежності української держави переживають зараз докорінні зміни. Війна, яка стала переломним моментом в житті української держави та суспільства стала потужною реформою, яка радикально вплинула на суспільний світогляд, нормативно-правову думку, правову культуру та правову поведінку.

А що стосується впорядкування окресленої частини існуючих бар'єрів, то це залишається виключно питанням часу... Перемоги України над анархією, тиранією, безправ'ям... Заснуванням абсолютно нового, квітучого правопорядку.

**Вишневська Марина Михайлівна,**  
здобувач кафедри конституційного права  
та порівняльного правознавства  
юридичного факультету  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»  
м. Ужгород, Україна  
maryna.vyshnevaska@uzhnu.edu.ua

## **ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ ЗА ВИБОРЧИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

**Анотація:** Досліджено особливості конституційно-правового статусу виборчих комісій за виборчим законодавством України.

Встановлено, до характерних ознак конституційно-правового статусу виборчих комісій доцільно віднести такі: колегіальність; незалежність; безсторонність; спеціальне функціональне призначення у сфері адміністрування виборчих процедур; забезпечення та захист виборчих прав громадян.

Зауважено, виборчі комісії уповноважені виконувати свої повноваження щодо забезпечення належного застосування конституційно-правових засад (принципів) виборчого права, підготовки та організації виборчого процесу (зокрема, проведення виборів), а також забезпечення належної реалізації

## *Особливості конституційно-правового статусу виборчих комісій за виборчим законодавством України*

виборчих прав громадян та дотримання норм виборчого законодавства.

Визначено, одним із важливих факторів належного функціонування та здійснення повноважень виборчими комісіями є наявність відповідних знань, умінь та навичок у їх членів, що може бути забезпечено шляхом здійснення професійної підготовки.

Аргументовано, виборчі комісії є повноцінними та невід'ємними суб'єктами виборчого процесу, котрі здійснюють своє функціональне призначення щодо адміністрування процедур виборчого характеру незалежно.

**Ключові слова:** виборчі комісії, виборчий процес, Виборчий кодекс України, права і свободи, захист прав людини.

Відповідно до змісту статті 22 Виборчого кодексу України до суб'єктів виборчого процесу належать:

1. виборець;
2. виборча комісія;
3. партія або її організація;
4. кандидат;
5. офіційний спостерігач від кандидата, партії (або її організації).

Для забезпечення ефективного виборчого процесу та встановлення реальних результатів волевиявлення громадян значення створення незалежних та безсторонніх виборчих комісій, котрі спрямовують здійснення своїх повноважень на правильне застосування норм виборчого права у межах усїєї території Української держави важко переоцінити [1]. Виборчі комісії беруть активну участь на всіх стадіях виборчого процесу, є фактично його безпосередніми організаторами, а також сприяють належній реалізації активного та пасивного виборчого права громадян, їх захисту, відповідно до конституційного обов'язку держави захищати права та свободи громадян (стаття 3 Конституції України) [2].

До характерних ознак конституційно-правового статусу виборчих комісій доцільно віднести такі:

- 1) колегіальність;
- 2) незалежність;
- 3) безсторонність;
- 4) спеціальне функціональне призначення у сфері адміністрування виборчих процедур;
- 5) забезпечення та захист виборчих прав громадян.

Стаття 32 Виборчого кодексу України законодавчо закріплює класифікацію різновидів виборчих комісій, котрі

## *Особливості конституційно-правового статусу виборчих комісій за виборчим законодавством України*

беруть участь в адмініструванні виборчих процесів та відносить до них Центральну виборчу комісію, а також окружні, територіальні та дільничні виборчі комісії.

Можемо спостерігати певні відмінності у конституційно-правовому статусі окружних, територіальних та дільничних виборчих комісій:

- окружні виборчі комісії здійснюють повноваження щодо організаційного забезпечення загальнодержавних виборів у межах їх відповідних територіальних округів; територіальні виборчі комісії – щодо організаційного забезпечення місцевих виборів; дільничні – у межах виборчих дільниць щодо підготовки та проведення виборів загальнодержавного та місцевого рівня;

- окружні виборчі комісії є комісіями вищого рівня щодо дільничних виборчих комісій у територіальних округах при проведенні виборів загальнодержавного рівня; територіальні виборчі комісії – щодо дільничних виборчих комісій при проведенні виборів місцевого рівня;

- Як правило, окружні та територіальні виборчі комісії є юридичними особами, однак, вони також можуть утворюватись і без реєстрації у такому статусі, якщо виконують

функції територіальних представництв Центральної виборчої комісії; дільничні, у свою чергу, не є юридичними особами;

- окружні та дільничні виборчі комісії є тимчасовими органами, у той час як територіальні – постійно діючими.

Рішення виборчої комісії, прийняте нею відповідно до визначених чинним законодавством повноважень, є таким, що має обов'язковий характер. Виборча комісія вищого рівня має право скасувати рішення виборчої комісії нижчого рівня, якщо таке рішення: а) перевищує її повноваження; б) суперечить чинному законодавству.

Звичайно, до членів виборчих комісій пред'являються певні конституційно-правові вимоги, серед яких – наявність громадянства України а також володіння активним виборчим правом. Так, згідно положень статті 70 Конституції України активним виборчим правом володіють громадяни, котрі досягли 18-річного віку, та які не визнані судом недієздатними.

Члени виборчих комісій до початку здійснення своїх повноважень зобов'язані скласти присягу, зміст якої знаходить своє відображення у статті 38 ВКУ, та скріпити текст присяги своїм підписом. Зазначений документ входить до загального переліку документації тої чи іншої виборчої комісії та є її обов'язковим елементом.



*Особливості конституційно-правового статусу виборчих комісій за виборчим законодавством України*

Стаття 38 ВКУ також визначає перелік прав та обов'язків члена виборчої комісії. Так, до його прав належать такі:

- 1) готувати до розгляду питання, котрі розглядатимуться комісією;
- 2) виступати, ставити питання, вносити пропозиції на засіданнях виборчої комісії;
- 3) здійснювати за дорученням виборчої комісії перевірку діяльності комісії нижчого рівня;
- 4) перебувати у приміщеннях виборчої комісії, а також виборчих комісіях нижчого рівня відповідної території, а також мати доступ до перегляду усієї без винятку їх документації;
- 5) право на відшкодування шкоди, що була заподіяна йому у зв'язку із здійсненням його повноважень.

До обов'язків члена виборчої комісії належать такі:

- 1) дотримуватись норм чинного законодавства – Основного закону, норм виборчого права, інших правових актів;
- 2) приймати участь на засіданнях відповідної комісії;
- 3) виконувати рішення, котрі були прийняті відповідною виборчою комісією;
- 4) виконувати окремі зобов'язання, котрі визначені для конкретного члена виборчої комісії відповідно до розподілу повноважень.

Слід зауважити, що за умови одночасного проведення виборчого та референдумного (референдного) процесу в Україні, виборець має право входити лише до однієї із комісій.

Виборчий кодекс України також визначає перелік осіб, котрі не можуть входити до складу виборчих комісій. До них належать: «кандидати на відповідних виборах (усіх виборах, виборчі процеси яких проводяться одночасно), їх довірені особи, представники у виборчих комісіях, уповноважені особи (представники) партій (організацій партій), офіційні спостерігачі, посадові та службові особи органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, судді, працівники судів та правоохоронних органів, а також громадяни, які утримуються в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах або мають судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину чи кримінального правопорушення проти виборчих прав громадян чи корупційного кримінального правопорушення, чи кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111<sup>-1</sup> Кримінального кодексу України, якщо ця судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку». Також до складу виборчої комісії, «утвореної у стаціонарному закладі охорони здоров'я

*Особливості конституційно-правового статусу виборчих комісій за виборчим законодавством України*

або в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, не можуть входити працівники відповідного закладу або установи» (витяг з Виборчого кодексу України) [3].

Усі виборчі комісії працюють у формі засідань, котрі скликаються:

- 1) головою виборчої комісії;
- 2) відповідно до вимоги третини від загальної кількості членів комісії (така вимога подається у письмовій формі) – головою не пізніше наступного дня з одержання такої вимоги;
- 3) заступником голови виборчої комісії (у випадку відсутності голови);
- 4) секретарем виборчої комісії (якщо відсутній голова та його заступник);
- 5) відповідно до рішення комісії вищого рівня.

Засідання виборчих комісій скликаються, як правило, якщо у цьому є необхідність та є повноважними, якщо у них фактично бере участь більше половини від загального складу виборчої комісії. Виняток становить перше засідання, строк, протягом якого воно повинно бути проведено – не пізніше другого дня із дня створення такої комісії.

**Висновки.** Виборчі комісії уповноважені виконувати свої повноваження щодо забезпечення належного застосування

конституційно-правових засад (принципів) виборчого права, підготовки та організації виборчого процесу (зокрема, проведення виборів), а також забезпечення належної реалізації виборчих прав громадян та дотримання норм виборчого законодавства. Конституційно-правовий статус виборчих комісій є регламентованим у Розділі V Виборчого кодексу України.

Одним із важливих факторів належного функціонування та здійснення повноважень виборчими комісіями є наявність відповідних знань, умінь та навичок у їх членів, що може бути забезпечено шляхом здійснення професійної підготовки. Зазначене дасть змогу створити необхідні умови для того, щоб вибори відповідали високим стандартам [4,с.9], у тому числі нормам міжнародного виборчого права.

Насамкінець зазначимо, виборчі комісії є повноцінними та невід'ємними суб'єктами виборчого процесу, котрі здійснюють своє функціональне призначення щодо адміністрування процедур виборчого характеру незалежно. У їх діяльність не можуть втручатися жодні органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, фізичні та юридичні особи тощо.

**Список літератури:**

1. Павшук К.О. Проблемні аспекти територіальної організації виборів та утворення виборчих комісій в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2017. С. 183-192.
2. Тимошенко І.В. Виборчі комісії як суб'єкти реалізації правозахисної функції. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2013. № 3(27). С. 40-43.
3. Виборчий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. № 7, № 8, № 9. Ст.48.
4. Бондаренко Б., Задоя К., Калмиков Д., Кириченко Ю., Хавронюк М., Шехавцов Р. Відповідальність за порушення виборчого законодавства: посібник для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів / за ред. М.Хавронюка. Київ: «АК-Group», 2019. 122 с.

**КОНЦЕПЦІЯ ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ В  
ПРАВозАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО  
СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ  
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА**

**Заборовський Віктор Вікторович,**

доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри цивільного права та процесу  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»  
м. Ужгород, Україна  
viktor.zaborovsky@uzhnu.edu.ua

**Манзюк Василь Васильович,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри господарського права  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»  
м. Ужгород, Україна  
vasyl.manziuk@uzhnu.edu.ua

**Анотація.** Адвокатська діяльність є важливою складовою будь-якого громадянського суспільства та держави, яка характеризує себе як правова. Ще більше значення в контексті відстоювання прав та свобод людини та громадянина, професійна діяльність адвоката відіграє в умова війни. Військова агресія росії має суттєвий вплив на здійснення адвокатської діяльності [1; 2; 3; 4], оскільки не тільки породила

*Концепція доступності правосуддя в правозастосовній практиці Європейського суду з прав людини через призму професійної діяльності адвоката*

значну кількість категорій справ щодо яких адвокати фактично не здійснювали свою професійну діяльність, але певним чином впливає взагалі на можливість виконання адвокатом свого конституційного обов'язку щодо надання правничої допомоги особам на професійній основі. Важливим, в цьому аспекті, є принципом доступності до правосуддя, насамперед, що стосується доступу до судів вищих інстанцій.

**Ключові слова:** адвокат; адвокатська діяльність; професійна діяльність адвоката; збройна агресія РФ; доступність до правосуддя; Європейський суд з прав людини.

В своїй професійній діяльності адвокат, здійснюючи насамперед діяльність щодо захисту та представництва інтересів свого клієнта [5; 6; 7], неодноразово зіштовхується і принципом доступності до правосуддя [8; 9], в тому числі, що стосується доступу до судів вищих інстанцій. Це вказує на необхідність дослідження сутності концепції доступності правосуддя, зокрема в контексті практики Європейського суду з прав людини.

Потрібно врахувати те, що термін «доступність» позначає такий зміст процесуальної форми, який дозволяє учасникам

судочинства здійснювати захист порушених або оспорюваних прав в судовому порядку, мати можливість представити свою позицію у справі і безпосередній реалізації всього комплексу передбачених процесуальним законодавством прав та обов'язків [10, с. 320].

В своїй професійній діяльності адвокат повинен виходити з того, що у прецедентному праві концепція доступності правосуддя вперше була висвітлена ЄСПЛ у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» [11]. Так, у рішенні відмічалось, що п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. не закріплює право доступу до судів чи трибуналів у прямо вираженому вигляді. Дана стаття проголошує права, які відрізняються один від одного, але засновані на одній і тій же основній ідеї і які, взяті разом, складають єдине право, конкретно не виражене в більш вузькому сенсі цього терміну.

Таким чином, ст. 6 Конвенції гарантує право кожного на справедливий суд, а ЄСПЛ тлумачить згадану норму як таку, що в першу чергу захищає доступ до суду. Для держав, які ратифікували Конвенцію, її норми стали імперативними, а ст. 6 когентною [12, с. 147], варіативність застосування якої може мати місце, але із врахуванням практики ЄСПЛ. Тим не менш,



*Концепція доступності правосуддя в правозастосовній практиці Європейського суду з прав людини через призму професійної діяльності адвоката*

право доступу до суду, визнане п. 1 ст. 6 Конвенції, не є абсолютним. Воно допускає неявно допустимі обмеження, оскільки закликає за самою своєю природою державне регулювання. Введені обмеження не повинні обмежувати доступ до суду таким чином чи до такого ступеня, щоб це право було порушене за своєю суттю. Крім того, таке обмеження права на доступ до суду може бути погоджене з правом на справедливий суд тільки в тому випадку, якщо воно має законну мету та якщо існує розумний взаємозв'язок між використовуваними засобами та переслідуваною метою (справа «Ндаєгамініє-Мпорамазіна проти Швейцарії» [13]).

Здійснювати захист та представництво, адвокат повинен не забувати, що держава на законодавчому рівні може передбачити ті чи інші процесуальні механізми обмеження доступу до правосуддя, які можуть бути визнані як такі, що відповідають на справедливий суд, передбачений ст. 6 Конвенції. Одним з таких «легальних» процесуальних механізмів обмеження доступу до правосуддя є обмеження доступу до суду вищої інстанції. Так, Конвенція не зобов'язує держави створювати апеляційні та касаційні суди та не гарантує право на оскарження як таке у цивільних справах (справа

«Гансен проти Норвегії» [14]), тим не менш, у тій державі, де такі суди створено, остання має передбачити доступ до них (справа «Товмасян проти Вірменії» [15]).

Солідуючись із позицією Р. Гукасян, слід зазначити, що доступність правосуддя позначає не тільки можливість ініціювати справу, а й можливість користуватися всіма процесуальними засобами, передбаченими процесуальним законодавством, в тому числі – доступністю оскарження судового рішення [16, с. 264]. Адже будь-яка сучасна судова система світу є ефективною та дієвою виключно за умов наявності розвиненого інституту перевірки судових рішень, який вважається одним із важливіших принципів у сфері правосуддя та гарантує забезпечення законності та правопорядку в країні [17, с. 137].

Із вищевказаного виходить, що отримання належного судового захисту та остаточного судового рішення, що за своєю природою повинно бути метою професійної діяльності адвоката не завжди гарантує відновлення порушених прав, свобод та інтересів людини та громадянина. Це, зокрема, пов'язано із судовою помилкою внаслідок неправильно вирішення справи, через що так і не відбувся захист прав суб'єктів. Наявність судової помилки саме по собі гарантує право на оскарження

*Концепція доступності правосуддя в правозастосовній практиці Європейського суду з прав людини через призму професійної діяльності адвоката*

остаточного судового рішення (справа «Рябих проти Росії» [18]).

Отже, доступність до судів вищих інстанції у тих державах, де такі суди створені, не підлягає сумнівам, проте вони не повинні бути рівнозначним ланцюгом інстанцій, відтягуючи при цьому ухвалення остаточного судового рішення, а основне їх призначення повинно полягати в усуненні судової помилки, яка була допущена судом першої (нижчої) інстанції.

**Список літератури:**

1. Заборовський В.В., Орлова О.С., Манзюк В.В. Особливості професійної діяльності адвоката та української адвокатури в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 3. С. 279-284. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.50>
2. Заборовський В.В. Підтримка української адвокатури іноземними партнерами в умовах воєнного часу. A change of the paradigm of modern science after the military invasion of the Russia on the territory of independent Ukraine: collection of theses of

scientific and methodical reports of Internatinal scientific-practical conference (Bratislava (Slovakia), 22-23 June 2022). Bratislava, 2022. С. 71-74.

3. Заборовський В.В. Професійна діяльність адвоката в умовах воєнного стану. Функціонування Конституції України в умовах війни: теоретичні засади та практичні реалії: матеріали Міжнародного круглого столу (м. Ужгород, 27 червня 2022 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 71-77.

4. Заборовський В.В. Діяльність опікунської ради національної асоціації адвокатів України щодо допомоги адвокатам в умовах війни. Україна на сучасній геополітичній шахівниці світу феноменологічний та конституційно-правовий аналіз: матеріали Міжнародного круглого столу (м. Ужгород, 14 липня 2022 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 48-54.

5. Заборовський В.В. Проблеми співвідношення захисту та представництва як основних напрямів процесуальної діяльності адвоката. Матеріали 73-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ» (м. Ужгород, 28 лютого 2019 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2019. С. 26-28.

*Концепція доступності правосуддя в правозастосовній практиці Європейського суду з прав людини через призму професійної діяльності адвоката*

6. Заборовський В.В., Бисага Ю.М., Булеца С.Б. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 650 с.
7. Заборовський В.В. Особливості правового статусу адвоката-представника в цивільному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. Вип. 35. Ч. 2., Т. 3. С. 161-168.
8. Заборовський В.В., Стойка А.В. Забезпечення доступності правосуддя через призму новацій у порядку регулювання інституту судових витрат у цивільному процесі України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2018. Вип. 52. Т. 1. С. 112-118.
9. Булеца С.Б., Заборовський В.В., Стойка А.В. Малозначність справи як критерій обмеження доступу до суду касаційної інстанції в цивільному судочинстві України. Visegrad journal on human rights. 2019. № 1 (Volume 2). P. 23-30.
10. Назаров В.А. Актуальные вопросы совершенствования системы электронного правосудия в России на примере практики деятельности арбитражных судов Сибирского федерального округа. МНСК-2018: государство и право: Материалы 56-й Международной научно-студенческой

конференції (г. Новосибірськ, 22-27 квітня 2018 г.).  
Новосибірськ: Новосибірський національний  
дослідницький державний університет, 2018. С. 320-  
321.

11. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Golder v. the United Kingdom» on February 21, 1975 (Application № 4451/70). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>

12. Афанасьев С.Ф. Право на справедливое судебное разбирательство по гражданским делам и его элементы в свете идеи верховенства права. Российский журнал правовых исследований. 2014. № 4. С. 147.

13. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Ndayegamiye-Mporamazina v. the Switzerland» on February 5, 2019 (Application № 16874/12). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189727>

14. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Hansen v. the Norway» on October 2, 2014 (Application № 15319/09). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146701>

15. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Tovmasyan v. Armenia» on January 21, 2016 (Application № 11578/08). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160091>

*Концепція доступності правосуддя в правозастосовній практиці Європейського суду з прав людини через призму професійної діяльності адвоката*

16. Гукасян Р.Е. Доступность правосудия в различных стадиях гражданского процесса. Проблемы доступности и эффективности правосудия в арбитражном и гражданском судопроизводстве : материалы Всерос. науч. практ.-конф. (г. Москва, 31 января – 1 февраля 2001). Москва, 2001. С. 263-266.
17. Кучинська О.П., Глущенко С.В. Чи доцільне обмеження права на оскарження рішень суду? Вісник Академії адвокатури України. 2010. Вип. 3 (19). С. 137-141.
18. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Ryabykh v. Russia» on July 24, 2003 (Application № 52854/99). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261>

## **ЗАБОРОНА ПРЯМОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВА ДІТЕЙ ЗОВНІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ОСВІТУ В КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ РАДИ ЄВРОПИ**

**Карапетян Акоп Рубенович,**  
адвокат, здобувач кафедри конституційного права  
та порівняльного правознавства  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»  
м. Ужгород, Україна

**Анотація:** дослідження присвячено виявленню системи міжнародних актів з прав людини, що містять заборону прямої дискримінації в сфері освіти, які імplementовані в конституційне законодавство країн-учасниць Ради Європи. Встановлено коло таких актів. Зазначається, що не правом, а обов'язком людини є отримання початкової і загальної освіти і держава має створити ефективний механізм його забезпечення. Акцентовано увагу на обов'язку держави передбачити в національному законі заборону дискримінації будь-якого роду, і заборону будь-якого відступу. Виисновується, що Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод має ширшу сферу застосування в порівнянні зі статтею 14 Конвенції, яка поширюється тільки на права, зазначені в Конвенції. Це враховується при внесенні змін до національного



*Заборона прямої дискримінації у здійсненні права дітей зовнішньо переміщених осіб на освіту в країнах-членах Ради Європи*

законодавства держав-учасниць Ради Європи, а також при юридичній аргументації позицій сторін у справі в Європейському суді з прав людини, при ухваленні судових рішень.

**Ключові слова:** права дітей, право на освіту, міжнародні акти з прав людини, конституція, конституційне законодавство, заборона прямої дискримінації, зовнішньо переміщені особи.

24 лютого 2022 року російська федерація здійснила повномасштабне військове вторгнення в Україну [1]. Рятуючись від війни, жорстокого, нелюдського поводження солдатів росії, понад 400 000 дітей шкільного віку виїхали з України за кордон. За даними Міністерства освіти і науки України, станом на 12.09.2022 р. за кордоном перебувало 488 045 дітей шкільного віку, а станом на 1 вересня – 492 077 [2]. За даними Європейського союзу (статистика надходить із 26 країн ЄС), станом на 4 жовтня 2022 р. до шкільних систем країн ЄС інтегровано 517 123 українських дітей [3]. При цьому, діти шкільного віку з України продовжують он-лайн навчання в закладах загальної середньої освіти в Україні та очно – в закладах країни перебування. Чим далі, тим більше заклади країн перебування (здебільшого муніципальні) стали вимагати

від батьків дітей подання декларації про те, що дитина не навчається паралельно за освітньою програмою закладу в Україні. Це актуалізувало в суспільствах питання прямої дискримінації в сфері освіти і з теоретичної, і з практичної точки зору, адже ситуація, в якій опинились зовнішньо переміщені діти з України – є нетиповою, мова йде про причину – повномасштабну війну.

В доктрині конституційного права питання принципу рівності, права на освіту, гарантій його реалізації, заборони дискримінації підіймалися в працях проф. Ю. Бисаги, проф. О. Васильченко, проф. Л. Дешко, проф. Н. Мішиної, а також в працях науковців А. Матата, О. Кудрявцевої та ін. При цьому, з огляду на розвиток суспільних відносин, змін в законодавстві про освіту держав-членів Ради Європи, практиці його застосування, поглиблення співпраці України з державами-членами Ради Європи в сфері освіти в умовах війни в Україні, інтеграційними прагненнями України – актуальним і таким, що потребує комплексного дослідження і розробки нових теоретичних і практичних підходів стає питання заборони прямої дискримінації у здійсненні права дітей зовнішньо переміщених осіб на освіту в країнах-членах Ради Європи.

Мета цього дослідження полягає у виявленні системи

*Заборона прямої дискримінації у здійсненні права дітей зовнішньо переміщених осіб на освіту в країнах-членах Ради Європи*

міжнародних актів з прав людини, що містять заборону прямої дискримінації в сфері освіти, які імплементовані в конституційне законодавство країн-учасниць Ради Європи.

Статтею 2 Загальної декларації прав людини проголошена заборона дискримінації [4]. В ст. 26 Загальної Декларації прав людини закріплено обов'язок людини здобути початкову і загальну освіту. Таким чином, обов'язком людини є отримання початкової і загальної освіти і держава має створити ефективний механізм його забезпечення.

Стаття 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року також встановлює загальну заборону дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини [5]. Згідно зі статтею 26 цього Пакту на держави покладено обов'язок передбачити в національному законі і заборону дискримінації будь-якого роду, і заборону будь-якого відступу «на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства» (стаття 20 Пакту). Принцип недискримінації є «наскрізним» принципом Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966

року. Відтак, всі права та свободи, передбачені Пактом, мають реалізовуватися на недискримінаційній основі.

Вище зазначені норми були імплементовані в законодавство країн-учасниць Ради Європи. Так, наприклад, відповідно до статті 34 Конституції Італії початкова освіта щонайменше протягом восьми років є обов'язковою та безкоштовною, а здібні та гідні учні, навіть якщо вони позбавлені коштів, мають право переходу на вищі щаблі навчання. При цьому, Італія забезпечує це право шляхом стипендій, допомог сім'ям та інших видів допомоги, які мають надаватися за конкурсом» [6]. Згідно зі статтею 27 Конституції Іспанії початкова освіта є обов'язковою та безкоштовною, а публічна влада гарантує всім право на навчання за допомогою загального планування освіти з дієвою участю всіх зацікавлених сторін та створення освітніх центрів» [7]

Згодом норми Загальної декларації прав людини отримали свій подальший розвиток в Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, яка спрямована на подолання дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження; Конвенція ООН про права дитини, яка покладає на всіх держав-учасниць обов'язок вживати належних заходів для забезпечення того,

*Заборона прямої дискримінації у здійсненні права дітей зовнішньо переміщених осіб на освіту в країнах-членах Ради Європи*

щоб діти були захищені від усіх форм дискримінації; Конвенція ООН про права інвалідів, відповідно до норм якої держави-учасниці зобов'язані забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини та основних свобод для всіх осіб з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності.

Статтею 2 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [8] закріплюється реальне право на освіту. Безумовно, в державах - членах Ради Європи різні офіційні системи загальної освіти, але норми Конвенції встановлюють мінімальний стандарт: особам, які перебувають під юрисдикцією держав-учасниць Конвенції, гарантується право користування коштами освіти, право доступу до освітніх закладів, право офіційного визнання пройденого курсу навчання. При цьому, нормами Конвенції не встановлено жодних зобов'язань щодо обсягу наданих засобів навчання, організації, субсидування освітніх закладів, мови, якою має вестися навчання щоб було забезпечено державою дотримання права на освіту.

У ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплено гарантії впровадження принципу недискримінації. Також вони містяться в ст. 1

Протоколу № 12 до Конвенції. Норми Конвенції імплементовані в національне законодавство країн-учасниць Ради Європи, а щодо права ЄС – Конвенція є джерелом вторинного права ЄС.

Оскільки Протокол № 12 до Конвенції забороняє дискримінацію у «здійсненні будь-якого передбаченого законом права», то з цього випливає, що він має ширшу сферу застосування в порівнянні зі статтею 14 Конвенції, яка поширюється тільки на права, зазначені в Конвенції. Зазначене враховується при внесенні змін до національного законодавства держав-учасниць Ради Європи, а також при юридичній аргументації позицій сторін у справі в Європейському суді з прав людини, при ухваленні судових рішень.

Протокол № 12 стосується заборони дискримінації у здійсненні права на освіту, яке спеціально гарантовано особі на підставі положень національного законодавства держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; у здійсненні будь-якого структурного елемента права на освіту, що може бути виведене з чіткого обов'язку державного органу на підставі положень національного законодавства у сфері освіти - тобто коли на державний орган на підставі положень національного законодавства у сфері освіти покладений обов'язок діяти певним чином; у здійсненні будь-

*Заборона прямої дискримінації у здійсненні права дітей зовнішньо переміщених осіб на освіту в країнах-членах Ради Європи*

якого права, що виконується державним органом у процесі виконання ним дискреційних повноважень (наприклад, призначення матеріальної допомоги на навчання); у здійсненні будь-якого права, що відбувається у формі будь-якої іншої дії чи бездіяльності з боку державного органу (наприклад, поведінка правоохоронних органів під час порушень в освітньому закладі).

При цьому, хоча Протокол № 12 гарантує захист від дискримінації, насамперед, з боку держави, тим не менш він розповсюджується й на відносини між приватними особами, що зазвичай підлягають державному регулюванню. Наприклад, на свавільну відмову у прийомі до освітнього закладу, відмову в доступі до освіти або освітніх послуг, що можуть надаватися приватними особами. В самому широкому розумінні Протокол №12 забороняє дискримінацію за межами суто приватних ситуацій, коли індивіди виконують функції, що надають їм можливість впливати на порядок розподілу загальнодоступних товарів у сфері освіти та освітніх послуг.

Норми міжнародних актів з прав людини, які імплементовані в конституційне законодавство держав-членів Ради Європи [9], покликані забезпечити кожній дитині рівні та чесні умови доступу до можливостей освіти, які пропонує

суспільство країни перебування дитини. Безумовно, вираження особистих вподобань – навчатися в муніципальному чи приватному освітньому закладі - явище звичайне і повсякденне, тим не менш, є люди, які приймають рішення, що можуть безпосередньо впливати на долю дітей - це державні службовці у сфері освіти, власники приватних освітніх закладів, вчителі, які вирішують, яким чином використовуватимуться публічне благо – освіта - чи надаватимуться приватні освітні послуги, товари, необхідні для здобуття освіти (підручники, техніка тощо). Саме в таких неособистих контекстах антидискримінаційне право може впливати на вибір таким шляхом, як пряма дискримінація. Саме вона полягає у застосуванні без об'єктивного й розумного обґрунтування різного поводження щодо дітей в сфері освіти, які перебувають в однаковій ситуації.

### **Список літератури:**

1. Deshko L.M., Vasylychenko O.P., Lotiuk O.S. Crimean tatar national-territorial autonomy: regulatory and legal guarantees of the rights and freedoms for the indigenous peoples of Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. №3. URL: <https://journal-vjhr.sk/en/2022-year>.



*Заборона прямої дискримінації у здійсненні права дітей зовнішньо переміщених осіб на освіту в країнах-членах Ради Європи*

2. Чи повернуться в Україну діти, які навчаються за кордоном?  
<https://eo.gov.ua/chy-povernutsia-v-ukrainu-dity-iaki-navchaiutsia-za-kordonom/2022/10/07/>
3. Регулювання міграції: Прийом біженців з України  
[https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine\\_uk](https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine_uk)
4. Загальна декларація прав людини 1948 р. URL:  
[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text).
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL:  
[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text).
6. Конституція Італії. URL:  
[https://www.concourt.am/armenian/legal\\_resources/world\\_constitutions/constit/italy/italy--r.htm](https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/italy/italy--r.htm).
7. Конституція Іспанії. URL:  
[https://www.concourt.am/armenian/legal\\_resources/world\\_constitutions/constit/spain/spain--r.htm](https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/spain/spain--r.htm).
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.  
URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text).
9. Dешко L. Criteria for the court's compliance with the obligation to provide justification of its decisions. Teise. 2016. №99. P. 186-193. [www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/10121](http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/10121).

**ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ  
ПРИНЦИПІВ У РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО  
СУДУ УГОРЩИНИ**

**Копча Василь Васильович,**  
доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри кримінального права та процесу,  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»  
м. Ужгород, Україна  
vasyl.kopcha@uzhnu.edu.ua

**Анотація:** Дослідження присвячене аналізу правових позицій Конституційного Суду Угорщини щодо захисту фундаментальних конституційних принципів цієї держави, зокрема верховенства права (таких його складових як правова визначеність, поділ влади), суверенітету держави, відокремлення церкви від держави, демократії тощо. З цією метою для аналізу відібрані такі рішення Конституційного Суду Угорщини, які найбільш повно дозволяють виявити його правові позиції у відповідних аспектах.

Зроблено висновки щодо еволюції Конституційного Суду на шляху утвердження місії основного органу захисту Конституції, її основних принципів. При цьому найважливішою віхою на цьому шляху стало набрання чинності Основним

*Правовий захист конституційних принципів у рішеннях Конституційного Суду Угорщини*

Законом 2011 року (з 1 січня 2012 року). Більша частина рішень Конституційного Суду Угорщини в цьому питанні стосувалася змісту і ролі фундаментальних конституційних принципів, зокрема в аспекті взаємостосунків національного правопорядку та правопорядку Європейського Союзу.

**Ключові слова:** Угорщина, Конституційний Суд, Основний Закон 2011 року, конституційні принципи.

Щодо розкриття теми, слід акцентувати увагу на низці рішень Конституційного Суду Угорщини, в яких найбільш рельєфно проявляються його юридичні позиції в сфері прав людини.

Рішення про скасування смертної кари (1990). В одній із перших справ Конституційний Суд Угорщини продемонстрував досконалий стиль обґрунтування та розуміння прав людини, скасувавши смертну кару як вид кримінального покарання. Ним було указано, що положення Кримінального кодексу, що стосуються смертної кари, та цитовані відповідні норми суперечать забороні обмеження суттєвого змісту права на життя та гідність людини. Положення, що стосуються позбавлення життя та гідності людини смертною карою, не тільки накладають обмеження на суттєвий сенс основного права

на життя та гідність людини, але й дозволяють повністю та непоправно ліквідувати життя та гідність людини чи право забезпечити це (підкреслення автора). Тому Конституційний Суд встановив неконституційність цих положень.

Аргументуючи таку позицію, Конституційний Суд вважав за необхідне зазначити, зокрема, наступні аргументи. По-перше, ним було указано: «Життя людини та гідність людини утворюють нерозривну єдність і мають більшу цінність, ніж будь-що інше. Права на життя людини та гідність людини утворюють неподільне і нестримне основне право, яке є джерелом та умовою кількох додаткових основних прав. Конституційна держава регулює основні права, що впливають з єдності людського життя та гідності з огляду на відповідні міжнародні договори та основні правові принципи в служінні державним та приватним інтересам, визначеним Конституцією. Права на життя і гідність людини як абсолютна цінність створюють обмеження на кримінальну юрисдикцію держави» (підкреслення автора). По-друге, Конституційний Суд враховував кримінологічні та статистичні висновки, виходячи з досвіду кількох країн з приводу того, що заява та скасування смертної кари не підтвердили вплив на загальну кількість злочинів та частоту вчинення злочинів, які раніше тягли за

*Правовий захист конституційних принципів у рішеннях Конституційного Суду Угорщини*

собою покарання смертної кари. По-третє, Суд узяв до ваги статтю 6 (1) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який був підписаний Угорщиною та проголошений Законом VIII 1976 р. і визначає, що «кожна людина має притаманне право на життя. Це право має бути захищене законом. Ніхто не може бути довільно позбавлений свого життя». У пункті 6 цієї ж статті зазначено, що «жодне із положень цієї статті не застосовується до затримки або запобігання скасуванню смертної кари державою, яка підписала пакт». На думку Конституційного Суду, Пакт визнає процес розвитку у напрямку скасування смертної кари. Така ж тенденція проявляється і в європейських документах. Тоді як ст. 2 (1) Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 р., визнала легітимність смертної кари, ст. 1 додаткового протоколу, прийнятого 28 квітня 1983 р., передбачено, що «смертна кара покарання скасовується. Ніхто не може бути засуджений до смертної кари, а смертна кара не може бути застосована». Також ст. 22 Хартії про основні права та основні свободи, затвердженої Європейським Парламентом 12 квітня 1989 року, визнає смертну кару неконституційною. Суд указав, що угорський конституційний прогрес рухається в тому ж

напрямку, хоча у ст. 54 Кримінального кодексу смертна кара досі чітко не виключається, проте за нею слідує новий текст ст. 8 (2) Конституції, який передбачає лише правові обмеження суттєвого змісту основних прав. Водночас, Конституційний Суд сформулював позицію: оскільки покарання, включені до Кримінального кодексу, утворюють цілісну систему, то скасування смертної кари, що входить до цієї системи, вимагає перегляду всієї системи виконання покарань, однак це не належить до компетенції Конституційного Суду [1, с. 19-27].

Відтак у даній справі питання, на яке мав відповісти Конституційний Суд, полягало в тому, чи держава, прийнявши Закон про аборти, виконала вимоги, що стосуються свого обов'язку захищати життя плоду, від права жінки на гідність та вибору в умовах, коли дозволяється аборт для жінок в умовах кризової ситуації. Суд підкреслив, що поняття кризової ситуації є невизначеним і незрозумілим, оскільки воно насправді є аргументом на користь права жінки на вибір і проти захисту життя ненароджених, тоді як згідно із Законом здається, що аборт дозволений, як це не парадоксально, в інтересах плоду. На думку Суду, це порушує конституційний принцип правової визначеності, оскільки причина дозволу на проведення абортів є суперечливою (підкреслення автора). Тому питання полягає в

*Правовий захист конституційних принципів у рішеннях Конституційного Суду Угорщини*

тому, чи є це неконституційним, якщо підставою припинення вагітності є кризова ситуація жінки. Згідно із Законом про аборти, аборт може ґрунтуватися лише на твердженні жінки про те, що вона перебуває у кризовій ситуації, без її необхідності доводити чи підлягати перевірці існування цих причин. Це робиться для того, щоб захистити право жінки на приватне життя. Однак Конституційний Суд заявив у цій справі, що Закон не буде непропорційно обмежувати право жінки на вибір та гідність, якщо він вимагатиме від жінки виправдання аборту. Відповідні положення Закону про аборти, що діють на практиці, відповідають вимозі, що стосується права жінки на вибір, але не виконують обов'язок держави щодо захисту життя людини (підкреслення автора). Отже, конституційний баланс між правом жінки на гідність та обов'язком держави захищати життя порушується [ 2].

Уповноважений парламенту з питань громадянських прав і омбудсмен з прав національних та етнічних меншин подали клопотання до Конституційного Суду із проханням дати тлумачення статті 70 / Е Конституції щодо права на соціальне забезпечення та вирішити, чи є право на житло частиною права на соціальне забезпечення.

Як правило, організатори повинні надіслати

повідомлення про те, коли збори мають відбуватися у громадських місцях. Законний обов'язок сповіщення обмежує право на мирні збори конституційним чином. Однозначно неможливо вимагати повідомлення у випадку стихійних зборів. Тим не менш, організатори повинні повідомляти про випадки швидко організованих зборів. Якщо організатори повідомлять про це поліцію лише незадовго до початку зборів, поліція може не мати змоги підтримувати впорядкований потік руху. Суд підкреслив, що основне право на зібрання не повинно обмежуватися лише тому, що хтось може реалізувати своє право незаконно. Закон містить достатньо правових засобів захисту від протиправних зібрань та тих, що порушують права та свободи інших осіб або мають великий потенціал для цього [ 3].

**Висновки.** Важливо підкреслити, що практика Конституційного Суду Угорщини по суті, була скасована 11 березня 2013 року, коли Парламент ухвалив Четверту поправку до Основного Закону 2011 року Gábor Halmai. Silence of Transitional Constitutions The 'Invisible Constitution' Concept of the Hungarian Constitutional Court. Електронний ресурс. – Режим доступу: [https://me.eui.eu/wp-content/uploads/sites/385/2018/05/Silence-of-Transitional-Constitutions\\_Halmai.pdf](https://me.eui.eu/wp-content/uploads/sites/385/2018/05/Silence-of-Transitional-Constitutions_Halmai.pdf).



## *Правовий захист конституційних принципів у рішеннях Конституційного Суду Угорщини*

Впродовж більше двох десятиліть Конституційний Суд Угорщини послідовно проводив правові позиції щодо розуміння природи прав людини, серед яких домінує ідея єдності людського життя та гідності людини як джерела для фундаментальних конституційних прав, які тлумачаться в контексті відповідних міжнародних договорів.

Конституційний Суд Угорщини сформував доктрину захисту соціальних прав, звертаючи увагу на: а) відносно широкий розсуд законодавця у визначенні методів та засобів, за допомогою яких здійснюються конституційно визначені соціальні цілі держави та власне соціальні права; б) порушення Конституції може виникнути лише у прикордонних випадках, коли виконання державної цілі чи захищеного права явно стає неможливим ні втручанням держави, ні її бездіяльністю. Така мінімальна вимога втілюється лише в одному конституційному критерії - порушенні іншого основного права.

### **Список літератури:**

1. Ткач Д. І. Постановка Конституційного Суду в Угорщині (перша частина) Електронний ресурс Д. І. Ткач Правничий вісник Університету "КРОК" 2017. Вип. 29. [1,с.19-27]. Режим

доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk\\_2017\\_29\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2017_29_5).

2. Рішення від 31 жовтня 1990 р. Про покарання капіталу. 23/1990 АВ. Електронний ресурс. - Режим доступу: [https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/uk\\_0023\\_1990.pdf](https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/uk_0023_1990.pdf).

3. Рішення 21 від 1990 року: 4 жовтня 1990 р. Про відшкодування відчуженого майна: "Справа про компенсацію І". Електронний ресурс. - Режим доступу: [https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/uk\\_0021\\_1990.pdf](https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/uk_0021_1990.pdf).

4. Рішення 48/1998 (XI. 23.) АВ. Електронний ресурс. Режим доступу: [https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/uk\\_0048\\_1998.pdf](https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/uk_0048_1998.pdf).

5. ГУН-2000-3-007. Електронний ресурс. Режим доступу: [http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2000-3-007?fn=document-frameset.htm\\$f= шаблони](http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/hun/hun-2000-3-007?fn=document-frameset.htm$f= шаблони)  
3,0 дол.

6. Рішення 22/2003 (IV. 28.) АВ. Електронний ресурс. - Режим доступу: [https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/uk\\_0022\\_2003.pdf](https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2017/11/uk_0022_2003.pdf).

## **ПРИЗНАЧЕННЯ І ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИКИ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

**Копча Наталія Василівна,**  
доктор філософії у галузі права,  
асистент кафедри кримінального права та процесу  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»  
м. Ужгород, Україна  
nataliia.kopcha@uzhnu.edu.ua

**Анотація.** Дослідження присвячене висвітленню тактики слідчого огляду. Важливу роль у поліпшенні криміногенної ситуації в країні відіграє своєчасне розкриття і розслідування злочинів, успіх яких значною мірою визначається якістю та ефективністю проведення початкових слідчих (розшукових) дій, найважливішим з яких є огляд. Саме в ході огляду відбувається виявлення, фіксація, вилучення, а нерідко і дослідження слідів злочину, які є найважливішими джерелами доказової інформації про обставини вчинення злочину та осіб, до нього причетних.

**Ключові слова:** Конституція України, Верховенство права, слідчий огляд як початкова слідча розшукова дія.

*Призначення і проведення тактики слідчого огляду:  
теорія і практика*

На сьогоднішній день важливу роль у поліпшенні криміногенної ситуації в країні відіграє своєчасне розкриття і розслідування злочинів, успіх яких значною мірою визначається якістю та ефективністю проведення початкових слідчих (розшукових) дій, найважливішим з яких є огляд. Саме в ході огляду відбувається виявлення, фіксація, вилучення, а нерідко і дослідження слідів злочину, які є найважливішими джерелами доказової інформації про обставини вчинення злочину та осіб, до нього причетних. Про особливу значущість огляду свідчить і той факт, що його проведення спрямоване на одержання інформації з матеріальних слідів злочинів, тобто з об'єктивних носіїв, що сприяє реальній об'єктивізації процесу доказування при розкритті та розслідуванні злочинів.

Досліджуючи історичний аспект тактики слідчого огляду, цілком закономірним є використання досліджень учених-криміналістів з питань історії криміналістики, а саме виникнення, розвитку і сучасного стану її підсистеми. Питанням історії криміналістики присвячена низка наукових праць, зокрема дослідження А.Г.Філіппова, П.Д. Біленчука, В.В. Головача, В.Ю. Шепітька, В.М. Глібока, В.К. Лисиченка, які сприяють подальшому розвитку цієї науки. Ефективність та висока якість огляду можуть бути забезпечені лише за умови

дотримання основних тактичних положень їх проведення, а також вибору найбільш оптимальних в кожному конкретному випадку тактичних прийомів і рекомендацій. [1, 263 с.]

Поняття, види та принципи огляду. Огляд є однією з невідкладних слідчих (розшукових) дій, за допомогою якого може бути отримана важлива інформація, що здатна вплинути на ефективність розкриття злочину. Оглядом називається слідча (розшукова) дія, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Огляд – самостійна слідча (розшукова) дія. Сутність огляду полягає в тому, що слідчий за допомогою своїх органів почуттів переконується в існуванні і характері фактів, що мають доказове значення. При огляді слідчий не тільки спостерігає, але й проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляє відбитки та зліпки, оглядає і вилучає речі і документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 7 ст. 237 КПК України).

При огляді широко застосовуються спеціальні методи криміналістики, особливо техніко-криміналістичні методи роботи зі слідами та іншими речовими доказами. Задачі огляду,

*Призначення і проведення тактики слідчого огляду:  
теорія і практика*

як їх визначає закон (ч. 1 ст. 237 КПК України), полягають у виявленні та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

На підставі цього слідчий висуває версії про характер події і його учасників, про місце перебування злочинця, викраденого майна та інших об'єктів, що мають доказове значення, про наслідки злочину тощо. Крім того, при проведенні огляду переслідується мета встановити обставини, що сприяли вчиненню злочину. У багатьох випадках він є засобом одержання таких фактичних даних, що не можуть бути добуті іншим шляхом. [2, 682 с.]

Результати огляду, особливо такого його виду, як огляд місця події, дозволяють слідчому визначити спрямованість розслідування, уявити механізм розслідуваної події, особистість злочинця. Існують наступні види огляду: огляд місця події; огляд трупа, в тому числі, пов'язаний з ексгумацією; огляд речей; огляд документів; огляд місцевості; огляд приміщення. Особливим видом огляду є освідчування, тобто огляд тіла людини. Кожний з видів огляду має свої особливості, виходячи з яких, визначають тактику його проведення. Однак існує ряд загальних положень процесуального характеру, однакових при провадженні огляду

будь-якого виду.

Процесуальний порядок огляду і освідчування передбачений ст.ст. 223, 237-239, 241 КПК України. Відповідно до закону огляд повинен проводитися слідчим, прокурором. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією та освідчування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідного огляду. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування огляду.

Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами, передбаченими в КПК України для обшуку житла чи іншого володіння особи. Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі

*Призначення і проведення тактики слідчого огляду:  
теорія і практика*

вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Проведення огляду підпорядковане певним принципам, до яких належать: своєчасність огляду полягає в проведенні цієї слідчої (розшукової) дії відразу ж, як у ньому виникає необхідність. Об'єктивність огляду полягає насамперед у дослідженні і фіксації всього виявленого в тому вигляді, в якому це було в дійсності. В протоколі, що відбиває результати огляду, не повинні приводитися висновки і припущення слідчого. З об'єктивністю огляду тісно пов'язана його повнота – виявлення, фіксація і дослідження всіх тих фактичних даних, що мають доказове значення в справі. Активність огляду полягає, по-



перше, в тому, що слідчий, прокурор робить його в силу свого службового становища, незалежно від бажань зацікавлених осіб, і, по-друге, в тому, що він діє, приймаючи всі заходи до виявлення слідів злочину, проявляє творчу ініціативу. Методичність і послідовність полягають у правильній організації і планомірному проведенні огляду. [3, 375 с.]

Робочий етап огляду місця події. Він складається з загального і детального огляду. Загальний огляд починається з огляду місця події з метою орієнтування; визначення кордонів огляду; вирішення питання про вихідну точку і спосіб огляду, тобто визначення його послідовності; вибору позиції для орієнтуючої і оглядової фотозйомки. Потім слідчий разом з іншими учасниками огляду з'ясовує, які об'єкти знаходяться на місці події, досліджує весь комплекс питань, що відносяться до його обстановки, визначає взаємне розташування і взаємозв'язок елементів цієї обстановки, вивчає їх зовнішній вигляд, стан і з максимально необхідними і можливими в даних умовах подробицями фіксує все виявлене за допомогою фотозйомки, складання схем, планів і креслень, а також необхідних заміток для майбутнього протоколу огляду. По закінченню загального слідчий переходить до детального огляду, під час якого: об'єкти ретельно і детально оглядаються

*Призначення і проведення тактики слідчого огляду:  
теорія і практика*

(з цією метою вони можуть зрушуватися з місця, перевертатися і т.п.); приймаються всі доступні заходи до розшуку і виявлення на самому місці події і на окремих об'єктах слідів злочину і злочинця; відбираються об'єкти зі слідами на них, піддаються вилученню сліди з тих об'єктів, які самі не можуть бути вилучені, а якщо це неможливо, з них знімаються копії; фіксуються негативні ознаки стану предметів; перевіряються дані загального огляду; проводиться вузлова і детальна фотозйомки. У криміналістиці застосовуються три основних способи (прийоми, методи) огляду місця події: концентричний, ексцентричний і фронтальний. При концентричному способі огляд ведеться по спіралі від периферії до центра місця події, під яким, зазвичай, розуміється найважливіший об'єкт (труп, зламаний сейф і т.п.) або умовне місце. Ексцентричний спосіб полягає в тому, що огляд ведеться по спіралі від центра місця події до його периферії. Фронтальний спосіб являє собою лінійний огляд площ від одного з кордонів, прийнятого за вихідний, до іншого. Постійного правила застосування того або іншого способу огляду не існує, і питання вирішується виходячи з конкретних обставин справи. Так, огляд приміщення рекомендується проводити концентричним способом; огляд відкритої місцевості звичайно проводять від центра до

периферії, тому що іноді важко на початку огляду визначити кордони місця події, або способом фронтального огляду, коли територія велика і її можна розбити на смуги. Заключний етап огляду місця події.

Закінчивши дослідження об'єктів на місці події, слідчий, прокурор переходить до заключного етапу огляду: складає протокол огляду і необхідні плани, схеми та креслення; при необхідності робить дактилоскопірування трупа і відправляє в морг; упаковує об'єкти, вилучені з місця події; вживає заходів до збереження тих що мають доказове значення об'єктів, які вилучити неможливо або недоцільно; вживає заходів по заявам, що надійшли від учасників огляду й інших осіб. Огляд трупа на місці події слідчому приходиться стикатися при проведенні розслідування різних категорій злочинів (бандитизм, вбивство, пожежі і т.п.). Труп людини є центральним об'єктом місця події. Огляд трупа повинен проводитися безпосередньо на місці його виявлення, тому що в іншому випадку порушується зв'язок між елементами місця події, обстановкою, в якій він був виявлений, і позою трупа, трупними явищами й іншими ознаками. Огляд трупа слідчим, прокурором проводить за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-

медичного експерта (ч. 1 ст. 238 КПК України). Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті (ч. 3 ст. 238 КПК України). Огляд трупа складається з двох стадій – загального і детального огляду трупа. Хід і результати огляду трупа можуть відбиватися у протоколі огляду місця події. При огляді трупа обов'язково досліджуються: поза трупа і його положення на місці події. Загальний огляд трупа починається з фіксації місця його знаходження, положення, загального вигляду і пози трупа, тобто розташування його частин відносно одна одної. Положення трупа описується щодо найближчих нерухомих об'єктів – входу, вікон, стін, полотна залізниці, дерев і ін. Зовнішній вигляд одягу трупа, що відіграє істотну роль для встановлення механізму події. Знаряддя заподіяння смерті оглядаються в процесі огляду трупа лише у випадках коли вони механічно з'єднано з трупом (петля на шії трупа, кинджал, що стирчить із грудей трупа тощо). Воно оглядається до роздягання трупа й огляду одягу, для того щоб при цих діях розташування і стан знаряддя не були порушені. Зберігати вузли рекомендується, розрізаючи з цією метою матеріал петлі у віддаленому від вузла місці. Далі варто оглянути ложе трупа. [4, 415 с.]

З цією метою його варто підняти і віднести вбік. Труп не можна волочити або перевертати, тому що предмети, які знаходяться під ним, можуть мати істотне значення для справи і дозволять зробити висновок про переміщення трупа і зміну його пози. Про переміщення трупа на місці події (зміни його пози) можуть свідчити насамперед розташування і характер трупних плям. Трупні плями можуть зникати й утворюватися на інших частинах трупа тільки протягом перших 6-8 годин після смерті. Після закінчення 10-12 годин трупні плями вже не зникають, а лише частково зміщуються, до кінця ж першої доби після смерті вони вже не змінюють свого розташування. Предмети, на яких лежить труп, відбиваються на ньому у вигляді блідих плям або рельєфних слідів у результаті здавлювання судин. Необхідно також уважно досліджувати ложе трупа, тобто поверхню підлоги, ґрунту, предметів, на якій він лежить, і зіставити виявлені на шкірі трупа відбитки з цими предметами. У тому випадку, якщо між формою знайдених на ложі предметів і обрисами слідів на трупі маються розходження, це може свідчити про його переміщення. Після зовнішнього огляду трупа його роздягають. У цьому випадку огляд речей і документів складає зміст самостійної слідчої (розшукової) дії . Огляд речей починається з вивчення їх загального вигляду.

*Призначення і проведення тактики слідчого огляду:  
теорія і практика*

Слідчий встановлює стан речі, її найменування і призначення, при необхідності – правила користування цією річчю. Потім виявляються індивідуальні ознаки речі, її дефекти й особливості, ознаки, що свідчать про те, за яким призначенням вона використовувалася і як інтенсивно, ознаки, що вказують на зв'язок речі, яка оглядається, з розслідуваною подією. Всі ці дані фіксуються в протоколі огляду, до якого можуть бути прикладені фотознімки та графічні зображення. Мета огляду документів – виявити і зафіксувати такі їх ознаки, які надають документам значення речових доказів, а також встановити засвідчені ними або викладені в них обставини і факти, що мають значення для справи. [5, 415 с.]

На початковому етапі огляду слідчий повинен отримати загальне уявлення про документ. При цьому з'ясовується: що являє собою документ; у кого і де зберігається; зовнішній вигляд документа і його реквізити; походження документа, від кого він надійшов до адресата. Зміст подальших дій слідчого залежить від того, яку роль, за його припущенням, цей документ може грати в справі: речового доказу або засобу посвідчення тих або інших фактів і обставин. При огляді документів – речових доказів слідчий доступними йому засобами вирішує питання про дійсність документа, вивчаючи

для цього, зміст, форму, матеріал документа і його окремі частини: підписи, відбитки печаток і ін.

### **Список літератури:**

- 1.Криміналістика: Підручник для вищих навч. закладів Укр. правнича фундація; П.Д. Біленчук, В.В. Головач, М.В. Салтевський, О.І. Котляревський та ін. Київ: Право, 1997.
- 2.Криміналістика: Підручник для курсантів юридичних спеціальностей вузів Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого; За ред. В.Ю. Шепітька; Авт. кол. В.М. Глібко, А.Л. Дудніков та ін. Київ: Ін-Юре, 2001.
- 3.Криміналістика: Підручник для студ. юрид. спец. ВЗО. Доп. М-вом освіти і науки України Нац. юрид. академія ім. Я. Мудрого; Ред. В.Ю. Шепітько. Київ: Ін-Юре, 2004.
4. Біленчук, П.Д., Лисиченко, В.К., Клименко, Н.І. та ін. (2012). Криміналістика: Підручник [Текст]. Київ: Атіка, 432 с.
- 5.Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для юрид. вузів Нац. академія правових наук України; Ред. В.Ю. Шепітько. Харків: Право, 1998.
- 6.Салтевський М.В. Криміналістика Ч.1. Підручник Харків: Основа, Консум, 1999.

*Кравчик Сергій Миколайович, Гарагонич Олександр Васильович*

## **ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ**

**Кравчик Сергій Миколайович,**  
аспірант кафедри цивільного,  
господарського права та процесу,  
академія адвокатури України  
бульвар Тараса Шевченка, 27, м. Київ, 01032  
etalonbez@gmail.com

Науковий керівник:  
**Гарагонич Олександр Васильович**  
доктор юридичних наук, доцент

**Анотація:** проаналізовано правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики. Досліджено нормативно-правове регулювання застосування заходів господарсько-правової відповідальності в сфері енергетики.

Вивчено діючі нормативно-правові акти, що встановлюють правові засади господарсько-правової відповідальності в сфері енергетики роль і місце Національної комісії, що здійснює державне регулювання в сфері енергетики, інших державних органів в застосуванні заходів господарсько-правової відповідальності в сфері енергетики, нормотворенні, а



## *Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

також специфіку застосування таких заходів в сфері енергетики, існуючі проблемні питання її застосування.

Запропоновано шляхи удосконалення нормативного регулювання господарсько-правової відповідальності в сфері енергетики, відповідних досліджень та розробок.

Метою дослідження є розкриття основних проблемних питань господарсько-правової відповідальності в сфері енергетики в сучасних умовах її існування, а саме після створення енергетичних ринків в Україні (ринки природного газу і електроенергії), концептуальних підходів державних органів до побудови системи господарської відповідальності в сфері енергетики.

Подальші наукові дослідження варто проводити у напрямку удосконалення та лібералізації господарської відповідальності в сфері енергетики, з метою покращення інвестиційного клімату в зазначеній сфері, формування чітких, прозорих та зрозумілих правил, які регулюють питання господарсько-правової відповідальності.

**Ключові слова:** енергетика, ринок електричної енергії, ринок природного газу, господарська діяльність, господарсько-правова відповідальність, відповідальність, Національна комісія, що здійснює регулювання в сфері

енергетики та комунальних послуг, заходи господарсько-правової відповідальності в сфері енергетики.

В 2015 – 2017 роках правове регулювання сфери енергетики в Україні зазнало значних змін. З прийняттям в 2015 році Закону «Про ринок природного газу» [1] почалися докорінні зміни механізмів регулювання енергетики України. Вказаним вище Законом передбачено перехід від механізмів державного до механізмів ринкового регулювання в енергетиці. В подальшому зміни продовжились прийняттям в 2017 році Закону «Про ринок електричної енергії» [2], але на сьогодні процес реформування механізмів регулювання енергетики остаточно не закінчений.

Головною метою реформування енергетики в Україні є недопущення накопичення системних боргів на таких ринках та, як наслідок сталий розвиток енергетики та економіки країни в цілому.

Такі кардинальні зміни щодо підходів регулювання відносин в сфері енергетики не могли не вплинути і на регулювання господарсько-правової відповідальності в цій сфері, правові засади якої буде розглянуто в даній статті.

Питання господарсько-правової відповідальності в

## *Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

сфері енергетики є дуже актуальним, як в нашій країні, так і в інших країнах. За кількістю учасників правовідносин, а відповідно і потенційних суб'єктів щодо яких може бути застосована відповідальність, енергетика є номер один в будь – якій країні, т.я. кожен мешканець країни в тій, чи іншій ролі споживає послуги в галузі енергетики – електричну енергію, природний газ і т.д.

Загальні засади господарсько-правової відповідальності в сфері енергетики, як і в інших галузях господарювання, встановлені в ГК України [3] та ЦК України [4]. Правові засади господарсько-правової відповідальності визначаються Законами та підзаконними нормативно-правовими актами, кількість яких в сфері енергетики досить значна.

Правові засади господарсько-правової відповідальності регулюються наступними Законами України:

1. «Про ринок електричної енергії».
2. «Про ринок природного газу».
3. «Про трубопровідний транспорт» [5].

Правову основу функціонування ринку електричної енергії становлять Конституція України, цей Закон, закони України «Про альтернативні джерела енергії», «Про

комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», «Про природні монополії», «Про захист економічної конкуренції», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про енергетичну ефективність», міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інші акти законодавства України.

Правову основу ринку природного газу становлять Конституція України, цей Закон, закони України «Про трубопровідний транспорт», «Про природні монополії», «Про нафту і газ», «Про енергетичну ефективність», «Про угоди про розподіл продукції», «Про захист економічної конкуренції», «Про газ (метан) вугільних родовищ», «Про охорону навколишнього природного середовища», міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інші акти законодавства України.

Загальні засади правового статусу підприємств трубопровідного транспорту визначає Закон України «Про трубопровідний транспорт», правове регулювання договорів міститься в Цивільному (глава 64) та Господарському (глава 32)

## *Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

кодексах України, правила здійснення транспортування трубопровідним транспортом закріплено і в спеціальних підзаконних актах.

В галузевих законах господарсько–правовій відповідальності присвячена одна спеціальна стаття та статті загального спрямування, в яких прямо чи опосередковано зазначено про можливість притягнення учасників правовідносин до того чи іншого виду відповідальності.

Аналіз законів, що регулюють діяльність в тій чи іншій сферах енергетики свідчить, що всі вони піддаються регулярним змінам, доповненням, уточненням і т.д., що суперечить принципу правової визначеності, згідно з яким суб'єкти повинні мати змогу планувати свої дії із впевненістю, що знають про їх правові наслідки, тобто застосування нормативно – правових актів повинно бути передбачуваним для суб'єктів на яких такі акти розповсюджують свою дію. Про важливість дотримання зазначеного принципу також зазначено і в абзаці другому підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005 [6], де вказано, що із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може

забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування в правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі.

Закон «Про ринок електричної енергії», який набрав чинності 11.06.2017, до змін, які відбулися 29.07.2022, тобто за близько п'ять років, мав двадцять сім редакцій, включаючи чинну та ще три його редакції чекають на набрання чинності аж до 01.01.2024. Тобто редакції Закону, Верховна рада України, змінювала регулярно з частотою приблизно один раз на два місяці, тобто більше шести раз на рік.

Закон «Про ринок природного газу», який набрав чинності 08.05.2015, до змін, які відбулися 29.07.2022, тобто приблизно за сім років мав сімнадцять редакцій, включаючи чинну та ще одна редакція чекає на набрання чинності з 01.01.2023. В даному випадку Закон змінювався з частотою, приблизно один раз на п'ять місяців, тобто 2 – 3 рази на рік.

Закон «Про трубопровідний транспорт», який набрав чинності 15.06.1996, до останніх змін, які відбулися 29.07.2022, тобто за приблизно двадцять шість років мав 23 редакції, включаючи чинну – в даному випадку Закон змінювався з частотою, приблизно один раз на 13 місяців, тобто менше одного разу на рік.

## *Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

Вказані дані щодо періодичності та кількості внесених змін до профільних Законів, що регулюють діяльність в сфері енергетики свідчить про недосконалість нормотворчої діяльності та про бажання законодавця врегулювати існуючі системні проблеми розвитку енергетичних ринків, шляхом прямого законодавчого втручання, а не шляхом створення нормативних передумов для їх самостійного розвитку.

Більш детально правові засади господарсько-правової відповідальності в сфері енергетики, пропоную розглянути далі. В Законі України «Про ринок електричної енергії», наявний розділ XVI «Відповідальність учасників ринку» та стаття 77, яка має назву «Відповідальність за порушення законодавства, що регулює функціонування ринку електричної енергії».

Стаття 77 Закону «Про ринок електричної енергії» має обмежену практичну спрямованість через її недосконалу логічну будову та суперечливі трактування викладені в ній. Так, ч. 1 зазначеної статті окреслює коло осіб, на яких поширюється дія зазначених норм – законодавець вказує, що учасники ринку, які порушили нормативно-правові акти, які регулюють функціонування ринку електричної енергії, несуть відповідальність згідно із законом.

Поняття «учасники ринку» наведене в пп. 96 ч. 1 ст. 1

вказаного Закону, так, учасником ринку електричної енергії є виробник, електропостачальник, трейдер, оператор системи передачі, оператор системи розподілу, оператор ринку, гарантований покупець, оператор установки зберігання енергії та споживач, які провадять свою діяльність на ринку електричної енергії.

Отже, Закон «Про ринок електричної енергії» визнає споживача учасником ринку електричної енергії, на рівні з іншими учасниками, тобто кожна особа, яка споживає електричну енергію на підставі відповідних договорів (про надання послуг з розподілу електричної енергії, постачання) є учасником ринку.

У ч. 2 статті 77 визначено перелік дій, які складаються з вісімнадцяти окремих пунктів і які законодавець визначив, як правопорушення на ринку електричної енергії. Деякі з перелічених правопорушень можуть бути вчинені виключно споживачем, адже інші учасники ринку фізично їх вчинити не можуть, т.я. самостійно не споживають електричну енергію, а відповідно не мають і приладів її обліку і т.д.

До таких правопорушень належать:

1) крадіжка електричної енергії, самовільне підключення до об'єктів електроенергетики, споживання



*Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

електричної енергії без приладів обліку;

2) розкомплектування та пошкодження об'єктів електроенергетики, розкрадання майна таких об'єктів;

3) пошкодження приладів обліку, використання приладів обліку електричної енергії, неповіренох або неатестованих в установленому порядку;

4) дії, що перешкоджають оперативному персоналу та посадовим особам об'єктів електроенергетики виконувати свої службові обов'язки;

5) не укладення договорів відповідно до вимог цього Закону та інших нормативно-правових актів, що регулюють функціонування ринку електричної енергії;

6) пошкодження цілісності пломб, повірочного тавра тощо;

7) відмова у доступі уповноважених працівників постачальників послуг комерційного обліку до приміщень, де розташовані лічильники електричної енергії, якщо обов'язок надання такого доступу встановлений законодавством;

8) несанкціоноване втручання в роботу об'єктів електроенергетики.

Частини 3, 4 статті 77 Закону «Про ринок електричної енергії» визначають перелік санкцій, які можуть

застосовуватися до відповідних учасників ринку та дискреційні повноваження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг (далі також – Регулятор, НКРЕКП) щодо накладення штрафів на учасників ринку (крім споживачів).

Отже, стаття 77 Закону «Про ринок електричної енергії» з одного боку передбачає види порушень, які можуть бути вчинені тільки споживачами, а з другого – залишає поза увагою питання притягнення таких споживачів до відповідальності. Адже відповідальність цією нормою передбачена виключно для ліцензіатів, що здійснюють діяльність на ринку електричної енергії.

У разі скоєння правопорушення на ринку електричної енергії до відповідних учасників ринку, а насправді тільки до ліцензіатів, можуть застосовуватися санкції у виді попередження про необхідність усунення порушень, штраф, зупинення дії ліцензії, анулювання ліцензії.

При цьому, відповідальність за вчинення частини правопорушення, які наведено в ст. 77 Закону «Про ринок електричної енергії» і які стосуються споживачів не передбачена.

Вбачається, що такий підхід порушує принцип, який

## *Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

має діяти в законотворчому процесі і який має назву «принцип ретрибутивної забезпеченості». Відповідно до цього принципу закон без санкцій втрачає своє практичне призначення, тобто є просто фіксацією певних умов дій або бездіяльності суб'єктів правовідносин, без можливості застосування до них заходів правового примусу.

Окреслена проблема має, як теоретичний, так і практичний характер, адже, якщо учасник ринку вчинить будь-які з вище перелічених дій, але такий учасник не буде ліцензіатом на ринку електричної енергії, то притягнути його до відповідальності не буде можливості. Адже нормами ст. 19 Конституції України [7] визначено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. В даному випадку саме відповідальність законодавством і не передбачена, але відсутність передбаченої законом відповідальності не свідчить про відсутність випадків вчинення споживачами порушень, які зазначені в ст. 77.

Схожий підхід до правового регулювання застосований законодавцем і в Законі «Про ринок природного газу», який також містить окремий розділ VI «Відповідальність суб'єктів ринку природного газу» в статтю ст. 59

«Відповідальність за порушення законодавства, що регулює функціонування ринку природного газу», яка за своїм змістом і будовою є майже аналогічною до ст. 77 Закону «Про ринок електричної енергії», аналіз якої наведено вище, а тому і всі висновки, щодо ст. 77 можуть бути застосовані і до статті 59 Закону «Про ринок природного газу».

Для можливості практичного застосування ст. 77 Закону «Про ринок електричної енергії», ст. 59 Закону «Про ринок природного газу» такі норми потребують значного доопрацювання та удосконалення, як варіант, шляхом розділення їх положень по суб'єктам правовідносин та визначення конкретного виду відповідальності, що може бути застосована до кожного окремого суб'єкту.

В Законі «Про трубопровідний транспорт», в частині відповідальності, законодавець обмежився загальною вказівкою, що порушення законодавства України про трубопровідний транспорт тягне за собою встановлену законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність, хоча питанню відповідальності і приділена окрема стаття 20, яка має назву «Відповідальність за порушення законодавства про трубопровідний транспорт».

## *Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

Норми статті, крім іншого, містять загальний перелік дій за вчинення яких винні особі можуть бути притягнуті до відповідальності. Вибірковий аналіз наведених дій, за вчинення яких особи можуть бути притягнуті до відповідальності, також свідчить про декларативний характер зазначених норм. Наприклад, в статті зазначено, що відповідальність за порушення законодавства про трубопровідний транспорт несуть особи, винні у допущенні браку в процесі випуску неякісних будівельних та конструкційних матеріалів, комплектуючого обладнання об'єктів трубопровідного транспорту.

Ознайомившись з таким видом порушення, стає зрозуміло, що довести вину особи в наявності браку в процесі випуску матеріалів, які в подальшому були використанні для трубопровідного транспорту, на практиці просто не можливо ні за яких умов, тому виникає цілком логічне питання: «навіщо і для кого ці норми були створені»?

В цілому законотворча діяльність в сфері енергетики має бути спрямована на досягнення цілей Енергетичної стратегії України на період до 2035 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 605-р [8] та на імплементацію актів законодавства Енергетичного

Співтовариства у сфері енергетики в законодавство України, а не на вирішення «точкових» проблем ринку, що ми бачимо на прикладах проаналізованих вище Законів.

Окремої уваги потребує дослідження питання регулювання відносин притягнення до відповідальності на рівні підзаконних нормативно-правових актів. Такі акти відіграють значну роль в регулюванні відносин в енергетиці, тому що норми Законів, враховуючи їх недосконалість часто не можуть бути застосовані на практиці. Тому далі буде розглянуто правові засади господарсько-правової відповідальності, яка передбачена в підзаконних нормативно – правових актах.

На ринках природного газу і електричної енергії, в сфері трубопровідного транспорту діє Регулятор, який здійснює державне регулювання, моніторинг та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання у сферах енергетики та комунальних послуг.

Регулятором є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі також-НКРЕКП) яка є центральним органом виконавчої влади і утворюється Кабінетом Міністрів України. Далі питання відповідальності, яка передбачена в підзаконних нормативно-правових актах буде розглянуто окремо по ринках

## *Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

(електроенергії та природного газу) та в сфері трубопровідного транспорту.

Основні умови діяльності учасників ринку електричної енергії та взаємовідносин між ними визначаються нормативно-правовими актами, що регулюють впровадження цього Закону, зокрема правилами та кодексами.

Правила ринку, кодекс системи передачі та кодекс комерційного обліку розробляються і адмініструються оператором системи передачі та затверджуються Регулятором. Кодекс систем розподілу та правила роздрібного ринку затверджуються Регулятором.

Отже, Законом «Про ринок електричної енергії» Регулятора наділено правом затверджувати підзаконні нормативно – правові акти в сфері електроенергетики.

Аналогічні повноваження Регулятор має і на ринку природного газу.

Цікавою є норма, яка вказує, що на ринку електричної енергії Правила ринку, кодекс системи передачі та кодекс комерційного обліку розробляються і адмініструються оператором системи передачі та затверджуються Регулятором, а Правила ринку «на добу наперед» та внутрішньодобового ринку розробляються і адмініструються оператором ринку та

затверджуються Регулятором.

Підпунктами 54, 55 ст. 1 Закону «Про ринок електричної енергії» визначено, що оператор системи передачі - юридична особа, відповідальна за експлуатацію, диспетчеризацію, забезпечення технічного обслуговування, розвиток системи передачі та міждержавних ліній електропередачі. На разі оператором системи передачі є ПрАТ «Національна енергетична компанія Укренерго». Оператором ринку є юридична особа, що забезпечує функціонування ринку «на добу наперед» та внутрішньодобового ринку та організацію купівлі-продажу електричної енергії на цих ринках. На разі оператором ринку є АТ «Оператор ринку».

100 % акцій вищевказаних суб'єктів господарювання належать Державі.

Тобто, Закон наділяє суб'єктів господарювання ПрАТ «Національна енергетична компанія Укренерго», АТ «Оператор ринку», які контролюються Державою, через існуючі органи управління таких товариств і які є учасниками ринку електричної енергії, на рівні з іншими такими ж суб'єктами, розробляти і адмініструвати нормативно – правові акти, які в свою чергу є обов'язковими до виконання усіма учасниками ринку.



## *Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

На практиці розроблення і адміністрування нормативно-правових актів, зазначеними суб'єктами господарювання призводить до того, що їх посадові особи самостійно розробляють проєкти змін до таких нормативно – правових актів, а в подальшому такі проєкти просто передаються Регулятору для їх затвердження відповідною постановою.

Тобто, ПрАТ «Національна енергетична компанія Укренерго», АТ «Оператор ринку» мають можливість самостійно розробляти відповідні «правила», які до того ж мають виконувати інші учасники ринку, а за їх не виконання передбачена відповідальність в пп. 2 ч. 2 ст. 77 Закону, де зазначено, що правопорушеннями на ринку електричної енергії є недотримання вимог нормативно-правових актів, що регулюють функціонування ринку електричної енергії.

Таку ситуацію на ринку електричної енергії можна порівняти, наприклад з ситуацією, коли б в банківській системі АТ «Ощадбанк», чи інший державний банк мав би право розроблення і адміністрування нормативно – правових актів, які регулюють діяльність банківської системи, а Національний банк такі нормативно-правові акти тільки затверджував би. Навряд чи така ситуація сприяла б незалежності та рівності усіх установ та організацій, що в своїй сукупності і створюють банківську

систему України.

Такий підхід законотворців щодо регулювання діяльності на ринку електричної енергії не відповідає в цілому тим нормам і принципам діяльності ринку, які закріплені в Законі «Про ринок електричної енергії», зокрема принципами недискримінаційної участі, рівності учасників ринку та ін.

Щодо підзаконних нормативно – правових актів, які регулюють господарсько-правову відповідальність в сфері електроенергетики, то питання господарсько-правової відповідальності висвітлено в Правилах роздрібного ринку, які затверджені Постановою НКРЕКП від 14.03.2018 № 312 [9] (далі-ПРПЕЕ).

Так, в ПРПЕЕ є розділ V «Права, обов'язки та відповідальність учасників роздрібного ринку», який містить умови щодо відповідальності оператора системи, постачальників, споживача.

В даному розділі тільки слово «відповідальність» згадується 13 разів, і вказується, що сторони несуть відповідальність за завдані збитки, за невиконання своїх зобов'язань, за не допуск до електроустановок споживача, але в жодному з перелічених випадків не зазначено яка саме відповідальність мається на увазі, а просто зазначено «...несе

## *Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

відповідальність згідно з законом».

В зв'язку з чим виникає логічне питання, навіщо приділяти цілий розділ ПРРЕЕ питанню відповідальності учасників ринку, якщо сам розділ такої відповідальності не містить? Досить було б зазначити в ПРРЕЕ, що відповідальність на ринку електричної енергії настає на загальних підставах передбачених законодавством і тоді замість цілий розділ можна було б замінити одним реченням. До речі саме такий підхід було реалізовано на ринку природного газу, про що більш детально вказано нижче.

В цілому в ст. 77 Закону «Про ринок електричної енергії» і в ПРРЕЕ нормотворці підійшли до питання господарсько-правової відповідальності на ринку електричної енергії досить формально, що на практиці призводить до випадків коли учасники ринку, чиї права були порушені, чи можуть бути порушені не мають ефективних способів їх захисту, підстав для стягнення збитків, відшкодування шкоди, тощо.

Такий підхід свідчить про намагання кількістю нормативних актів замінити їх якість. Так, на ринку електричної енергії діють три Кодеки, декілька Правил, прийнято спеціальний Закон, на взаємовідносини на ринку

розповсюджуються норми Цивільного і Господарського кодексів України, але наприклад, на питання: «Яку відповідальність має нести споживач за крадіжку електричної енергії, тобто споживання її без договору, а відповідно і без приладу обліку»? – однозначної відповіді всі вищезазначені нормативно – правові акти не дають, навпаки вони містять відмінні, а часто і взаємовиключні види відповідальності для такого порушення.

Судова практика свідчить і про можливість притягнення таких споживачів (якщо це фізична особа) до кримінальної відповідальності, і до стягнення з них збитків, і стягнення боргу за споживання без договору, і стягнення недорахованої електроенергії об'єм, якої розрахований не по приладу обліку, а по певним формулам і застосування оперативно – господарських санкцій, якщо споживач юридична особа і т.д., але якщо б в Законі було чітко визначено, за що, як і яку учасники ринку несуть відповідальність за допущенні порушення на ринку, то таких би випадків, коли за одне й те саме порушення, в різних випадках застосовуються різні види відповідальності не було б.

Такий підхід свідчив би, що законодавцем визначено перелік порушень, способи притягнення до відповідальності і

## *Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

види такої відповідальності. В першу чергу це потрібно для того, щоб такі норми відповідали доктрині *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), яка базується ще на римській максимі - *non concedit venire contra factum proprium* (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці), а в основі доктрини *venire contra factum proprium* - принцип добросовісності (п. 6 ст. 3 ЦК України) [10].

Наведений вище аналіз нормативного регулювання господарсько-правової відповідальності на ринку електричної енергії свідчить, що в країні не сформовано цілісного бачення системи її регулювання, багато норм Закону, дублюються потім в підзаконних актах. Потім, з часом, після багаточисельних і ніяк не погоджених між собою змін таких норм, норми починають суперечити одна одній, тобто конкурувати між собою, що призводить до невірної їх застосування на практиці. Щодо підзаконних нормативно – правових актів в сфері природного газу, то такими підзаконними актами є Правила постачання природного газу [11], Типовий договір постачання природного газу [12], Кодекс газорозподільних систем [13] та Кодекс газотранспортної системи [14].

Аналіз норм Правил постачання природного газу, свідчить про те, що відповідальність сторін та підстави її

застосування встановлюються не в самих Правилах, а в договорі постачання природного газу, типова форма якого затверджується НКРЕКП. Положення Типового договору, в свою чергу, містять загальні положення щодо відповідальності сторін, без будь – якої конкретизації.

В Кодексі газорозподільних систем не міститься окремих розділів та/або статей, які встановлюють правові засади господарсько-правової відповідальності, але в Кодексі є розділ XI «Порядок перерахунку (донарахування) або зміни режиму нарахування об'ємів природного газу у разі виявлення порушень вимог цього Кодексу». Вказаний розділ містить ст. 1 і 2, які визначають види порушень, внаслідок яких Оператор ГРМ здійснює перерахунок (донарахування) об'ємів природного газу або зміну їх режиму нарахування. Аналіз порушень споживача та несанкціонованого споживача, які наведені в Кодексі свідчить, що всі вони кваліфікуються як несанкціонований відбір природного газу (крадіжка газу), з деякими особливостями.

На практиці нарахування необлікованих об'ємів (обсягів) природного газу або зміна їх режиму нарахування, це спосіб компенсації збитків Оператора газорозподільчих мереж (ГРМ), яких він зазнав або міг зазнати внаслідок неправомірних

## *Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

дій споживача. Тобто такі дії Оператора ГРМ відповідають визначенню господарсько-правової відповідальності.

Наведені норми Кодексу встановлюють порядок притягнення споживачів до господарсько-правової відповідальності за несанкціонований відбір природного газу (крадіжка газу), але напряду про це не вказується в самому Кодексі, тому в цій частині Кодекс потребує доопрацювання і уточнення.

Щодо підзаконних нормативно-правових актів в сфері трубопровідного транспорту, які регулюють питання саме господарсько-правової відповідальності, то таких окремих актів на разі не має, тому така відповідальність настає та застосовується на загальних засадах.

Господарсько-правова відповідальність в різних сферах енергетики і в цілому питання правового регулювання відносин в таких сферах є досить відмінним між собою, так найбільш «врегульованою» (за кількістю нормативно – правових актів) галуззю є ринок електричної енергії, а сфера трубопровідного транспорту є «найменш» врегульованою.

Підходи законодавця до регулювання відносин в різних сферах енергетики також значно відрізняються, особливо в частині підзаконних нормативно – правових актів, що

видається досить дивним, зважаючи на те, що всі ці акти приймаються та затверджуються одним і тим же центральним органом виконавчої влади - НКРЕКП.

Рішенням вказаної проблеми має бути прийняття на законодавчому рівні Закону, який би регулював періодичність і порядок внесення змін до законодавства, що регулює діяльність в сфері енергетики або ж прийняття загального Закону, який би впорядкував законотворчу діяльність в Україні в цілому.

### **Список літератури:**

1. «Про ринок природного газу». Закон України № 329-VIII від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text>. (дата звернення 17.01.2023).
2. Про ринок електричної енергії: Закон України № 2019-VIII від 13.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>. (дата звернення 17.01.2023).
3. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 17.01.2023).
4. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від



*Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 17.01.2023).

5. Про трубопровідний транспорт. Закон України № 192/96-ВР від 15.05.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 17.01.2023).

6. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X “Перехідні положення” Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> (дата звернення 17.01.2023).

7. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 17.01.2023).

8. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 605-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>.

(дата звернення 17.01.2023).

9. Про затвердження Правил роздрібного ринку електричної енергії. Постанова НКРЕКП від 14.03.2018 № 312. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18#Text>. (дата

звернення 17.01.2023).

10. Постанова Верховного Суду від 09.11.2022 по справі № 754/13893/19, провадження № 61-737св22. URL:

<https://verdictum.ligazakon.net/document/107370785>. (дата

звернення 17.01.2023).

11. Про затвердження Правил постачання природного газу. Постанова НКРЕКП від 30.09.2015 № 2496. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1382-15#Text>. (дата

звернення 17.01.2023).

12. Про затвердження Типового договору постачання природного газу побутовим споживачам. Постанова НКРЕКП

від 30.09.2015 № 2500. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1386-15#Text>. (дата

звернення 17.01.2023).

13. Про затвердження Кодексу газорозподільних систем.

Постанова НКРЕКП від 30.09.2015 № 2494. URL:

*Правові засади господарсько-правової відповідальності у сфері енергетики*

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15#Text>. (дата звернення 17.01.2023).

14. Про затвердження Кодексу газотранспортної системи. Постанова НКРЕКП від 30.09.2015 № 2493. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1378-15#Text>. (дата звернення 17.01.2023).

## **ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ**

**Мельничук Ольга Федорівна,**  
доктор юридичних наук, професор,  
завідувач кафедри публічно-правових дисциплін  
Вінницький державний педагогічний  
університет імені Михайла Коцюбинського  
м. Вінниця, Україна  
melnychuk.o.f@gmail.com

**Анотація:** У статті розкривається значення міжнародних і національних правових актів для гарантування конституційного права на освіту в умовах війни. Вказується на необхідність імплементації положень Декларації про безпеку шкіл з метою захисту учасників освітнього процесу та закладів освіти від нападів, запобігання використанню їх у військових цілях. Висвітлюються особливості забезпечення конституційного права на освіту органами державної влади під час воєнного стану. Визначаються першочергові завдання Міністерства освіти і науки України, необхідні для повноцінної реалізації права на освіту в умовах війни.

**Ключові слова:** право на освіту, гарантії, реалізація

## *Гарантії реалізації конституційного права на освіту в Україні в умовах війни*

права, в умовах війни, забезпечення права, безпека шкіл, учасники освітнього процесу.

Цінність прав людини визнана в світі, тому їх зміст, гарантії реалізації і механізми захисту закріплені в міжнародних і національних правових актах. Україна, будучи суб'єктом міжнародного правопорядку та державою, яка обрала правовий шлях розвитку, також демонструє повагу до людських прав та забезпечує їх розвиток в напрямі євроінтеграції. Держава та українське суспільство не зраджують своїм євроінтеграційним прагненням навіть у надзвичайних воєнних умовах. За таких обставин не змінився й курс України до єдиного європейського освітнього простору, в межах якого можливе повноцінне забезпечення права на освіту. Російсько-українська війна лише додала переконаності в правильності обраного євроінтеграційного курсу та підкреслила значення освіти і права на освіту для розвитку людини, суспільства, держави.

В умовах війни РФ систематично порушує базове право на освіту, вчиняє насильство над учасниками освітнього процесу, здійснює дискримінацію за національною ознакою і примусову русифікацію, насаджує російські стандарти освіти, позбавляє життя та погіршує здоров'я здобувачів освіти,

педагогів, завдає масштабних руйнувань освітній інфраструктурі. Так, станом на січень 2023 р. в Україні від бомбардувань і обстрілів постраждало 3051 закладів освіти, 420 – зруйновано повністю [1]. За таких обставин та за втрати Україною управлінського освітнього контролю на тимчасово окупованих територіях і в зоні активних бойових дій, а також внаслідок зменшення бюджетних видатків на освіту через війну Україна не може повною мірою гарантувати право на освіту.

Натомість важливість реалізації права на освіту за будь-яких обставин, зокрема й в умовах війни, обумовлюється низкою вагомих причин: 1) власною цінністю цього права, яке забезпечує всебічний розвиток людини та повну реалізацію інших її прав; 2) призначенням освіти, яка спрямована на «повний розвиток людської особи, збільшення поваги до прав людини і основних свобод», повинна сприяти «взаєморозумінню, терпимості і дружби між усіма народами», «діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру» [2, ст. 26]; 3) впливом освіти на конкурентоздатність і національну безпеку держави, прогрес суспільства; 4) можливостями освітньої системи (джерело інформації, місце формування компетентностей і надання психологічної та іншої допомоги дітям та молоді для виживання в умовах війни) та ін.

## *Гарантії реалізації конституційного права на освіту в Україні в умовах війни*

Тому обрана для дослідження тема є надзвичайно актуальною в теоретичному та практичному аспектах.

Конституційне право на освіту в умовах війни в контексті своїх наукових інтересів тією чи іншою мірою вивчали: Бисага Ю. М., Берч В. В., Назаров І. В., Польовий М. А., Продан В. І., Пижов О. Н., Терепищій С. О., Хохлова І. В. та ін. Інформаційно-аналітичним підґрунтям для дослідження цього питання є збірник «Освіта України в умовах воєнного стану», підготовлений авторським колективом за загальною редакцією С. М. Шкарлета [3]. Питання гарантування конституційного права на освіту в Україні в умовах війни ще не вичерпало своєї актуальності та потребує продовження наукових пошуків.

Метою статті є розкриття гарантій реалізації конституційного права на освіту в Україні в умовах війни.

Цінність і важливість права на освіту обумовлює потребу його гарантування кожному, що й проголошено в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права [4, ст. 13], Конвенції про права дитини [5, ст. 28], Конституції України [6, ст. 53], а також в низці освітніх законів. Однак в умовах воєнного стану, який переживає наша країна з 24 лютого 2022 р., право на освіту може бути обмежене

відповідно до чинного законодавства. Межі такого обмеження визначаються цілями, які пов'язані з національною безпекою та особистою безпекою учасників освітнього процесу. Проте навіть в умовах війни право на освіту не може бути скасоване. Не випадково в Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. [7] та Додатковому протоколі до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р. [8] вимагається від сторін докладати максимум зусиль для забезпечення здобуття освіти, особливо дітьми. Зокрема, їм гарантується піклування та допомога з метою здобуття освіти, яка, по можливості, повинна доручатися особам з такими самими культурними традиціями. Сторони збройного конфлікту повинні сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту.

Політика держав щодо забезпечення права на освіту в умовах збройних конфліктів виражається в Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration) [9] (далі - Декларація), яка була оприлюднена на міжнародній конференції 28-29 травня в Осло. Україна 20 листопада 2019 р. приєдналася до Декларації та стала соотою країною, яка підписала цей важливий та актуальний документ. Хоча Декларація для країн-підписантів



## *Гарантії реалізації конституційного права на освіту в Україні в умовах війни*

має рекомендаційний характер, однак вона має вагоме значення, оскільки спрямована на захист учасників освітнього процесу та закладів освіти від нападів, запобігання використанню їх у військових цілях.

У зв'язку з воєнними діями на сході України 4 серпня 2021 р. Кабінет Міністрів України затвердив план заходів реалізації Декларації. Він складається з шести напрямів: «ефективна система моніторингу нападів на заклади освіти; захист закладів освіти від нападів та їх відновлення у разі пошкодження; забезпечення безперервності навчання; упровадження в освітню політику чутливих до конфлікту інструментів; забезпечення системності підходів до захисту освіти в умовах збройного конфлікту; інформаційна підтримка впровадження положень Декларації» [10]. Важливо імплементувати положення цього документа та забезпечити реалізацію плану заходів з метою захисту закладів освіти, їх відновлення у разі пошкодження, створення безпечного освітнього середовища, здійснення моніторингу порушення права на освіту дітей та його захисту в умовах війни. Адже сторони збройного конфлікту повинні утримуватися від дій, що перешкоджають доступу дітей до освіти та вживати конкретних заходів для обмеження використання закладів освіти у

військових цілях.

В умовах війни повнота реалізації конституційного права на освіту залежить від добросовісності виконання міжнародних зобов'язань обома сторонами збройного конфлікту. Дії української влади спрямовуються на забезпечення права на освіту шляхом створення умов для доступності освіти, яка включає три складові: заборону дискримінації за будь-якими ознаками, фізичну доступність та економічну доступність. Попри збройний конфлікт органам державної влади України вдалося створити інституційно-правове підґрунтя для забезпечення права на освіту. Передусім Верховна Рада України доповнила Закон України «Про освіту» статтею 57-1, в якій закріпила державні гарантії здобувачам освіти, працівникам закладів освіти і наукових установ в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану. Вони спрямовуються на організацію безпечного освітнього процесу, зокрема в дистанційній формі, збереження місця роботи, середнього заробітку, виплат стипендії, збереження місця проживання в гуртожитку тощо [11, ст. 57-1].

З метою врегулювання питання вступу в особливому порядку та звільнення здобувачів освіти від проходження державної підсумкової атестації Верховна Рада України 24

## *Гарантії реалізації конституційного права на освіту в Україні в умовах війни*

березня 2022 р. внесла зміни до низки законів в сфері освіти [12].

Необхідно відзначити максимальні зусилля Міністерства освіти і науки України для забезпечення доступності та безперервності освіти в умовах масштабного переміщення учасників освітнього процесу (у межах України та за кордон), бомбардувань та обстрілів. Профільне міністерство видало низку наказів, листів, методичних рекомендацій, спрямованих на організацію освітнього процесу на всіх рівнях освіти, створення умов для безпечного освітнього середовища, евакуацію і переміщення закладів освіти з окупованих територій і тих, де ведуться активні бойові дії, проведення вступної кампанії тощо [13, с.114-115].

Право на освіту безпосередньо пов'язане не тільки з доступністю освіти, але й з її якістю, забезпечення якої є пріоритетом освітньої політики України. Саме якість освіти може гарантувати повну реалізацію права на освіту. Однак в умовах російського повномасштабного вторгнення забезпечити право на якісну освіту в межах усієї України складно, адже його реалізація значною мірою залежить від безпекової ситуації в тому чи іншому регіоні країни. Гарантування якості освіти безпосередньо пов'язане із запровадженням сучасних освітніх

технологій, поліпшенням матеріально-технічного та методичного забезпечення, створенням синергії освіти, науки та виробництва, участю держави, бізнесу та громадянського суспільства у розвитку освіти тощо. Освітні реформи в цьому напрямі активно впроваджувалися в мирний час та неповною мірою здійснюються в умовах воєнного стану, що зумовлено російською агресією та її наслідками. Надзвичайні обставини в країні спричинили внесення певних змін до законодавства, наприклад, 16 березня 2022 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про особливості акредитації освітніх програм, за якими здійснюють підготовку здобувачі вищої освіти, в умовах воєнного стану». Цим документом уряд продовжив строк дії сертифікатів про акредитацію, а також дозволив Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти тимчасово «проводити акредитацію освітніх програм у віддаленому (дистанційному) режимі та ухвалювати рішення про умовну (відкладену) акредитацію освітніх програм без проведення або з частковим проведенням акредитаційної експертизи без оплати вартості акредитації закладом вищої освіти» [14]. Вважаємо цей крок уряду виваженим та доцільним з огляду на воєнний стан в країні.

Попри війну розвивається освітня політика України в

## *Гарантії реалізації конституційного права на освіту в Україні в умовах війни*

напрямі євроінтеграції як неодмінна умова для забезпечення права на якісну освіту. Адже наша держава заявила про своє прагнення стати рівноправним членом європейської спільноти та впевнено реалізує курс, визначений Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, з метою: «реформування та модернізації систем вищої освіти; сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається у рамках Болонського процесу; підвищення якості та важливості вищої освіти; поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти; розширення можливостей закладів вищої освіти; активізації мобільності студентів та викладачів; спрощення доступу до отримання вищої освіти» [15].

Ключовими пріоритетами освітньої політики в умовах воєнного стану науковці вважають: надання психологічної допомоги суб'єктам освітнього процесу, які постраждали внаслідок війни, а також внутрішньо-переміщеним особам; впровадження інновацій в освітній сфері; організацію змішаної форми навчання для забезпечення доступності освітнього процесу; забезпечення цифрової компетентності викладачів; орієнтацію державної освітньої політики на потреби учасників освітнього процесу [16, с. 3].

Органам державної влади України необхідно докласти

максимальних зусиль для впровадження низки заходів з метою гарантування права на освіту в умовах війни. Необхідно відзначити повноту тих завдань, які спланувало Міністерство освіти і науки України для розвитку освіти в короткостроковому періоді. Всі вони спрямовані на забезпечення права на доступність та якість здобуття освіти. Зокрема: необхідно відновити матеріально-технічну базу закладів освіти; забезпечити здобувачів освіти та педагогів комп'ютерним обладнанням; розширити парк шкільних автобусів для підвозу учнів; створити необхідні умови для реалізації права на освіту внутрішньо-переміщеним особам та дітям з тимчасово окупованих територій; забезпечити особливі умови навчання (індивідуальні графіки, академічні відпустки тощо) здобувачам освіти, які перебувають у лавах ЗСУ або в підрозділах територіальної оборони, волонтерам; забезпечити здобуття освіти особам, які вимушено переміщені з України за кордон внаслідок війни; організувати належне проведення вступної кампанії; розширити мережу освітніх хабів в Україні та за кордоном; організувати надання психологічної допомоги учням, студентам і педагогам; надати нормативно-правову, фінансову допомогу учасникам освітнього процесу на тимчасово окупованих територіях; організувати міжнародну

## *Гарантії реалізації конституційного права на освіту в Україні в умовах війни*

коаліцію на підтримку української освіти й науки та ін. [3, с. 35].

Отже, забезпечення конституційного права на освіту під час війни здійснюється в умовах, коли РФ кинула виклик існуванню незалежної України та усім людським правам, які зобов'язана гарантувати держава. В умовах масштабних бомбардувань і обстрілів, енергетичної кризи, зменшення бюджетних видатків на освіту, спричинених війною, втрати нашою державою управлінського освітнього контролю на тимчасово окупованих територіях і в зоні активних бойових дій Україна не може повною мірою гарантувати право на освіту, реалізація якого значною мірою залежить від безпекової ситуації в країні. РФ як сторона збройного конфлікту не виконує міжнародні зобов'язання і грубо та систематично порушує право на освіту та інші людські права в Україні. Попри війну органам державної влади України, зокрема профільному Міністерству освіти і науки України, вдалося створити інституційно-правове підґрунтя для реалізації права на освіту. Хоча під час правового режиму воєнного стану право на освіту обмежене, але воно за жодних обставин не може бути скасоване. Реалізація цього базового людського права в умовах війни забезпечується міжнародно-правовими стандартами у сфері захисту прав людини, міжнародним гуманітарним правом,

національним законодавством та діяльністю органів державної влади України в царині освіти.

### **Список літератури:**

1. Статистика в реальному часі (станом на 23 січня 2023 р.).  
URL: [saveschools.in.ua](https://saveschools.in.ua)
2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103.
3. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpnev-a-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Київ: Укр. Правнича Фундація. Вид-во Право, 1995. 16 с.
5. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_021#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text)
6. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної



*Гарантії реалізації конституційного права на освіту в Україні в умовах війни*

Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

7. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text).

8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_199#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text)

9. Декларація про безпеку шкіл. URL: [https://protectingeducation.org/wpcontent/uploads/documents/documents\\_safe\\_schools\\_declaration\\_ukrainian.pdf](https://protectingeducation.org/wpcontent/uploads/documents/documents_safe_schools_declaration_ukrainian.pdf)

10. Мельничук О. Ф. Забезпечення права на освіту в умовах збройних конфліктів. Національне та міжнародне право: історія, сучасність, перспективи розвитку. Збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 09-10 червня 2022 року). Вінниця, 2022. С. 254-258. URL: <http://ippi.org.ua/golovnemu/vidannya/pidruchniki-posibniki-ta-zbirniki>

11. Про внесення змін до деяких законів України щодо

державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. №2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>

12. Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти: Закон України від 24 березня 2022 р. № 2157-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-20#Text>

13. Мельничук О. Ф. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в умовах війни. Освіта та наука в умовах війни: конституційно-правові стандарти та сучасні українські реалії: матеріали міжнародного круглого столу, м. Ужгород, 22 вересня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С.112-118.

14. Про особливості акредитації освітніх програм, за якими здійснюють підготовку здобувачі вищої освіти, в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 р. № 295 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/295-2022-%D0%BF#Text>

15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

*Гарантії реалізації конституційного права на освіту в Україні  
в умовах війни*

URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text)

16. Продан В. І. Пріоритети освітньої політики в умовах війни. Право в умовах війни: пріоритети, завдання, функції: матеріали міжнародного круглого столу. (м. Ужгород, 14 жовтня 2022 р.). Ужгород, 2022. С.1-4.

## **ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

**Менджул Марія Василівна,**  
докторка юридичних наук, професорка,  
професорка кафедри цивільного права та процесу  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,  
mendzhul.marija@uzhnu.edu.ua,

**Анотація:** Досліджено окремі проблеми гарантування державою безпеки та захисту прав дитини в умовах війни в Україні. Аналіз здійснено із врахуванням емпіричних даних, офіційної статистики, судової та адміністративної практики. Обгунтовано, що в умовах війни діти потребують належного захисту, соціальної підтримки, гарантування якісної правової допомоги, реалізації права на житло, освіту, возз'єднання із сімєю тощо. Військовий стан не є підставою для обмеження дії принципу найкращих інтересів дитини. Зосереджено увагу на практичній проблемі втрати дітьми документів і необхідність їх відновлення. Запропоновано внести зміни у законодавство України і спростити до мінімуму можливість відновлення та формлення документів дітям, зокрема, тим, які перебувають на підконтрольних територіях України без батьків.

## *Проблеми безпеки та захисту прав дитини в умовах війни в Україні*

**Ключові слова:** дитина, батьки, родичі, війна, захист прав, найкращі інтереси.

Найбільш уразливими групами в умовах війни є діти, при чому потерпілими є як діти-ВПО, так і діти, що перебувають на окупованих територіях, на територіях активних бойових дій та навіть ті, які виїхали закордон, та проживають на відносно безпечних територіях в Україні, але які вимушені ховатися від ракетних атак у сховищах, потерпають від ураження інфраструктури.

Станом на кінець листопада 2022 року від війни в Україні загинуло 437 дітей, поранено 838 [1]. Але вказані цифри зростають із кожним масованим ракетним ударом по цивільним об'єктам. Так, станом на 17 січня від удару по житловому будинку в Дніпрі загинуло 44 людини, з яких п'ятеро діти, проте це на жаль, не остаточні дані [2]. На сайті Державного порталу розшуку дітей ввже станом на 22 січня 2023 року зазначено, що від початку війни загинуло 459 дітей, поранено – 914, зникло – 341, знайдено – 9152 дитини, депортовано – 13916 і тільки повернуто 126 дітей [3].

Враховуючи вказану статистику питання безпеки дітей є одним із основних пріоритетів в умовах війни в Україні,

саме для цього і для гарантування найкращих інтересів дитини держава взяла на себе за низкою міжнародних договорів ряд позитивних зобов'язань, зокрема забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків чи інших законних представників, і з цією метою держава повинна прийняти необхідне законодавство та вжити всіх відповідних адміністративних заходів. Крім того, саме на державу покладається зобов'язання забезпечувати, щоб установи, служби і органи, відповідальні за піклування про дітей або їх захист, відповідали нормам, встановленим компетентними органами, зокрема, в галузі безпеки й охорони здоров'я та з точки зору численності і придатності їх персоналу, а також компетентного нагляду [4].

В Україні на законодавчому рівні здійснено спробу закріпити поняття принципу найкращих інтересів дитини. Зокрема, у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що забезпечення найкращих інтересів дитини – це дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини,

## *Проблеми безпеки та захисту прав дитини в умовах війни в Україні*

якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити. Більше того, задекларовано, що вказаний Закон встановлює основні засади державної політики у цій сфері, які ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини. На доповнення положень Сімейного кодексу України, Закон України «Про охорону дитинства» встановлює, що тільки в інтересах дитини може прийматися рішення про розлучення дитини з сім'єю (ст. 14), про участь одного з батьків, який проживає окремо, у вихованні дитини (ч. 3 ст. 15), а також закріплені додаткові інструменти захисту інтересів дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (ст. 23-1).

У судовій практиці вже є ціла низка рішень, в обґрунтуванні яких застосовано принцип найкращих інтересів дитини (рішення Київського районного суду м. Харкова від 17 вересня 2019 р. [5], рішення Березівського районного суду Закарпатської області від 19 вересня 2019 р. [6], постанова Дніпровського апеляційного суду від 5 червня 2019 р. [7], постанова Закарпатського апеляційного суду 14 березня 2019 р. [8], Постанова Верховного Суду від 21 листопада 2018 р. [9], Постанова Верховного Суду від 28 березня 2019 р. [10] та ін.). Враховуючи військові дії питання значення принципу найкращих інтересів дитини набуває особливої актуальності. З

офіційної преси повідомляється про факти зникнення дітей без батьківського піклування та навіть незаконного їх вивезення до держави-агресора. Безперечно вказані злочини не тільки офіційно засуджуються міжнародною спільнотою, але отримують належну правову кваліфікацію.

В умовах війни діти потребують належного захисту, соціальної підтримки, гарантування якісної правової допомоги, реалізації права на житло, освіту, возз'єднання із сімєю тощо. Військовий стан не є підставою для обмеження дії принципу найкращих інтересів дитини.

На разі відбулося часткове спрощення процедури реєстрації народження дитини. Батьки дитини, народженої на окупованих територіях чи в укриттях, можуть звернутися до будь-якого органу державної реєстрації актів цивільного стану України і подати або медичне свідоцтво про народження, або прирівняну до нього довідку, складену медичним працівником, яка оформляється на кожний випадок народження дитини і може бути складена без печатки [11]. Спрощення документального оформлення факту народження дитини і надання права будь-якому медичному працівнику її оформити є вимогою сучасних реалій та викликів. Позитивним є і відсутність у наказі Міністерства охорони здоров'я часових



## *Проблеми безпеки та захисту прав дитини в умовах війни в Україні*

рамок, тобто жінка може звернутися до медичного працівника за довідкою у той час, коли перебуватиме у безпеці з дитиною. В умовах евакуації дітей саме на державу покладаються обов'язки по їх безпеці, належному догляді, створенні умов для возз'єднання з сім'єю. В рамках гарантування принципу найкращих інтересів дитини абсолютно вірним було прийнято на урядовому рівні рішення щодо можливості тимчасового влаштування дітей без піклування батьків на період воєнного стану до прийомних сімей чи дитячих будинків сімейного типу [12]. Водночас, не відповідатиме найкращим інтересам дитини в умовах війни спрощення процедури усиновлення. Оскільки військові дії не дозволяють здійснити належну перевірку щодо дітей, які могли втратити батьків, а можливо такі батьки чи рідні виявляться живими.

Крім того, можливі і зловживання окремими матерями своїми правами і вивезення ними дітей за межі України без згоди батька дитини. В інтересах дітей та для гарантування безпеки було надано право жінкам виїжджати в умовах військового стану закордон без нотаріально посвідченої згоди батька на виїзд та на підставі національного паспорту (для матерів) та свідоцтв про народження (для дітей). Вочевидь по завершенню війни, такі матері та діти повинні повернутися в

Україну, у випадку відмови та відсутності згоди батька на перебування дітей за межами держави, можна говорити про порушення батьківських прав. Враховуючи практику ЄСПЛ, інтереси дітей можуть переважати інтереси батьків. Якщо війна буде затяжною, дитина проживе на нову місці значну кількість часу і звикне до нових умов проживання, навчання, набуде соціальних зв'язків, то після війни, якщо мати дитини не захоче повертатися в Україну та з цього питання виникне спір із батьком дитини, то суд може прийняти рішення про неповернення дитини. При цьому, в аргументації буде саме враховуватися принцип найкращих інтересів дитини.

Доволі важливим та необхідним з позиції захисту прав дитини та гарантування її найкращих інтересів було надано можливість дітям із 14 років звертатися самостійно за реєстрацією їх як ВПО, а у випадку коли малолітня дитина прибула до приймаючої громад без батьків, але у супроводі рідних (бабусі, дідуся, прабабабусі, прадідуся, повнолітніх братів або сестер, тітки, дядька) чи вітчима (мачухаи), саме вони вправі подати заяву про реєстрацію дитини як ВПО, якщо рідні відсутні це робить проєдставник органу опіки та піклування [13]. На практиці є непоодинокі випадки, коли діти, які приїхали із рідними із територій бойових дій із родичами, а батьки чи

## *Проблеми безпеки та захисту прав дитини в умовах війни в Україні*

залишилися в окупації, чи перебувають у ЗСУ, місяцями не були зареєстровані їх родичами та не мали статусу ВПО, а відповідно не отримували щомісячну допомогу.

Окремою практичною проблемою є втрата документів і необхідність їх відновлення, а також оформлення документів у випадку, коли вони містять певні помилки у написанні прізвища та імені, місця народження і т.п. У таких випадках необхідним є звернення до суду для встановлення юридичних фактів, зміни документів.

Таким чином, питання захисту прав дітей та гарантування їм безпеки є пріоритетом для держави і особливо в умовах війни, яка не є підставою для відступу від принципу найкращих інтересів дитини. Державна політика гарантування безпеки та захисту прав дитини має ґрунтуватися на принципі забезпечення найкращих інтересів дитини і при цьому повинні враховуватися такі категорії дітей, потерпілих від війни: діти-ВПО; діти, що виїхали закордон і є розз'єднанні із одним чи із обома батьками; діти, примусово вивезені державою-агресором; діти, що перебувають на окупованих територіях; діти, що перебувають на територіях активних бойових дій; діти, які проживають на відносно безпечних територіях в Україні. Крім того, потрібно внести зміни у законодавство України і

спростити формальзованість процедури до мінімуму і надати можливість відновлення та формлення документів дітям, зокрема, тим, які перебувають на підконтрольних територіях України без батьків.

### **Список літератури:**

1. За тиждень від російської агресії загинуло сім маленьких українців, усього обірвалося життя через війну 437 дітей - Офіс Генпрокурора. URL: <https://one.kr.ua/news/44334>(дата звернення: 22 січня 2023 р.).
2. Найменшій жертві в Дніпрі не було й року: маленький Микита загинув разом із батьком. URL: <https://tsn.ua/ato/naumenshiy-zhertvi-v-dnipri-ne-bulo-y-roku-malenkiy-mikita-zaginuuv-razom-iz-batkom-foto-2245660.html>(дата звернення: 22 січня 2023 р.).
3. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>(дата звернення: 22 січня 2023 р.).
4. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_021](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021)(дата звернення: 25 грудня 2022 р.).
5. Рішення Київського районного суду м. Харкова від 17

*Проблеми безпеки та захисту прав дитини в умовах війни в Україні*

вересня 2019 р. № 640/14601/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85348270>(дата звернення: 25 грудня 2022 р.).

6. Рішення Березівського районного суду Закарпатської області від 19 вересня 2019 р. 297/854/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85500588>(дата звернення: 25 грудня 2022 р.).

7. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 5 червня 2019 р. № 208/1504/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82512752>(дата звернення: 25 грудня 2022 р.).

8. Постанова Закарпатського апеляційного суду 14 березня 2019 р. № 303/3338/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80714323>(дата звернення: 25 грудня 2022 р.).

9. Постанова Верховного Суду від 21 листопада 2018 р. № 703/297/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78470077>(дата звернення: 25 грудня 2022 р.).

10. Постанова Верховного Суду від 28 березня 2019 р. № 592/9430/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80889052> (дата звернення: 30 грудня 2022 р.).

11. Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану: наказ МОЗ України від 04.03.2022 № 407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0407282-22#Text> (дата звернення: 30 грудня 2022 р.).
12. В Україні тимчасово спростили процедуру оформлення опіки над дітьми, які залишились без батьків. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3437884-v-ukraini-timcasovo-sprostili-proceduru-oformlenna-opiki-nad-ditmi-aki-zalisilis-bez-batkiv.html> (дата звернення: 25 грудня 2022 р.).
13. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#n9> (дата звернення: 30 грудня 2022 р.).

## **МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ЯК ЗАСІБ ПЕРЕМОГИ УКРАЇНИ У ВІЙНІ З РФ**

**Пирога Ігор Степанович,**  
доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри конституційного права  
та порівняльного правознавства  
«ВДНЗ» Ужгородський національний університет

**Пирога Сергій Степанович,**  
кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри правознавства  
та канонічного права  
Карпатського університету  
імені Августина Волошина

**Анотація:** Міжнародне право визначає юридичну відповідальність держав у їхній поведінці одна з одною та поводженні з особами в межах державних кордонів. Сфера міжнародного права охоплює широкий спектр питань міжнародного характеру, таких як права людини, роззброєння, міжнародна злочинність, біженці, міграція, проблеми національності, поводження з полоненими, застосування сили та правил ведення війни. Міжнародне право також регулює глобальні суспільні надбання, такі як навколишнє середовище

та сталий розвиток, міжнародні води, космічний простір, глобальні комунікації та світову торгівлю.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) була створена після Другої світової війни з однією головною місією – підтримка міжнародного миру та безпеки. Статут ООН у своїй преамбулі визначає мету: «встановити умови, за яких може підтримуватися справедливість і повага до зобов'язань, що випливають з договорів та інших джерел міжнародного права». Відтоді розвиток і повага до міжнародного права є ключовою частиною роботи Організації.

**Ключові слова:** міжнародне право, юридична відповідальність, агресор, рф, територіальна цілісність та недоторканність України.

У 2014 році Росія окупувала Автономну республіку Крим і спровокувала конфлікт у Луганській та Донецькій областях. На виконання своєї місії Генеральна Асамблея ООН прийняла низку резолюцій із закликом до Росії припинити окупацію частини території України. Зокрема, 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію A/RES/68/262 «Територіальна цілісність України», в якій ООН підтвердила свою прихильність до суверенітету, політичної



незалежності, єдності та територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних межах, наголошуючи, що референдум, проведений в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі 16 березня 2014 року не має законної сили і не може бути основою для будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим чи міста Севастополя [1]. Цією резолюцією ООН закликає всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати будь-яку зміну статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя на основі вищезгаданого референдуму та утримуватися від будь-яких дій або кроків, які можна було б витлумачити як визнання будь-якої зміни такого статусу.

Окупація півострова та воєнні дії на сході України супроводжувалася численними порушеннями прав людини і вимагали негайного втручання міжнародного співтовариства з метою припинення насильства українського народу на окупованих територіях. Заклик не визнавати анексію Криму Російською Федерацією, засудження Росії, яка не виконує своїх міжнародних зобов'язань як окупаційна держава та здійснює систематичні порушення основних прав і свобод людини, було послідовно підтверджено на наступних сесіях Генеральної асамблеї ООН в резолюціях щодо ситуації з правами людини в

Автономній Республіці Крим та м. Севастополі (Україна) [2].

За останні вісім років Крим був перетворений Російською Федерацією на військову базу. Щорічно з 2017 року Генеральна Асамблея ООН ухвалює резолюції щодо мілітаризації Криму, Севастополя, а також частин Чорного та Азовського морів. Було ухвалено кілька резолюцій, які засуджують окупацію півострова та виражають серйозну стурбованість з приводу прогресуючої мілітаризації Автономної Республіки Крим [3]. Резолюція «засуджує будівництво та відкриття Російською Федерацією мосту через Керченську протоку між Російською Федерацією та тимчасово окупованим Кримом, що сприяє подальшій мілітаризації Криму, та засуджує також зростаючу військову присутність Російської Федерації в районах Чорного та Азовського морів, у тому числі в Керченській протоці, та утиски Російською Федерацією комерційних судів та обмеження міжнародного судноплавства там».

Фактично окупувавши частину Луганської і Донецької областей, Росія не визнавала своєї участі у конфлікті на сході України, хоча неприховано вербувала громадян Росії для участі у воєнних діях на сході України та поставляла зброю. Для підтримування воєнного конфлікту Росія видавала свої

паспорти громадянам України, які залишилися на окупованих територіях. Повністю розграбувавши окуповані території, Росія мала намір обміняти їх на окуповану територію Автономної Республіки Крим. Однак цим намірам не судилося збутися. Протягом восьми років переговорів у різних форматах не було досягнуто жодного значимого результату.

Намагаючись припинити воєнний конфлікт на сході, Україна зверталася до ООН щодо розгортання миротворчої операції під егідою ООН на окупованій території Луганської і Донецької областей України. Розгортання такої операції стало б яскравим доказом здатності ООН діяти відповідально та згідно зі своїм мандатом у складних конфліктних ситуаціях. У випадку зовнішньої агресії відновлення влади на окупованій території, а також встановлення контролю над державним кордоном і виведення окупаційних військ є обов'язковими умовами успішної миротворчої місії ООН.

23 лютого 2022 року у рамках Генасамблеї ООН відбулися щорічні дебати, присвячені ситуації на тимчасово окупованих територіях Донбасу [4]. Дебати стали четвертим комплексним обговоренням питання російсько-українського конфлікту в рамках ГА ООН. Попередні дебати проводились 20 лютого 2019, 20 лютого 2020 та 23 лютого 2021 років. Лише

через кілька годин після дебатів почалася неспровокована і невинуватена війна Росії проти України. Росія вдалася до відкритої агресії під фальшивим приводом денацифікації та демілітаризації України, неправомірно заявила про геноцид в Україні, щоб виправдати своє вторгнення. Російська агресія проти України розпочалася 24 лютого 2022 року повномасштабним вторгненням російських військ на територію України. Запланована Росією триденна воєнна операція затягнулася на рік і буде продовжуватися принаймні у 2023 році.

26 лютого 2022 року Уряд України подав позов до Міжнародного суду (МС) ООН щодо «звинувачень у геноциді відповідно до Конвенції 1948 року про запобігання і покарання за Злочин геноциду (Україна проти Російської Федерації)» та звернувся до Суду з проханням вжити тимчасових заходів, включаючи негайне припинення військових дій. Суд прискорив процедуру і 16 березня 2022 року оголосив про своє рішення про такі тимчасові заходи:

1. Росія має негайно припинити військові дії, розпочаті в Україні 24 лютого.

2. Росія повинна гарантувати, що будь-які військові чи нерегулярні збройні формування, керовані або підтримувані

нею, і будь-які підконтрольні їй організації та особи не вживають заходів для просування військових дій.

3. Обидві сторони повинні утримуватися від будь-яких дій, які можуть погіршити або продовжити спір, ускладнивши вирішення в Суді».

Суд має компетенцію вирішувати спори, подані державами, які визнали його юрисдикцію, відповідно з міжнародним правом шляхом ухвалення рішень, які є обов'язковими для зацікавлених сторін та не підлягають оскарженню. Але ні Україна, ні Росія не робили заяви про визнання обов'язкової юрисдикції Міжнародного суду відповідно до статті 36 статуту МС. Тому компетенція МС у справі України впливає виключно з Конвенції геноциду, яку ратифікували і Росія, і Україна. Президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн привітала постанову Міжнародного суду у Twitter, наполягаючи на тому, щоб Путін прислухався до чіткого повідомлення від міжнародної спільноти. Рішення суду вважається «майже повною» перемогою України, а невиконання рішення завдає подальшої репутаційної шкоди Росії.

Відтоді, як Росія почала широкомасштабну атаку на Україну, окупований Крим був різними способами

безпосередньо залучений у воєнної операції, не тільки як військова база на окупованих територіях України, але й для забезпечення живої сили внаслідок прихованої мобілізації на цих територіях. З перших днів агресії Крим використовувався Росією як плацдарм для наступу на материкову Україну, як база для окупації захоплених територій Херсонської та Запорізької областей, як хаб для примусового переміщення громадян України та як сіра зона у ланцюжку транспортування награбованого українського зерна.

З території півострова та його територіальних вод наносяться ракетні удари. Цивільна інфраструктура використовується у військових цілях. Зокрема, для транспортування та перекидання військ на тимчасово окуповану територію Криму з РФ використовуються Керченський міст, траса «Таврида», а також залізниця. Бойові частини та військові ресурси РФ перекидаються через окупований Крим до окупованих районів Херсонської, Миколаївської та Запорізької областей.

Використовуючи своє незаконно набуте членство у Раді безпеки ООН, Москва продовжує агресивну політику проти України та блокує всі спроби припинити розв'язаний нею проти України конфлікт. Вісім років (2014 – 2022 рр.) не

вистачило нинішній міжнародній системі підтримання безпеки механізмів, щоб не допустити ескалації до рівня повноцінного вторгнення. Блокування Росією спроби Радбезу ООН засудити вторгнення розкриває обмеження системи ООН і необхідність її перегляду.

Склад Ради Безпеки ООН далекий від того, щоб відобразити справжнє розмаїття широкого складу ООН [5]. Рада Безпеки потребує реформування. Нинішній склад Ради Безпеки навіть не відображає відповідних положень Статуту ООН. Таке неіснуюче утворення, як Радянський Союз, все ще присутнє в Хартії, незважаючи на те, що воно залишилося в минулому. Останнє, однак, не означає, що інший суб'єкт міг би зайняти постійне місце колишнього СРСР в обхід необхідних юридичних процедур.

77 років тому всі домовилися наділити п'ять держав особливим статусом в обмін на їх особливу відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки. Події цього року чітко показали, що система п'яти взаємозалежних постійних членів не працює, якщо одне з місць займає порушник, який не поважає норми міжнародного права та статут ООН та нехтує відповідальністю. Вищий рівень інклюзивності має поєднуватися з сильнішим усвідомленням відповідальності.

Лише представники демократичних і законслухняних націй можуть претендувати на конкретну посаду в реформованій Раді. Регіональне недопредставництво також має бути подолано.

Розширена Рада Безпеки, ймовірно, буде більш демократичним органом, здатним ухвалювати більш обґрунтовані рішення. Щоб впоратися з такими випадками, як агресія Росії проти України, необхідно усунути фактори блокування рішень Ради. Треба вжити всі політичні і правові заходи, щоб позбавити агресора можливості зловживати постійним місцем. Ті, хто свідомо створює проблеми для глобального порядку і безпеки, ніколи не можуть брати участь у її вирішенні ні в якому іншому місці. Виступаючи в Раді Безпеки, представник України при ООН Сергій Кислиця назвав присутність Росії-терориста за столом нарівні з 14 членами Ради Безпеки глузуванням з мирних зусиль – через день після найсерйознішої атаки на критичну інфраструктуру України. Поки температура в Україні починає опускатися нижче нуля, ці терористи прагнуть позбавити українців електроенергії, води та опалення.

Терорист використовує свою присутність серед порядних, відповідальних і демократичних націй лише для того, щоб легітимізувати свої порушення. Зараз, як ніколи, потрібні



сильні багатосторонні інституції, потрібна сильна та інклюзивна Рада Безпеки, усі члени якої є легітимними та відповідальними, а також надійними учасниками захисту міжнародного порядку, заснованого на правилах і цінностях. Розгляд питання про справедливе представництво у Раді Безпеки та розширення його членського складу та інші питання, пов'язані з Радою Безпеки, на сімдесят сьомій сесії Генеральної Асамблеї не завершено.

На саміті G19 в Індонезії Президент України Володимир Зеленський запропонував Формулу миру з десяти кроків. У виступі в Раді Безпеки ООН він наголосив, що ці кроки дозволяють відновити повну силу порушеного Росією Статуту ООН і гарантувати безпеку України, безпеку Європи та всіх народів планети, які потерпають від наслідків російської агресії. Володимир Зеленський закликав до відновлення справедливості у структурах ООН: держава-терорист не повинна брати участі в жодному голосуванні з питань своєї агресії, свого терору. «Це глухий кут, коли той, хто спричинив війну, той, хто відповідальний за терор, блокує будь-які спроби Ради Безпеки ООН виконати свій мандат. Це нонсенс, що право вето зберігається за тим, хто веде злочинну війну. Світ не повинен бути заручником одного міжнародного терориста. Росія робить

усе, щоб електрогенератор став потужнішим і потрібнішим інструментом, ніж Статут ООН. Ми повинні і можемо повернути справжнє значення всім речам – і перш за все Статуту ООН» [6]. Ухвалення Генеральною Асамблеєю Резолюції про сприяння відшкодуванню шкоди за агресію проти України було б чітким сигналом надії на справедливість і важливим першим кроком до відповідальності.

«Протиправні дії Російської Федерації щодо незаконних так званих референдумів, проведених 23–27 вересня 2022 року в районах Донецької, Запорізької, Луганської та Херсонської областей України, які частково перебувають або перебували під тимчасовим військовим контролем Російської Федерації, і наступна спроба незаконної анексії цих областей не мають юридичної сили відповідно до міжнародного права та не є підставою для будь-якої зміни статусу цих областей України» [7].

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН містить заклик до всіх держав, міжнародних організацій та спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй не визнавати жодних змін Російською Федерацією статусу Донецької, Запорізької, Луганської та Херсонської областей України окремо або у сукупності та утримуватися від будь-яких дій або кроків, які

можна було б витлумачити як визнання зміненого статусу. Російська Федерація має негайно та беззастережно скасувати свої рішення від 21 лютого та 29 вересня 2022 року, щодо статусу тимчасово окупованих областей, оскільки вони порушують територіальну цілісність та суверенітет України та суперечать принципам, закріпленим у Статуті Організації Об'єднаних Націй, а також вивести всі свої збройні сили з території України у межах її міжнародно визнаних кордонів.

Росія продовжує утримувати щонайменше 11 тисяч дітей, яких примусово депортували до Росії. Окупаційні адміністрації окупованих територій продовжують незаконний призов жителів на військову службу. Зокрема, з початку окупації півострова Крим двічі на рік проводяться призовні кампанії. Понад 34 тисячі кримчан, більшість з яких громадяни України, були незаконно призвані в російську армію. Окупаційна адміністрація Російської Федерації в Криму визнала факт вбивства частини кримчан, але продовжує приховувати реальну кількість загиблих солдатів, яких відправили на війну з Криму. Зазначимо, що за Женевськими конвенціями від 12 серпня 1949 року [8] та Додатковими протоколами до них 1977 року [9], державі, що окупує території іншої держави, заборонено примушувати її жителів служити у збройних або

допоміжних силах окупанта, у тому числі за допомогою тиску або пропаганди на користь добровільного вступу до армії.

За інформацією Представництва Президента України в АР Крим, до початку повномасштабного вторгнення в Україну російські збройні сили налічували близько 5 тисяч кримських строковиків, і принаймні частина з них брали участь у війні. Їх точну кількість назвати практично неможливо, але мова йде про тисячі призовників. Можна очікувати, що така практика продовжуватиметься до закінчення війни в Україні і повної деокупації її території.

Використання Росією кримських татар у вторгненні вказує на цілеспрямовану політику окупаційної адміністрації використовувати «нелояльне» корінне населення півострова як гарматне м'ясо, створюючи вигляд, нібито кримські татари підтримують агресію, і водночас перешкоджають деокупації Криму на стратегічному рівні. Водночас ухвалюється рішення так званого Верховного суду Криму від 26 квітня 2016 року та рішення Верховного суду Російської Федерації від 29 вересня 2016 року, яким Меджліс кримсько-татарського народу, який є органом самоврядування кримських татар, оголошується екстремістською організацією.

Кримські медики змушені обслуговувати війська, які

безпосередньо беруть участь у бойових діях, не лише в Криму поблизу зони бойових дій, а й на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей поблизу зони бойових дій.

Ще в 2017 році Україна подала справу на розгляд Міжнародного суду, у якій йдеться про порушення Росією з 2014 року Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму шляхом підтримки сепаратистських сил на сході України та Міжнародної конвенції про ліквідацію расової дискримінації в Криму через ущемлення прав кримських татар та етнічних українців.

Зараз розглядаються й інші судові шляхи, які б дозволили притягнути російське керівництво до відповідальності за злочини, пов'язані з війною, а саме – Міжнародний кримінальний суд та створення спеціального трибуналу.

Виправдання Росією війни, пов'язаної з геноцидом, базується на образливому тлумаченні поняття гуманітарного втручання. Центральним для цього є доктрина «відповідальності за захист» (R2P), яка була розроблена у відповідь на звірства, вчинені в Руанді та колишній Югославії в 1990-х роках. У 2005 року на Всесвітньому саміті ООН на

високому рівні країни-члени ООН взяли на себе зобов'язання дотримуватися принципу відповідальності за захист населення від геноциду, військових злочинів, етнічних чисток і злочинів проти людства шляхом використання відповідними дипломатичними, гуманітарними та іншими мирними засобами, а якщо вони не принесуть результату, колективними діями, схваленими Радою Безпеки відповідно до глави VII Статуту ООН. Рада безпеки ООН не надавала ніякого мандата Росії для розв'язання війни проти України. Навіть навпаки, агресія Росії була засуджена міжнародним співтовариством у численних резолюціях Генеральної асамблеї ООН, ухвалених упродовж восьми років агресії Росії проти України. Лише завдяки існуючого у Росії права вето, Рада Безпеки не могла ухвалити документ, який засуджує злочини Росії в Україні.

Чим частіше у світі використовуються безпідставні звинувачення у геноциді («старі, як сама Конвенція про геноцид»), які ставатимуть приводом для односторонніх дій, тим буде менше справжньої поваги до міжнародного права. У міжнародному праві немає норми, яка автоматично надає одній державі право вторгнутися в іншу державу, щоб зупинити геноцид. Потурання такому виправданню війни становило б жахливу небезпеку.

Повага до міжнародного права і світопорядку, заснованого на правилах, мають основоположне значення для спільної безпеки і багатостороннього співробітництва. Міжнародне співтовариство підтверджує незмінну підтримку територіальної цілісності, суверенітету і незалежності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, включаючи її територіальні води, та рішуче засуджує агресію Росії проти України, в тому числі на сході України, і незаконну анексію Криму і міста Севастополя. Цивілізовані країни світу об'єднують зусилля з метою притягнення до відповідальності осіб, винних у злочинах, що вчиняються в Україні. Усі дії міжнародного співтовариства ґрунтуються на дотримуванні норм міжнародного права, включаючи принцип, згідно з яким усі держави повинні утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави та від дій, якимось іншим чином несумісних з цілями Організації Об'єднаних Націй.

### **Список літератури:**

1. Territorial integrity of Ukraine Resolution A/RES/68/262 adopted by the General Assembly March 27, 2014 URL: <https://documents->

dds-

[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/17/PDF/N1345517.pdf?OpenElement](https://www.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/17/PDF/N1345517.pdf?OpenElement)

2. Положення в області прав людини в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі (Україна): Резолюції ГА ООН A/RES/71/205 від 19.12.2016; A/RES/72/190 від 19.12.2017; A/RES/73/263 від 22.12.2018, A/RES/74/168 від 18.12.2019, A/RES/75/192 від 16.12.2020.

3. Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим і міста Севастополь, Україна, а також районів Чорного та Азовського морів: Резолюції ГА ООН A/RES/73/194 від 17 грудня 2018 року; A/RES/74/17 від 09.12.2019, A/RES/75/29 від 9.12.2020.

4. Щорічні дебати, присвячені ситуації на тимчасово окупованих територіях Донбасу: відео. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/6456106.html>

5. Statement by Permanent Representative of Ukraine to the UN Mr. Sergiy Kyslytsya at the UN Security Council meeting on «Maintenance of peace and security of Ukraine». November 16, 2022. URL: <https://ukraineun.org/en/press-center/news/>

6. Speech by President Volodymyr Zelenskyy at the meeting of the UN Security Council convened after the missile strikes of the Russian Federation. November 24, 2022. URL:



<https://ukraineun.org/en/press-center/news/>

7. Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations: resolution / adopted by the General Assembly      A/RES/ES-11/4      2022-10-12      URL:

<https://digitallibrary.un.org/record/3990673>

8. United Nations, Treaty Series. Vol. 75, Nos. 970–973.

9. United Nations, Treaty Series. Vol. 1125, Nos. 17512.

## **ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ: ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ**

**Попович Терезія Петрівна,**

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри теорії та

історії держави і права

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

tereziaa.popovych@uzhnu.edu.ua

**Топольницька Мар'яна Іванівна,**

старший лейтенант поліції

інспектор взводу 2 роти 2 батальйону

Управління патрульної поліції

в Закарпатській області

м. Ужгород, Україна

marianatolpolnytska@gmail.com

**Анотація.** Стаття присвячена розкриттю змісту поняття «збройний конфлікт», його сутнісним характеристикам та видовим категоріям. Авторами звернено увагу на різноманітність поглядів щодо досліджуваного феномену та необхідність визначення чітких критеріїв приналежності відповідної ситуації до категорії збройного конфлікту.

**Ключові слова:** збройний конфлікт, внутрішні

## *Збройний конфлікт: теоретичні проблеми визначення*

заворушення, війна, міжнародне гуманітарне право.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року, надзвичайно необхідним та актуальним є дослідження таких понять, як війна, збройний конфлікт та фактів порушення територіальної цілісності та суверенітету державами, які не дотримуються норм міжнародного права, зокрема, мова йде про російську федерацію, війська якої ще в 2014 році перетнули державний кордон України. Геополітична ситуація зазнала суттєвих змін та в подальшому зберігається загроза суверенітету та недоторканості кордонів інших держав, правам і свободам їх громадян та демократичним цінностям у цілому. У даній науковій розвідці ми би хотіли зупинитись на розкритті змісту категорії збройного конфлікту, який, безсумнівно, змінює правову систему держав, зменшує або й зовсім нейтралізує ефективність дії норм права, обмежує реалізацію прав та свобод.

Труднощі у визначенні поняття «збройний конфлікт» обумовлені проблемою його неоднозначності та наявністю великої кількості близьких за значенням понять, таких як конфлікт, війна, збройне зіткнення і.т.д.

Звернемося до аналізу поглядів окремих науковців на досліджуваний феномен. Так, зокрема, В.П. Попович вважає, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим, ніж такі поняття, як «війна», «агресивна війна», «військові дії» та «воєнний конфлікт». Він визначає збройний конфлікт як один із видів соціальних конфліктів, що виникає між державами (міжнародний збройний конфлікт) або між збройними силами, або іншими організованими збройними групами однієї держави [1, с. 31–32].

У свою чергу, С.І. Селецький подає таке визначення збройного конфлікту: це будь-який збройний конфлікт між двома або декількома державами, а також збройний конфлікт, в якому народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації або расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріплених у Статуті ООН. На думку автора, дефініції війна і збройний конфлікт не потрібно порівнювати, адже вони розташовані на різних щаблях [2, с. 393]. Відповідно, війну у сучасних умовах частіше називають збройним конфліктом міжнародного характеру, тому доцільніше порівнювати збройний конфлікт міжнародного і неміжнародного характеру, як види збройного конфлікту.

## *Збройний конфлікт: теоретичні проблеми визначення*

Відтак, С.В. Кульчицький розуміє під збройним конфліктом дії з вирішення національно-етнічних, релігійних та інших суперечностей із застосуванням засобів збройного насильства, при яких держава не переходить в особливий стан, обумовлений як війна, і не вводить режим воєнного стану в країні або на частині її території, а збройна боротьба не виходить за межі операційного напрямку. В той час, як для воєнного конфлікту характерне виникнення особливого стану тільки збройних сил (чи певної їх частини) і, можливо, «незначної частини економіки держави» [3, с. 12].

На думку Е. Е. Кузьміна, збройний конфлікт розуміється як всяке збройне зіткнення конфліктуючих сторін, незалежно від того, чи носить воно політичний, релігійний або етнічний характер, чи має локалізований або міжнародний характер. [4, с. 188].

Критерії для проведення відмінності між збройним конфліктом та внутрішніми заворушеннями і безпорядками виклав Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії у справі Боскоскі, в якій зазначено, що рисами збройного конфлікту є організованість збройних угруповань, тривалість збройних сутичок, територія, на якій проходять збройні сутички та їхня інтенсивність [5]. Тобто не будь-яке

зіткнення сил на території держави буде вважатися збройним конфліктом, при цьому залишається неоднозначним питання тривалості конфлікту, необхідної для визначення його у якості збройного.

Безперечно, наявність збройного конфлікту взагалі чи його загроза, впливає на міжнародне співтовариство і примушує його змінювати правову систему, особливо її нормативну складову з метою недопущення чи ліквідації наявного збройного конфлікту.

Міжнародне гуманітарне право визнає дві категорії збройних конфліктів. Розпізнавальною ознакою тут служить державний кордон: війна між двома або більшим числом держав вважається міжнародним збройним конфліктом, а збройні зіткнення, що відбуваються в межах території однієї держави, – неміжнародними (внутрішніми) збройними конфліктами (зазвичай їх називають громадянськими війнами) [6, с. 116-117].

Міжнародний збройний конфлікт як юридичне поняття згадується в ст. 2, яка є загальною для всіх Женевських конвенцій 1949 року: «На додаток до положень, які втілюються у мирний час, ця Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими

## *Збройний конфлікт: теоретичні проблеми визначення*

Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни [7]. Отже, у разі якщо збройний конфлікт виникає, міжнародне гуманітарне право починає діяти автоматично.

Якщо резюмувати визначення збройного конфлікту в міжнародних актах щодо їх критеріїв, то можна виокремити наступні: ситуація повинна досягти певного порогу конфронтації, інтенсивності; організованість суб'єктів; суб'єктність, у цьому випадку конфлікт між двома або більшою кількістю держав вважається міжнародним, а збройні зіткнення у межах території однієї держави – неміжнародними; невизнання чи не оголошення конфлікту збройним, його тривалості, території охоплення, кількості поранених не впливає на дію міжнародного гуманітарного права.

Відповідно збройний конфлікт міжнародного характеру – це зіткнення між двома чи більше державами із застосуванням сил, незалежно від офіційного оголошення, визнання, тривалості, території охоплення, кількості жертв. Боротьба зі збройними конфліктами та їхніми формами є завданням для світової спільноти, адже загрожує існуванню людства. Збройні конфлікти завжди залишали тисячі жертв і знищених доль, тому міжнародне співтовариство та доктрина

через міжнародні нормативно-правові акти та принципи намагається уникати конфліктів.

Незважаючи на різноманітність поглядів, автори дійшли висновку, що збройний конфлікт – це зіткнення інтересів, яке досягло певного порогу конфронтації, між суверенними суб'єктами або між державою та угрупованнями чи між такими, для яких характерна наявність організованих збройних сил, контроль частини території, політичні цілі та причинно-наслідковий зв'язок між їхніми діями і наявністю жертв на території конфлікту.

Російською федерацією було порушено основоположні принципи міжнародного права, зокрема поваги територіальної цілісності і заборони застосування сили, відповідальність за що повинна бути невідвортною, адже безкарне порушення принципів міжнародного права нівелює необхідність існування міжнародних інституцій та міжнародних домовленостей.

Отже, у сучасних умовах актуальним залишається правова кваліфікація збройних конфліктів, незалежно від того, хто є їх ініціатором чи учасником та їхнього значення на міжнародній арені, адже політичні цілі не повинні ставити під загрозу життя людей, яке вважається найвищою соціальною



цінністю. Загалом можна зробити висновок, що поняття «збройний конфлікт» надалі потребує більш детального та ґрунтовного дослідження та визначення чітких критеріїв приналежності відповідної ситуації саме до категорії збройного конфлікту.

### **Список літератури:**

1. Попович В.П. Імплементція норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України: автореф. дис. канд. юр. наук: спец. 12.00.08. Львів, 2010. 20 с.
2. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2008. 496 с.
3. Кульчицький С. В. Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття: Зб. наук. статей / За ред. С. В. Кульчицького. К.: Інст історії Укр., 2004. 100 с.
4. Кузьмін Е.Е. Поняття збройного конфлікту: первісні роздуми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. Одеса, 2014. Вип. 12. Т. 2. С. 187–190.
5. International Criminal Tribunal for former Yugoslavia. Boskoski & Tarculovski (IT-04-82). URL: [http://www.icty.org/case/boskoski\\_tarculovski/4](http://www.icty.org/case/boskoski_tarculovski/4) (дата

звернення: 15.01.2023)

6. Безкоровайний С. Я. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 116–126.

7. Про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року: Конвенція

ООН. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text)

(дата звернення: 24.01.2023)

## **СУТНІСТЬ ТА СПРЯМОВАНІСТЬ ПОЛІТИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ**

**Берч Вероніка Вікторівна,**  
кандидат юридичних наук, доцент  
кафедри конституційного права  
та порівняльного правознавства  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,  
м. Ужгород, Україна  
veronyka.kotskulych@uzhnu.edu.ua

**Продан Вікторія Іванівна,**  
аспірант, асистент кафедри конституційного права  
та порівняльного правознавства  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,  
м. Ужгород, Україна  
viktoriia.prodan@uzhnu.edu.ua

**Анотація:** На сьогодні проблеми формування консолідуючої суспільно-політичної ідеології та реформування системи освіти, очевидно, є однією із найбільш гострих, важливих та дискусійних сфер. Поєднуючи їх разом у цьому дослідженні, ми вбачаємо за ціль, обґрунтування сутнісного взаємозв'язку між світоглядною єдністю суспільства та станом його освітнього середовища. Розвиток системи освіти та виховання суспільства сприяють його соборності, успіхам і досягненням у різних сферах життя, що, у свою чергу, є

сприятливим ґрунтом для розвитку та суспільного визнання дієвої державної ідеологічної основи. Позаяк, наявність ідеологічного консенсусу визначає чіткі пріоритети системи народної освіти, робить її більш сталою та продуктивною, підвищує престиж національної освіти всередині країни та поза її межами. Досягнення такого результату можливе за мудрого та виваженого ставлення до рівня освітньої свідомості та актуальної модернізації освітніх інституцій.

**Ключові слова:** освіта, доступ до освіти, модернізація освітньої політики, зарубіжний досвід.

З прискоренням процесів глобалізації та загостренням міжнародної конкуренції модернізація освіти стала важливим способом для кожної країни посилити свою конкурентоспроможність. У свою чергу, 26 листопада 2014 року постановою Кабінету Міністрів України № 687 «Про утворення Інституту модернізації змісту освіти та Інституту освітньої аналітики» було утворено державну наукову установу «Інститут модернізації змісту освіти» (далі - Інститут) [1]. Зasadничою концепцією Інституту стала належна реалізація завдань із забезпечення модернізації освітньої складової, зокрема процесів виховання, розвитку, соціалізації особистості за

допомогою провадження провідних та модернізованих наукових доробків та реалізації їх результатів у суспільному житті. Відтак, серед передових форм діяльності Інституту стали такі сфери реагування, як: проведення фундаментальних наукових та науково-технічних розробок з реалізації завдань державних цільових програм, реалізація, сприяння та підтримка політики модернізації та впровадження освітніх програм для закладів середньої освіти, адміністрування Національною освітньою науковою платформою, діяльність із видання та доставлення підручників та наукових посібників до закладів освіти, організація та проведення різного роду наукових та науково-практичних конференцій, круглих столів, правових шкіл, провадження активної просвітницької діяльності із ознайомлення громадян з станом інноваційного розвитку вітчизняної освіти, підтримка міжнародної співпраці у сфері освітньої складової [2].

Таким чином, рушійною силою будь якого роду змін чи трансформацій виступають актуальні тенденції світового розвитку, до яких тяжіє суспільство та держава в цілому. Як справедливо зазначають Ю.В. Мірошніченко та Е.С. Пашківець сферу чільних сучасних тенденцій світового розвитку, що тягнуть за собою істотні зміни в системі освіти, складають:

## *Сутність та спрямованість політики модернізації сучасної освіти*

динамічні показники розвитку суспільства та зумовлена необхідність підготовки громадськості до назрілих викликів сьогодення, повний перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, його демократизація та лібералізація, що сприяє росту можливостей та широкого соціального вибору і однозначно впливає на необхідність додаткової підготовки суспільства до такого вибору, надзвичайно стрімкий розвиток економіки, ріст конкуренції, потреба у висококваліфікованих кадрах та неабияке зростання значення людського капіталу, що у розвинутих країнах світу превалює між 70-80% і таким чином обумовлює собою мотивацію до інтенсифікації додаткового розвитку населення [3, с.411].

Ціннісною є позиція О.П. Воробйової, котра стверджує, що існування та успішна реалізація освітньої стратегії посилить позиції України в межах світової економіки та міжнародної політичної арени. Відтак, зміцнення освітнього потенціалу країни у сумі із освоєнням інноваційних моделей розвитку освітньої діяльності дає результат у вигляді стрімкого розвитку професійного потенціалу країни. Зокрема, у вигляді інноваційно-орієнтованої держави, яка спроможна забезпечити належний рівень модернізації освітньої складової

виокремлюють такі фактори, як: впровадження механізму реалізації ефективної соціальної політики, що за головну мету має гарантії із розвитку та забезпечення людського потенціалу; співіснування найбільш оптимальних аспектів взаємодії держави, бізнесу та суспільства щодо втілення та реалізації різного роду національних проєктів; високоефективне провадження діяльності державно-владних інституцій, що спрямоване на покращення інвестиційного клімату в державі та реалізацію інноваційної економіки держави [4, с.97].

Цілком погоджуємось із думкою М.А. Ажажа, який зазначає, що функціональною спрямованістю державної політики із модернізації освітньої сфери виступають зміни та реформи, які відбуваються в сфері освіти за останні десятиріччя. Зокрема, сферу державного регулювання вищої освіти складають такі напрямки як: трансформація організаційної структури закладів вищої освіти, існування їх як самостійних установ, вдосконалення інформаційного забезпечення управлінської діяльності тощо [5, с.81].

У свою чергу О. Пінчук стверджує, що політика модернізації освіти в першу чергу являє собою якісну зміну, що оперує багатьма компонентами, зокрема: провадження інноваційних трансформаційних процесів, впровадження нових

технологій в освіту, політика міжнародної орієнтованості освіти та системний розвиток внутрідержавного потенціалу освіти [6, с.57].

Таким чином, можемо зазначити, що державу політику модернізації освітньої галузі складає діяльність спеціально уповноважених інституцій, що спрямована на трансформацію освітньої складової, її інноваційність, модернізованість та стратегічний курс на майбутнє за допомогою нормативно-правових документів та міжнародних стандартів.

Відтак, в даному випадку, маємо на меті висунути власний підхід щодо спрямованості політики модернізації змісту вітчизняної освіти, а саме, включення наступних сфер:

- системний перехід *від теорії до практики, перейняття зарубіжного досвіду* (оновлення освітніх програм, принцип пріоритетності),
- перегляд терміну здобуття освіти (в даному випадку, слід проаналізувати міжнародну практику та переглянути доцільність щодо середнього 6-річного терміну здобуття освіти, проаналізувати доцільність такого, а також провести аналогії із більш короткостроковим навчанням),



- *перегляд вимог щодо вікового цензу із доступу до реалізації освітніх послуг* (на нашу думку, даний пункт становить одне із найбільш проблемних питань правової політики сучасної освіти, зокрема, більш раціональним прослужило б встановлення мінімального вікового цензу із здобуття вищої освіти – 21 рік, а початкової освіти – 8-9 років).

Відмітимо, що запропоновані нами складові модернізаційної політики держави у сфері освіти є виключно авторським підходом, який може не співпадати із думкою оточуючих, однак такий підхід виробився на основі критичного аналізу сучасного стану нормативно-правового регулювання освіти на території України а також зарубіжної практики.

### **Список літератури:**

1. Про утворення Інституту модернізації змісту освіти та Інституту освітньої аналітики: постанова КМУ від 26.11.2014 р. № 687. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 229.
2. Статут державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти». URL: <https://drive.google.com/file/d/1fInBDwS5KkdnwMEYViUuCoMkSlUR3aqk/view> (Дата звернення: 21.01.2023 р.).

3. Мірошніченко Ю.В., Пашківець Е.С. Модернізація системи освіти в Україні: проблеми і перспективи. *Молодий вчений*. 2017. №12 (52). С.410-412.
4. Воробйова О.П. Модернізаційна політика у галузі вищої освіти як засіб становлення нової моделі суспільного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 5. С. 96-99.
5. Ажажа М.А. Державне регулювання процесу модернізації вищої освіти України в умовах глобалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 19. С.79-83.
6. Пінчук О.П. Проблема визначення мультимедіа в освіті: технологічний аспект. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб. К.* 2007. №46. С. 55—58.

## **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ**

**Сердюк Наталія Аркадіївна,**  
доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри політичних наук і права  
Київського національного університету  
будівництва і архітектури  
м. Київ, Україна  
serdyuk\_natalia@ukr.net

**Анотація:** У статті досліджено виклики з надання соціальних послуг в умовах війни вразливим, малозахищеним та незахищеним категоріями населення, комплексні медико-соціальні послуги, що передбачають проживання людини у спеціалізованій установі та людей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Розкрито проблеми координації та узгодження роботи у режимі кризового надання соціальних послуг центральних органів влади, органів місцевого самоврядування, волонтерів, благодійних фондів і небайдужих людей.

**Ключові слова:** соціальна політика, соціальний захист, економічна політика, людиноцентризм, війна.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну стало викликом для всіх сфер державного життя. Не винятком стала і соціальна, яка, зазвичай, опікується вразливими, мало захищеними та незахищеними категоріями населення. Війна кардинально змінила соціальну функцію як в Україні так і багатьох країн світу, що безпосередньо підтримують наших громадян та спричинила нові виклики соціального захисту, а саме: евакуація дітей з вразливих категорій, соціальні послуги з забезпеченням проживання, соціальні послуги з догляду вдома та надання соціальних послуг в умовах війни вразливим, мало захищеним та незахищеним категоріями населення, комплексні медико-соціальні послуги, що передбачають проживання людини у спеціалізованій установі.

Агресія росії проти України призвела до значного потоку «біженців» у країни ЄС, і Євросоюз та національні уряди роблять усе можливе, аби допомогти цим людям. 4 березня 2022 р. почала діяти Директива тимчасового захисту Європейського Союзу, яка гарантує негайний захист в ЄС для осіб, що тікають від війни. Усі країни, що відкрили кордони для українців, оперативно приймають зміни до законодавства для легалізації переселенців. Українці, які евакуюються через війну, можуть отримати допомогу та тимчасовий захист в інших країнах. Це

дозволяє їм знайти місце тимчасового проживання, влаштуватись на роботу, користуватись медичними послугами країни, а дітям – відвідувати навчальні заклади.

Головне у кризовій ситуації – якомога швидше розпочати надання допомоги: скоординувати дії причетних до цього служб, вирішити поточні питання, щоб людина за найкоротший термін отримала дах над головою, одяг, харчування, транспортні, консультаційні послуги, психологічну підтримку, догляд, соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, відновлення документів. Поінформувати внутрішньо переміщених осіб про можливість та порядок отримання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, та житлових субсидій.

Люди, що отримують соціальні послуги, з тих чи інших причин (або їх комплексу) – як-то вік, самотність, захворювання, соціальні негаразди, бідність тощо – перебувають у вразливому становищі, а отже, ще менш стійкі до різноманітних криз. Людина, яка не може самостійно покинути своє помешкання або піклуватися про себе чи своїх дітей і фактично залежить від сторонньої допомоги, в ситуації військової загрози опиняється у фактично беззахисному

становищі.

Так, виявлення осіб, що потребують допомоги, завжди було головним завданням соціальних служб. Оскільки раннє виявлення проблем, які ще не мають хронічного та довготривалого впливу на людину, дає більше позитивних результатів [1]. Особливо це важливо в період воєнного стану, зволікання може коштувати занадто дорого.

Психоневрологічні інтернати, геріатричні пансіонати для ветеранів війни і праці та інші заклади, які надають соціальні та медико-соціальні послуги із забезпеченням проживання, а також заклади інституційного догляду та виховання дітей (навчальні заклади інтернатного типу, дитячі будинки-інтернати, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, центри реабілітації дітей з інвалідністю тощо) в умовах війни також постали перед серйозним викликом – як убезпечити всіх, хто там працює і проживає, а також по можливості продовжувати надавати належний догляд і забезпечити гідні умови проживання для своїх підопічних [2].

На початку війни у закладах з надання соціальних послуг значно додалося роботи. Адже частина соціальних працівників евакуювався, і на працівників, що залишилися, в

окремих ситуаціях лягло подвійне навантаження. В умовах російської агресії збільшилася кількість одиноких людей, зросла чисельність внутрішньо переміщених. Об'єднання зусиль соціальних працівників з волонтерами, громадськими організаціями має неабияке значення. Нині громадські організації, просто небайдужі люди об'єднуються і допомагають соціальним службам, а іноді перебирають на себе виконання окремих функцій, як то прибирають житло, готують їжу тощо. Територіальним центрам чи виконавчим органам місцевої влади треба лише співпрацювати з волонтерами, громадськими організаціями, залучати гуманітарну допомогу від міжнародних партнерів спрямовувати їхні зусилля туди, де підтримка найпотрібніша. Наприклад, на початку війни київські ресторатори переорієнтовували свій бізнес на приготування гарячих обідів для одиноких людей старшого віку, а волонтери розвозили їжу. Завдяки цьому соціальні працівники мали змогу надавати іншу необхідну допомогу[3].

Через обстріли в багато закладах інституційного догляду зникало світло, тепло- та водопостачання, було пошкоджено телекомунікації, вікна та двері, що робило їх непридатними до проживання й отримання послуг і створювало потребу в екстреній евакуації їх мешканців.

Органи місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення відповідальні за евакуацію комунальних закладів не завжди мали достатньо фінансових та адміністративних ресурсів для забезпечення евакуації, зокрема необхідної кількості транспортних засобів. Крім того, в низці населених пунктів активні бойові дії призвели до пошкодження ліній зв'язку, що унеможливлювало координацію на місцях із центральними органами влади або органами місцевого самоврядування у сусідніх регіонах та ускладнювало забезпечення безпечного маршруту, доставку продуктів харчування, засобів гігієни, медикаментів.

До евакуації підключилися волонтери, благодійні фонди і небайдужі люди, які допомагали керівникам закладів у пошуку аналогічних закладів, які б могли прийняти до себе евакуйованих підопічних, або будь-яких інших можливостей забезпечити їхнє проживання й отримання послуг в регіонах, де не ведуться бойові дії.

До приймаючих закладів одночасно потрапляють одинокі люди похилого віку, ветерани війни та праці, люди з інвалідністю, у тому числі з психоневрологічними захворюваннями, а також люди, що потребують стороннього догляду, побутового та медичного обслуговування, соціальної



та медичної реабілітації. Проте ущільнення таких установ, далеко не завжди супроводжувалося збільшенням матеріальних ресурсів закладу та розширенням його штату. Для приймаючих закладів стає викликом потреба забезпечити новоприбулих мешканців необхідними соціальними та медико-соціальними послугами, а також гідними умовами проживання і побуту для всіх підопічних.

В умовах війни Міністерство соціальної політики почало працювати у режимі кризового надання соціальних послуг: рішення про їх надання почали прийматися протягом доби, оминаючи довгу процедуру узгодження. Крім того, війна поставила перед місцевими радами інші нові питання, які стосуються підтримки наших військових, допомоги внутрішньо переміщеним особам, функціонування об'єктів критичної інфраструктури, забезпечення життєдіяльності міст і областей, залучення гуманітарної допомоги від міжнародних партнерів та сприяння розміщенню релокованих підприємств у своїх громадах.

Таким чином, метою відновлення України від наслідків війни, повинна стати нова модель соціальної політики України, яка відповідає принципам і стандартам соціальної політики ЄС, покращує якість людського життя, протистоїть

демографічним змінам, посилює рівень соціального захисту, сприяє скороченню бідності, посилює соціальну єдність, допомагає подолати дискримінацію в усіх її формах та відповідає фінансовим можливостям держави та спроможна подолати проблеми викликані російською агресією.

Соціальна політика має бути людиноцентричною, гнучкою та спроможною надавати послуги і виплати незалежно від місця перебування в Україні та базуватися на довгострокових цілях відповідно до соціальної політики ЄС. Соціальна політика не може формуватися окремо від політики зайнятості, яка в Україні розвивається як складова економічної політики.

### **Список літератури:**

1. Сердюк Н.А., Вангородська Г.І. Права людини в контексті реалізації реформи в сфері охорони здоров'я. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право* 2022 № 69 (1). С. 72-78.
2. Ломоносова Н., Бабич К. Соціальний захист і війна в Україні (24 лютого — 30 квітня 2022) \ Cedos. Громадська організація «Центр дослідження суспільства» 17.05.2022. URL:

*Сердюк Наталія Аркадіївна*

<https://cedos.org.ua/researches/soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/>

3. Волкова Г. Модернізація системи соціальної підтримки населення України. Урядовий кур'єр, 5 липня 2022 р. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/kerivnik-ekspertnoyi-grupi-z-pitan-rozvitku-sistem/>

*Турянця Вікторія Василівна, Турянця Василь Васильович*

## **ОСВІТА УКРАЇНЦІВ-БІЖЕЦІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЧАСОПРОСТОРИ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ)**

**Турянця Вікторія Василівна,**  
кандидатка юридичних наук,  
доцентка, доцентка кафедри теорії та історії держави і права  
ДЗВО «Ужгородський національний університет»,  
Співголова ГО «Закарпатська крайова науково-просвітня  
спілка чеської культури»

**Турянця Василь Васильович,**  
кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи  
ДЗВО «Ужгородський національний університет»

**Анотація:** Розпочата Російською Федерацією війна проти України, рашофашистська політика путінського режиму носять ознаки геноциду проти українців та знищення їхньої суверенної держави України з мапи світу. Про це засвідчує ряд діянь ворога: масові напади на цивільне населення, об'єкти комунікації, масове винищення осіб призовного віку, катування, згвалтування, викрадення громадян України та їх депортація на територію РФ, насильницьке нав'язування російського

*Освіта українців-біженців у Європейському часопросторі в період російсько-української війни (на прикладі Чеської Республіки)*

громадянства, крадіжка дітей, їх усиновлення та інше.

ПАРЕ офіційно визнала мету і діяння РФ як спланований геноцид проти українців. Чехія також визнала на державному рівні дії керівництва РФ та армії на території України геноцидом українського народу.

Проблем у вітчизняній сфері освіти сьогодні чимало, а особливо у біженців, які знаходяться в країнах Балтії, Чехії, Польщі, Словаччині та інших, тобто у країнах близького і далекого зарубіжжя.

Майже пів мільйона українських учнів перебувають за кордоном. Частина з них поєднує навчання у формі онлайн у школах України, де є така можливість та країні перебування. Інші стаціонарно в країні перебування.

На сьогодні маємо чимало розбіжностей у перезарахуванні оцінок, їх визнання в Україні, бо відсутні чіткі критерії і процедури у їх вирішенні. Одна з головних проблем – суперечність між правом і його реалізацією на практиці.

Авторка дослідження використала велику кількість фактичного емпіричного матеріалу, поточної інформації різних міністерств Чехії, державних установ та ЗМІ, статистичних даних та соціологічних досліджень.

На його основі зробила комплексний аналіз освітнього

процесу біженців, зокрема, його організацію, залучення дітей до нього, методичне забезпечення, реалізацію на нормативно-правовій базі Чехії, законів Lex Ukrajina та внесених до них змін, що були зумовлені вимогами часу і розвитком подій, а також міжнародного гуманітарного права. До речі, останні зміни були внесені в першій декаді лютого 2023 року.

Аналітико-синтетичний аналіз проблеми в її розмаїтті дав можливість нам зробити не тільки обґрунтовані і переконливі висновки, а й виокремити наявні упущення та накреслити шляхи їх вирішення в аналогічних ситуаціях.

**Ключові слова:** анексія, війна, біженці, освіта, ментальність, Україна, Чехія, Євросоюз, допомога, фашизм ХХІ століття, диктаторські режими, політика, геноцид, нормативно-правова база.

Війна спричинила багато проблем на різних рівнях в площинах, зокрема й на міжнародному. При цьому виникають проблеми, котрі потребують гуманного вирішення в даних координатах і на основі гуманітарного міжнародного права. Саме вони і постали у зв'язку з ходом війни, розпочатою проти України диктаторським путінорашистським режимом Російської Федерації.

*Освіта українців-біжців у Європейському часопросторі в період російсько-української війни (на прикладі Чеської Республіки)*

Мета варварів ХХІ століття є небезпечною і далекоглядною: знищення волелюбних мирних і мужніх українців як народу, нації та стерти з мапи світу державу Україна.

Війна, підступно розпочата проти України як суверенної держави, стала також стимулом ще більшого мобілізаційного єднання демократичного світу проти фашизму ХХІ століття, проти ворога, що несе загрозу цивілізаційному розвитку людства. Іде боротьба за подальший розвиток цивілізації на демократичних і правових засадах.

Постановка проблеми. Проблема наслідків війни, яку розпочав рашофашистський путінський режим потребує скрупульозного комплексного аналізу в усіх сферах і галузях, а також осмислення причинно-наслідкових зв'язків - виникнення, ходу війни, її нелюдських наслідків, згубність імперій, диктаторських режимів на Планеті та накреслення шляхів для подальшого цивілізаційного розвитку людства.

До пріоритетних досліджень у цьому комплексі, який дає чимало відповідей на причини війни, належить освіта як інтегрована категорія життєдіяльності людини, держави, що унеможлиблює знищення людства, цивілізації, реалізуючи божевільні забаганки диктаторських режимів.

Аналіз наукових джерел. Значною мірою актуальність

дослідження підтверджується інтересом до цієї проблематики зарубіжних і вітчизняних вчених. У різні часи розробкою проблеми біженців займалися зарубіжні вчені Г.Гудвін Гілл, Ж.Егер, О.Клінова, Д.Макнамара, К.Нгуєн, Д.Патрик, В.Потапов, Д.Хорекенс, досліджуючи статус біженця у міжнародному праві. Певне висвітлення проблема біженців знайшла у вітчизняній науковій літературі. Теоретичні та практичні питання правового статусу біженців в Україні досліджували В.Д.Андрієнко, Ю.М.Білуха, С.П.Бритченко, Ю.В.Бузницький, М.В.Буроменський, В.С.Гринчак, В.І.Євінтов, О.Л.Копиленко, В.С.Крисаченко, О.В.Кузьменко, О.А.Малиновська, В.О.Новік, О.І.Піскун, В.Ф.Погорілко, С.П.Ратушний, Ю.І.Римаренко, С.Г.Рубанов, Ю.М.Тодика, О.Ф.Фрицький, С.Б.Чехович, В.М.Шаповал, Ю.С.Шемшученко, В.В.Шепель, М.О.Шульга та інші. Віддаючи належне авторам досліджень, слід зазначити, що розглядаючи окремі аспекти проблеми правового статусу біженців, комплексно ця проблема не досліджувалася.

Мета нашого дослідження полягає в аналізі продовження освіти українських біженців у Чеській Республіці. Авторка поставила завдання розкрити на фоні правових, соціально-побутових, моральних, психологічних та інших



*Освіта українців-біженців у Європейському часопросторі в період російсько-української війни (на прикладі Чеської Республіки)*

аспектів навчання в таких складових системи освіти: дошкільна освіта, повна загальна середня освіта та вища освіта. Даний спектр проблеми розкривається в комплексі.

Чеська Республіка одна з тих країн Євросоюзу, яка прийняла найбільшу кількість українських біженців у порівнянні до свого населення. Ця цифра становить 4,5 відсотка. В Польщі цей показник сягає 4 процента. Станом на початок 2023 року Чехія видала майже пів мільйона віз тимчасового захисту. Такі візи дали можливість українським біженцям користуватися системою охорони здоров'я і освіти, мати вільний доступ до ринку праці, а також забезпечення житла. При такій кількості біженців переважали жінки і діти різного віку. Від загального числа біженців, за даними агентства ООН у справах біженців, 47 відсотків становили жінки і 33 проценти діти.

Керівництво країни на всіх рівнях з перших днів активно взялося за вирішення проблеми українських біженців. Вироблялася відповідна система та механізми адаптації біженців з метою до повноцінного життя в нових умовах. Відчутну допомогу надавали в цьому плані також волонтери. Уся робота базувалася на міжнародному гуманітарному праві, національній законодавчій базі та законів і внесених до них змін

під загальною назвою Lex Ukraїna.

Станом на червень 2022 року на території Чехії перебувало 130 тисяч українських дітей. Лише незначна частина з них почала відвідувати дитячі садки (19%) та навчатися в початковій школі (38%).

Міністерство освіти Чехії очікувало більший наплив у чеські школи українських старшокласників. Завдячуючи поправці до закону Lex Ukraїna II директорам освітніх закладів дозволялося створювати окремі класи. Однак тільки чверть із старшокласників записалася до продовження навчання у чеських школах. Дана проблема пов'язана з різними системами освіти в Україні і Чехії, прагненням частини старшокласників завершити навчання в Україні у формі он-лайн або власної траєкторії. Суттєвою перешкодою навчання у чеських школах став мовний бар'єр, зокрема, володіння чеською та англійською мовами. Відчувалася нестача і шкільних асистентів, котрі б володіли українською і чеською або українською і англійською мовами. Все це призводило до невтішних результатів, зокрема в адаптації біженців до нових умов, в навчанні та пошуку роботи дорослими, в тому числі й учителями.

Новий 2022-2023 навчальний рік у чеських школах розпочало 60 тисяч дітей українських біженців. Правда, 10

*Освіта українців-біженців у Європейському часопросторі в період російсько-української війни (на прикладі Чеської Республіки)*

відсотків із різних причин не відвідували освітні заклади.

До чеських середніх шкіл вступило 2884 українці. Найбільше старшокласників записалося до шкіл Праги – 446 чоловік. У Середньочеському краї – 387, а в Південноморавському їх нараховувалося 338.

Метою 61 відсотка учнів з України було отримання атестату про середню освіту з відповідною спеціальністю (так звана Матура). Більш чітку картину реалізації освітнього процесу отримаємо після завершення навчального року.

Важливою проблемою для біженців усіх вікових груп стало володіння державною мовою, чеською, розуміння ментальності народу його історії, культури, внутрідержавного і міжнародного права, системи освіти Чехії і т.п. Ці фактори гальмували швидку адаптацію біженців до нових екстремальних умов до продовження навчання, пошуку роботи і відповідних умов для проживання, а також для змістовного відпочинку та психологічної рівноваженості на теренах країни перебування.

Для вивчення державної мови було створено мовні курси урядом Чехії та громадськими організаціями різної спрямованості. Час показав, що мовні курси відвідувало тільки 35 відсотків біженців. Такі курси функціонували і для учнів та

студентів у 40 школах Праги, де осіло було найбільше біженців. Відповідно до поправки Lex Ukrajina такі школи були у кожному краї. У Південноморавському – 8. Така кількість була і в Пльзньському. Кількість залежала від числа біженців, зареєстрованих у тому чи іншому краї. Навчання оплачують уряд і регіони із державного бюджету. Міністерство освіти на такі курси для біженців 14-18 років виділило 150млн. крон, а також 100 млн. крон на мовні курси для всіх вікових груп. Допомагають біженцям оволодіти чеською мовою церковні школи, різні громадські організації та фонди. Так, наприклад, фонд “Хартія 77” із березня 2022 року виділив на ці потреби 8 млн. чеських крон, а вже в цьому році, 2023 році, ще 2млн. чеських крон. Для тих, хто прагне працювати українським асистентом у чеських школах відкрито безкоштовний онлайн-курс Навчи мене („Nauč mě to“. Kurz češtiny pro ukrajinské asistenty a asistentku pedahoga).

Варто виокремити і таку характерну рису щодо вивчення біженцями чеської мови: курси були організовані різними центрами, громадськими організаціями та приватними особами. За своїм спрямуванням, темпами оволодіння мовою, науковою термінологією вони різняться. Програми курсів мають чітку навчальну та практичну спрямованість, а також

*Освіта українців-біженців у Європейському часопросторі в період російсько-української війни (на прикладі Чеської Республіки)*

завдання до самоосвіти та самоконтролю. У вільному доступі наявні курси для учнів 2-9 класів, які вивчають чеську, англійську мови, математику, біологію, фізику, хімію, природознавство. З цією метою видано посібники “Перша допомога з чеської мови”, “Українсько-чеський словник”, відео курс чеською мовою “Основи спілкування” та інші дидактичні матеріали. Велика в цьому заслуга всіх чеських інституцій як державних, так і громадських.

Значна за обсягом робота здійснена в плані адаптації біженців у Чехії та методичного забезпечення по вивченню державної мови. Заслужують на увагу сайт-довідник “Наші українці”, створений Міністерством внутрішніх справ Чеської Республіки, брошура “Наступна зупинка – Чехія”. Вони дають біженцям можливість отримати важливу різноманітну інформацію.

Край Височина випустив двомовну книгу (чеською і українською) чеських байок і казок “*Vajki a pohadky z lesů a luk*” – “Байки та казки лісів і лугів”. Адресована вона для полегшення вивчення мов дітьми. Дружба Чехії та України має давні корені та багата фактами реальної допомоги і співробітництва. Покажемо у цьому плані на даному етапі є Край Височина, який тісно співпрацює із Закарпаттям у різних

напрямах і, зокрема, в освітній сфері. Його керівництво урізноманітнює форми допомоги та співробітництва. Велику роботу проводять у цьому напрямі гетьман краю Височина Вітєзслав Шрек та голова крайового уряду, голова БФ “ВІЗА” Зденек Кадлец. Прикладом може слугувати співпраця з ДЗВО “Ужгородський національний університет”. Студенти богемістики вишу проходять щороку професійну практику у цьому краї. На цей раз, зазначає гетьман краю Височина Вітєзслав Шрек, у зв’язку з нинішньою кризовою ситуацією, спричиненою війною, ми вирішили по іншому скласти план професійної практики студентів. Вони допомагали біженцям в окремих містах та у початкових школах краю інтегрувати українських дітей до шкільного навчання. А Катержина Свободова із департаменту секретаріату гетьмана краю Височини додала, що студенти працювали у містах Їглава, Хотєборж, Светла над Сазавою. Височина допомогла студентам із проживанням та виконанням плану практики.

15 лютого 2023р. уряд Чехії призначив спеціального координатора у справах біженців. Ним стала уповноважена з прав людини Клара Шимачкова-Лауренчикова, професійний педагог, яка займала пост заступника міністра освіти.

За неповні 12 місяців Чехія зробила чимало для

*Освіта українців-біженців у Європейському часопросторі в період російсько-української війни (на прикладі Чеської Республіки)*

біженців з України. Однак, на поверхню вийшли питання трудової та сексуальної експлуатації біженців, які, зазначила координаторка, необхідно вирішувати разом із регіонами, використовуючи превентивні засоби.

Із квітня 2022 р. Державна інспекція з праці Чехії займається припиненням нелегального працевлаштування біженців та зловживання їх працею. Під час перевірок умов працевлаштування українських біженців вона виявила порушення у 75 відсотків випадків. Інспектори проконтролювали понад 5000 людей з України, які мають візи тимчасового захисту. Усього на даний момент було проведено 534 перевірки, з них 434 завершено. У 330 випадках було виявлено порушення закону. Найбільш приватним порушенням було здійснення посередництва під час працевлаштування, тобто через агентство, яке не має ліцензії. Також часто не дотримувалися вимоги фіксування відпрацьованого працівником часу. Інспекція з праці стоїть на заваді нелегальним агенствам “шварц-системі” зловживати працею українців, порушувати трудове законодавство. Проведені масштабні перевірки засвідчили ряд порушень. Держінспекцією накладено штрафи на загальну суму майже 5,5 млн. крон.

Законодавча влада законом Lex Ukrajina III, закріпила

механізм продовження віз тимчасового захисту біженців до 31 березня 2024 року.

Влада Чеської Республіки на всіх рівнях і з перших днів прибуття в країну українських біженців розпочала активно багатосекторну допомогу нашим громадянам у вирішенні всіх проблем: організаційних, правових, психологічних, матеріально-побутових, працевлаштування та інших.

Правовою базою слугувало міжнародне, європейське право, а також внутрінаціональне та спеціальних законів під загальною назвою, що стосується біженців з нашої країни, “Lex Ukraїna”, до яких, до речі, парламент Чехії своєчасно вносив зміни, що їх вимагав час. Останні зміни відбулися в лютому цього року. Серед них – нові правила зарахування дітей до закладів дошкільної освіти та обов’язкового шкільного навчання на наступний навчальний рік. При цьому зауважимо, що процедура отримання статусу біженця не із простих і швидких, бо вона є багатоаспектною.

Важливим сегментом вирізнялася проблема освіти біженців на рівнях дошкільної освіти, повної загальної середньої освіти та вищої освіти. Адже серед біженців виявилася велика група дітей. Незважаючи на входження України в єдиний європейський освітній простір, проблем у



*Освіта українців-біженців у Європейському часопросторі в період російсько-української війни (на прикладі Чеської Республіки)*

напрямі реалізації освітнього процесу біженців виявилось чимало, що було зумовлено загальними і специфічними підходами в галузі освіти країн. Особливо на собі відчули ці аспекти діти, їхні батьки та вчителі. Відчувалося це в першу чергу і в організації продовження навчання, забезпечення якості освіти. В той же час війна висвітила і проблеми, заставила накреслити і шляхи модернізації вітчизняної освіти та її подальший розвиток в праці якості, практичної спрямованості, поглиблення інтеграції в контексті європейського співробітництва.

У спільній організації освітнього процесу та його реалізації виявилися як інновації, так і взаємообмін досвідом. Однак на цьому шляху обоїльної праці проявилися упущення, недоопрацювання, причини яких не завжди можна було передбачити в тих умовах: якість освіти, забезпечення відповідними кадрами освітній процес, зробити його на всіх освітніх рівнях ефективним при формуванні ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. Всі ці виклики по можливості розв'язувалися.

Сьогодні Україна, за словами президента держави, має визначити освіту та культуру своїми стратегічними сферами.

Перед Новою українською школою і нині стоїть головне завдання, сформульоване більше сто років тому педагогинею і науковицею Софією Русовою: сформувати людину з широким розумінням громадянських обов'язків, із незалежним, високорозвинутим розумом, братерським почуттям до всіх людей, людину, здатну до роботи, таку людину, яка ніде, ні при яких обставинах не загине морально і фізично.

Напрямами подальших досліджень даної проблеми можуть стати: окремі складники та рівні освіти, реалізація набутих компетентностей учнями і вчителями у відповідних умовах, рівень правової освіти і правового виховання, волонтерський рух та інші.

### **Список літератури:**

1. Війна в Україні становить безпосередню загрозу для дітей / ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/donate-now>.
2. Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.
3. Хронологія подій у сфері освіти та науки в умовах воєнного стану / М-во освіти і науки України. URL:

*Освіта українців-біженців у Європейському часопросторі в період російсько-української війни (на прикладі Чеської Республіки)*

<https://mon.gov.ua/ua/news/hronologiya-podij-u-sferi-osviti-ta-nauki-v-umovah-voennogo-stanu>.

4. 100 днів війни в Україні призвели до того, що 5,2 мільйона дітей потребують гуманітарної допомоги / ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/one-hundred-days-war-ukraine-have-left-52-million-children-needhumanitarian>
5. Русова С. Нова школа соціального виховання // Світло. 1913, №7-8.
6. (Lex Ukrajina). Sbirka zákonů ČR.
7. Поточні архіви Міністерства внутрішніх справ, Міністерства праці і соціальних справ, Міністерства освіти, молоді та фізичного виховання, Міністерства охорони здоров'я, агентства PAQ Research та ін.

## **ОПТИМІЗАЦІЯ МЕРЕЖІ СУДІВ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

**Хотинська-Нор Оксана Зіновіївна,**  
докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри  
нотаріального, виконавчого процесу та  
адвокатури, прокуратури, судоустрою,  
Навчально-науковий інститут права  
Київського національного університету  
імені Тараса Шевченка  
м. Київ, Україна  
oksnor79@gmail.com

**Анотація.** Публікація є результатом авторського осмислення ідеї оптимізації мережі судів в Україні, зміст якої зазнав кореляції, зумовленої впливом війни на державу та суспільство. Відштовхуючись від усталених критеріїв визначення оптимальної для держави кількості судів, автор акцентує увагу на необхідності врахування нових, появу яких спричинила війна. У контексті роздумів акцент зроблено на дискусії про відновлення військових судів, функціонування яких є проявом тенденції спеціалізації у судовій системі.

**Ключові слова:** правосуддя, суд, оптимізація судів, спеціалізація судів, судова система.

## *Оптимізація мережі судів: актуалізація ідеї в умовах воєнного стану в Україні*

Відповідно до усталеної позиції ЄСПЛ, держави повинні організувати свою судову систему в такий спосіб, щоб їхні суди могли задовольнити кожен вимогу статті 6 Конвенції [1]. Це імператив, який диктують міжнародні стандарти. У виборі ж моделі судової системи, інструментів її трансформації та векторів розвитку держави наділені свободою вибору. І цей вибір обумовлюється рядом факторів, які для кожної держави є різними. Для України одним із таких факторів на сучасному етапі стала війна. Запровадження воєнного стану через повномасштабне вторгнення росії не просто зумовило нові умови існування суспільства та держави. Розвитку та нового змісту набули ідеї, спрямовані на забезпечення сталості сфери правосуддя, її стабільності, доступності та безперервності функціонування. Однією з таких є ідея оптимізації мережі судів в Україні.

Зазначимо, що кількість судів, які функціонують в державі, їх горизонтальна та вертикальна мережа, залежать від багатьох факторів: масштабу держави, її державного устрою, типу правової системи, економічної стабільності, кількості населення тощо.

Дискусії про оптимальну кількість суддів, що пов'язано з належним рівнем захисту прав та інтересів свобод

особи, перекликаються з дискусіями про необхідну кількість судових ієрархій, розвиток судової спеціалізації, переваги і недоліки моно- чи поліцентричних судових систем, проблеми надмірного судового навантаження. Але їх загальна мета полягає в тому, щоб гарантувати особі справедливий судовий розгляд протягом розумного строку.

Коли мова йде про оптимізацію діючої мережі судів, для цього повинні існувати серйозні підстави. Адже, з одного боку, це торкатиметься питання перерозподілу суддівських посад, що зачіпатиме гарантії суддівської незалежності. Зокрема, гарантії незмінності перебування на посаді судді, які повинна забезпечувати держава. З другого боку, оптимізація мережі судів з високою ймовірністю потребуватиме злиття чи ліквідації судів, що може спричинити дисбаланс. Серед його негативних наслідків називають:

- дискримінацію у доступності правосуддя, оскільки особи, які звернулися до різних судів отримують послуги різної якості залежно від того, скільки часу мають судді цих судів (судді з більшим навантаженням об'єктивно можуть приділяти менше часу справам, які вони розглядають);

- несправедливий розподіл завдань між судами, коли судді мають різне навантаження за однакової винагороду;

## *Оптимізація мережі судів: актуалізація ідеї в умовах воєнного стану в Україні*

- неефективне використання державних коштів, оскільки малі суди є непропорційно дорогими за великі (аргументи економічного масштабу) [2].

Як правило, до критеріїв, які мають значення для визначення кількості та розташування судів, відносять:

- розміщення населення;  
- географічну відстань і доступність громадського транспорту;

- наявність і (цифрову) доступність сервісів підтримки та/або інфраструктури;

- достатню кількість справ для ефективного використання судів і прокуратури;

- достатню кількість суддів і прокурорів, а також їх допоміжного персоналу, щоб гарантувати безперервність правосуддя у разі їх хвороби чи відсутності з інших причин, а також забезпечити спеціалізацію, яка вважається необхідною в кожному суді та прокуратурі (якісний аспект) [3, с.6].

Водночас із цим ми вважаємо, що мережа судів повинна відповідати існуючим в природі та теорії систем законам композиції, пропорційності та гармонії. Вони визначають оптимальне співвідношення між елементами системи, між системою та її частинами, створюючи потрібні

композиції та пропорції як у середині системи, так і по відношенню до зовнішнього середовища, та забезпечуючи таким чином життєздатність та стабільність системи.

Так, в Україні протягом тривалого часу на різних етапах судової реформи обґрунтовувалась необхідність організації системи судів за формулою «суд однієї ланки = одна судова інстанція». Це правило для України, яка є унітарною державою, є виправданим з багатьох причин:

- 1) робить судоустрій максимально зрозумілим та доступним для населення;
- 2) є економічно виправданим, слугуючи пересторогою для існування чи запровадження «зайвих» елементів;
- 3) сприяє оптимізації функціонування системи судів, забезпечуючи чіткість у визначенні їх юрисдикції;
- 4) збалансовує судову систему, гармонічно поєднуючи інститути оскарження судових рішень (апеляцію і касацію), організацію системи судів і функції судів [4, с.132].

Загалом оптимізація мережі судів розглядається як інструмент підвищення якості правосуддя та підвищення ефективності судової системи, зокрема і з точки зору її економічності. Для цього важливо, щоб існував баланс між інституціональним, організаційним (композиційним) і



## *Оптимізація мережі судів: актуалізація ідеї в умовах воєнного стану в Україні*

функціональним параметрами судової системи. Іншими словами, організаційна структура судової система повинна задовольняти потреби її інститутів, забезпечуючи тим самим ефективність функціонування судової системи. В цьому випадку забезпечуватиметься стійкість судової системи, яка є умовою її стабільності.

Тому оптимізація мережі судів може передбачати як збільшення, так і зменшення існуючої в державі кількості судів. Як правило, зі збільшенням кількості елементів системи її загальна стійкість підвищується, якщо це не призводить до зменшення структурної цілісності системи. Кількість елементів судової системи має бути чітко визначеною, виходячи із потреб конкретної країни. Це стосується як вертикальної побудови судової системи, так і горизонтальної. Однак, перед впровадженням кожен новий елемент судової системи повинен бути оцінений на предмет доцільності та ефективності, щоб уникнути непотрібного та надмірного ускладнення системи.

Водночас серед європейських країн відзначається тенденція до зменшення кількості судів шляхом їх укрупнення [3, с.6].

Україна не залишається осторонь цієї тенденції.

Оптимізація судів шляхом укрупнення розпочалася в

Україні ще в мирний час як один із заходів судової реформи, пов'язаний із зміною адміністративно-територіального устрою України. Передбачалася реалізація формули «один район – один суд» та втілення ідеї судових округів. Прогнозувалося, що такий підхід до оптимізації мережі судів дозволить автоматично розв'язати питання «мало укомплектованих» судів і упорядкувати питання керівного складу та структури апарату судів. Ще один показник, якого прагнули досягти, це збалансувати навантаження на суди і суддів, щоб в середньому на суддю припадало 500-700 справ у рік [5].

Однак, війна поставила цей процес «на паузу» і оптимізація мережі судів України, розпочата в мирний час, у період воєнного стану набула іншого окрасу.

В умовах війни та в період відбудови по її завершенні актуальними стають нові критерії, що підлягають врахуванню при оптимізації мережі судів, на додаток до тих, що вже згадані нами (чисельність населення адміністративно-територіальної одиниці, розміщення та відстань до суду для людей, наявні канали транспортного та інформаційного сполучення з судом, економічні потужності регіону):

(1) Війна в Україні зумовила масштабні міграційні процеси. За даними Уповноваженого Верховної Ради України з

## *Оптимізація мережі судів: актуалізація ідеї в умовах воєнного стану в Україні*

прав людини станом на грудень 2022 р. 4,7 млн українців зареєструвалися як внутрішньо переміщені особи, а понад 14,5 млн. громадян виїхало за межі держави [6]. Крім того, через війну гине військове та цивільне населення країни. Ті, хто залишилися проживати у відносно безпечних місцях, першочергово вирішують питання власної безпеки, проживання та працевлаштування. Близько 40% із них втратили роботу, а половина працевлаштованих зіштовхнулися зі скороченням зарплати [7]. Судовий захист не входить до кола їхніх життєво важливих завдань.

Усе це позначається на зниженні попиту на послуги судів. Так, протягом першого півріччя 2022 р. кількісні показники кримінальних проваджень у Верховному Суді зменшилися на 46%, а надходження процесуальних звернень у цивільних справах – на 30 % [8].

(2) Урахуванню підлягає негативна зміна і перерозподіл через війну економічного потенціалу різних регіонів України, що визначає перспективу оптимізації мережі господарських судів. ВВП України впав на 37 %. Суттєвих збитків зазнають всі сектори економіки. Станом на 1 серпня 2022 р. зруйновано або захоплено щонайменше 388 підприємств [9]. Близько 800 підприємств релоковано на захід України [10].

(3) Актуальним стане питання економічної можливості та доцільності відновлення приміщень суду, які внаслідок військових дій зазнали пошкоджень різного ступеню аж до повної їх руйнації.

(4) Вимагатиме аналізу і врахуванню зміна попиту на окремі категорії судових справ, що зумовлено війною, та впливатиме на розвиток спеціалізації у судовій системі.

Останній фактор вимагає окремої уваги, оскільки, по-перше, спеціалізація судів є звичним у всьому світі явищем, визначаючи національні особливості судової системи кожної держави. По-друге, здебільшого спеціалізація розглядається як необхідна умова забезпечення якості та ефективності судової діяльності [11], що співзвучно меті оптимізації мережі судів.

Відразу зауважимо, що вплив спеціалізації на організацію судової системи є настільки суттєвим, що закономірно зумовлює існування цілого сегменту окремих наукових досліджень.

В Україні спеціалізація як принцип побудови судової системи закріплений у Конституції з часу її прийняття (1996). Але протягом різних періодів реформування національної судової влади тлумачився та застосовувався по різному.

Сьогодні яскравим проявом спеціалізації в судовій

## *Оптимізація мережі судів: актуалізація ідеї в умовах воєнного стану в Україні*

системі України є функціонування Вищого антикорупційного суду. Крім того, законом передбачено функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності, який поки створений лише формально. Їх існування відповідає концепту, відповідно до якого спеціалізовані суди визначаються як «трибунали вузької юрисдикції, до якої направляються всі справи, що підпадають під цю юрисдикцію» [12].

Але ми не маємо наміру з'ясувати переваги чи недоліки створення спеціалізованих судів, вдаватися до аналізу кращих практик їх запровадження, оскільки не існує єдиної «ідеальної моделі» судової спеціалізації; вона залежить від багатьох контекстів у державі.

Для України в умовах війни актуальною стала дискусія про відродження військових судів, система яких існувала в державі до 2010 р. і була ліквідована під гаслом приведення у відповідність судової системи міжнародним стандартам. Через 4 роки, коли росія вторглася на Схід нашої держави, вся недалекоглядність такого рішення стала очевидною. А з повномасштабним вторгненням агресора стали відчутними його наслідки не лише для системи судового захисту, а і для системи національної безпеки.

Те, що в мирний час видавалося незатребуваним і

економічно обтяжливим, в умовах війни набуло іншого контексту. Зростання чисельності Збройних Сил України та інших військових формувань, їх мобільність, унікальний характер військового життя (дисципліна, організація та ієрархія), скоєння воєнних злочинів та багато іншого змушує замислитися про доцільність створення в Україні військових судів. При цьому послідовних відповідей потребуватимуть питання:

1) пріоритетів у розподілі фінансових ресурсів, яких бракує (чи може держава дозволити собі фінансово утримувати новостворені суди?);

2) обґрунтованості фінансових ресурсів ефективністю (чи ефективно витратити кошти на військові суди, якщо з їх завданнями може справитися загальний суд?).

Щодо ймовірної ефективності військових судів, пропонуємо її оцінювати, відштовхуючись від протилежного. Тобто, чому загальний суд є/буде неефективним? І тут слід виходити із загальних аргументів на користь спеціалізації суддів (компетентність, добросовісність, продуктивність, послідовність практики прийняття рішень) [12]:

- військові судді краще розуміють специфіку військового життя та культури, вони краще обізнані з нормами

## *Оптимізація мережі судів: актуалізація ідеї в умовах воєнного стану в Україні*

дисциплінарних статутів;

- військові судді можуть бути наділені необхідною їм мобільністю, що має значення в умовах війни і постійної зміни локацій військових формувань;

- юрисдикція військових судів передбачає роботу з документами, які доволі часто мають гриф державної таємниці, що зумовлює специфіку роботи з ними;

- оперативність розгляду справ військовими суддями має безпосереднє значення для зміцнення військової дисципліни, що є елементом боєготовності військових формувань. А отже національної безпеки держави.

Наведені аргументи не вичерпують себе. Сукупно вони ставлять перед Україною вибір подальшого вектору розвитку не лише судової системи, а й правової системи загалом.

### **Список літератури:**

1. Case of Dobbertin v. France. No. 13089/87. 1993. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57807&filename=CASE%20OF%20DOBBERTIN%20v.%20FRA>

- NCE.docx&logEvent=False (дата звернення 19.01.2023).
2. Study on optimization of the judicial map in the Republic of Moldova / Legal Resources Centre from Moldova (LRCM); elab. by: Nadejda Hriptievschi [et al.]. Chişinău : S.n., 2014 (Combinatul Poligrafic). 118 p.
  3. Judicial Reform in Europe. Report 2011-2012, European Network of Councils for the Judiciary (ENCJ). URL: [http://www.encj.eu/images/stories/pdf/GA/Dublin/encj\\_report\\_judicial\\_reform\\_def.pdf](http://www.encj.eu/images/stories/pdf/GA/Dublin/encj_report_judicial_reform_def.pdf) (дата звернення 19.01.2023).
  4. Хотинська-Нор О.З. Теорія та практика судової реформи в Україні: монографія. К.: Алерта, 2016. 428 с.
  5. Оптимізація системи судів в Україні: перші результати та наступні кроки. Council of Judges of Ukraine. 31.08.2021. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/optimizacia-sistemi-sudiv-v-ukraini-persi-rezultati-ta-nastupni-kroki> (дата звернення 19.01.2023).
  6. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: [https://ombudsman.gov.ua/uk/news\\_details/sogodni-startuye-10-ti-dennij-informacijnij-marafon-do-dnya-prav-lyudini](https://ombudsman.gov.ua/uk/news_details/sogodni-startuye-10-ti-dennij-informacijnij-marafon-do-dnya-prav-lyudini) (дата звернення 19.01.2023).
  7. Оцінка шкоди, завданої воєнними злочинами росії в Україні



*Оптимізація мережі судів: актуалізація ідеї в умовах воєнного стану в Україні*

(15-19 вересня 2022). 04.10.2022. URL: [https://ratinggroup.ua/research/ukraine/oc\\_nka\\_shkodi\\_zavdano\\_vo\\_nnimi\\_zlochunami\\_ros\\_v\\_ukra\\_n\\_15-19\\_veresnya\\_2022.html](https://ratinggroup.ua/research/ukraine/oc_nka_shkodi_zavdano_vo_nnimi_zlochunami_ros_v_ukra_n_15-19_veresnya_2022.html) (дата звернення 19.01.2023).

8. Робота Верховного Суду в умовах воєнного стану. 23.12.2022. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1362172/> (дата звернення 19.01.2023).

9. Kyiv School of Economics. 02.08.2022. URL: [https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-zrosla-do-108-3-mlrd-minimalni-potrebi-u-vidnovlenni-zruynovanih-aktiviv-185-mlrd/?fbclid=IwAR2nxH\\_ROIZswTJe1qEp1vVuQoJ9EvlU7eiXC1Vmvb55bOgATdRoNkr\\_OII](https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-zrosla-do-108-3-mlrd-minimalni-potrebi-u-vidnovlenni-zruynovanih-aktiviv-185-mlrd/?fbclid=IwAR2nxH_ROIZswTJe1qEp1vVuQoJ9EvlU7eiXC1Vmvb55bOgATdRoNkr_OII) (дата звернення 19.01.2023).

10. Міністерство економіки України. 25.11.2022. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a54c8281-02fa-4ced-8b14-3a7ca772a826&title=Zavdiaki> (дата звернення 19.01.2023).

11. Gramckow H., Walsh B. 2013. Developing Specialised Court Services: International Experiences and Lessons Learned. Justice and Development Working Paper 81946. Washington, DC: World Bank Legal Vice Presidency.

12. Zimmer M. Overview of Specialized Courts. International Journal for Court Administration. 2009. Vol. 2 Iss. 1. P.1-15.

Публікація є результатом дослідження, проведеного в межах реалізації проекту «Правосуддя в умовах сталого розвитку» № 22БФ042-01 на 2022-2024 рр.

**ACCESUL LA JUSTIȚIE ÎN JURISPRUDENȚA  
CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI ȘI A  
CURȚII DE JUSTIȚIE A UNIUNII EUROPENE**

**Oksana Șcerbaniuc,**  
Șef al Departamentului de Drept procedural la  
Universitatea națională din Cernăuți  
în numele lui Iurii Fedkovici,  
profesor la Facultatea de Drept a Universității din Vilnius,  
doctor în jurisprudență, profesor  
o. Cernăuți, Ucraina  
o.shcherbanyuk@chnu.edu.ua

**Laura Bzova,**  
PhD, asistent univ. dr., Facultatea de drept,  
Universitatea națională din Cernăuți  
în numele lui Iurii Fedkovici  
o. Cernăuți, Ucraina  
l.bzova@chnu.edu.ua

**Anotare:** Unul dintre drepturile extrem de importante și prioritare, care este garantat nu numai la nivelul legislației naționale, ci și prin actele juridice internaționale general recunoscute în domeniul protecției drepturilor și libertăților omului, este dreptul la un proces echitabil. Asigurarea dreptului specificat este o condiție necesară pentru recunoașterea Ucrainei

ca membru cu drepturi depline al spațiului juridic european. Între timp, practica de aplicare a legii de implementare a dreptului la un proces echitabil în Ucraina arată existența unui număr de deficiențe și lacune legislative, ceea ce duce nu numai la încălcarea acestuia, ci și la alte drepturi, libertăți și interese legitime ale omului. O dovadă clară în acest sens este un număr semnificativ de apeluri depuse de cetățenii ucraineni la Curtea Europeană a Drepturilor Omului cu privire la încălcarea dreptului la un proces echitabil.

**Cuvinte cheie:** drepturile omului, protecție judiciară, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, statul de drept, proces echitabil

Societatea modernă trăiește în epicentrul unei anumite neîncrederi în justiție, se crede că justiția are pasiuni pentru anumite clase sociale. Ceea ce, într-un fel, devine adevărat pentru unii, întrucât cei cu mai mulți bani ajung să aibă șanse mai mari de a-și asigura drepturile. Statul însuși, care este în mare măsură responsabil pentru crearea normelor și legilor, nu a găsit încă modalități de a stabili norme care să permită existența și dezvoltarea, care să aducă astfel îmbunătățiri societății. Această problemă s-a repetat încă din istoria acestui popor, și atunci este clar că în modurile în care s-au dezvoltat și au devenit complexe societățile, a început să apară

nevoia de instituționalizare a puterii și a formelor sale de acces la ea.

De fapt, justiția vizează binele comun între toți cetățenii, totuși, ca să fim corecți, este necesar ca acesta, inegal, acest principiu să țină cont că cei care au venit mai puțin merită puțin mai mult. Și acest lucru nu este adesea înțeles de majoritatea populației. Ceea ce este bine de reținut este că tocmai din această nevoie a apărut statul, aducând cu el reguli sociale care au început să fie instituționalizate, dând naștere legislației de stat. Aceste norme au venit să rezolve conflictele existente în societate.

Accesul la justiție nu înseamnă că oferă doar o oportunitate de a iniția proceduri, ci mai degrabă că procesul ajunge la o soluție justă, satisfăcătoare și eficace.

Metoda judiciară de soluționare a litigiilor este prevăzută de Carta ONU și Declarația de la Manila, iar însăși activitatea instanțelor internaționale din ultimii ani are un impact semnificativ asupra dreptului internațional, ramurilor și instituțiilor acestuia. Analizând practica judiciară internațională, judecătorul H. Lauterpacht de la Curtea Internațională de Justiție a Națiunilor Unite a vorbit despre perspectivele sistemului judiciar internațional astfel: „Deși necesitatea unui astfel de tribunal, care să asigure dezvoltarea dreptului internațional prin stabilitatea sa munca, a fost principalul argument în favoarea creării Camerei Permanente de Justiție

Internațională, este posibil ca acei avocați și oameni de stat care în 1920 au creat proiectul Statutului acesteia să nu fi evaluat pe deplin potențialul instanței pe care o creau” [17, c. 8]. Ținând cont de faptul că soluționarea litigiilor internaționale moderne afectează direct identificarea și protecția principiilor principale ale coexistenței internaționale, știința națională a dreptului internațional are nevoie de o înțelegere teoretică mai profundă a multor procese care însoțesc activitățile instituțiilor judiciare internaționale.

Trebuie remarcat faptul că Curtea Europeană a Drepturilor Omului (mai departe - CEDO), precum și Comisia Europeană a Drepturilor Omului, interpretează conceptul dreptului la un proces echitabil în mod destul de larg, în special, pe baza faptului că este de o importanță fundamentală pentru funcționarea democrației și principiul statului de drept. Astfel, în decizia din 17.01.1970 în cauza „Delcourt împotriva Belgiei”, CEDO a reținut că o interpretare restrictivă a dreptului la un proces echitabil nu ar corespunde scopului și sensului dispozițiilor art. 6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [15].

În cauza „Yuriy Mykolayovych Ivanov c. Ucrainei”, CEDO reiterează că „dreptul la un proces, protejat de art. 6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ar fi iluzoriu ca sistemul juridic național al Înaltei Părți Contractante să

permită ca o hotărâre definitivă, obligatorie, să rămână neexecutată în detrimentul vreuneia dintre părți. Accesul efectiv la instanță include dreptul de a executa o hotărâre judecătorească fără întârzieri nejustificate” [21].

Dreptul la un proces echitabil este o garanție fundamentală în orice societate democratică, astfel că acest articol este una dintre cele mai importante și mai des citate prevederi ale Convenției. Există mai multe cazuri cu privire la dreptul la un proces echitabil decât pe orice altă problemă. Responsabilitatea de a asigura respectarea dreptului la un proces echitabil revine mai mult judecătorilor, procurorilor și legiuitorilor decât agenților în contact direct cu publicul cărui i se adresează acest set de instrumente.

Un exemplu viu al interzicerii exercitării dreptului individului la protecție judiciară este cauza „Öcalan împotriva Turciei” [1]. În octombrie 1998, reclamantul, cetățean turc și fost lider al PKK (Partidul Muncitorilor Kurzi), a fost expulzat din Siria. După ce și-a schimbat reședința în mai multe țări, s-a stabilit în reședința ambasadorului grec la Nairobi (Kenia). La 15 februarie 1999, trebuia să părăsească ambasada Greciei și a fost dus de un funcționar public kenyan pe aeroportul din Nairobi, pe asfaltul unui avion înmatriculat în Turcia, unde oficialii turci îl așteptau să-l aresteze. Instanțele turce au emis șapte mandate de arestare pentru

reclamant, iar Interpolul a emis o notificare de căutare pentru el. Reclamantul a fost transferat în Turcia și luat în custodie în închisoarea de pe insula Imraly la 16 februarie 1999, după care a fost interogat de oamenii legii. La 22 februarie 1999, procurorul Republicii de la Curtea de Securitate a Statului Ankara l-a interogat pe reclamant. La 23 februarie 1999, reclamantul s-a prezentat în fața unui judecător de la Curtea Securității Statului, care a dispus o măsură preventivă sub forma reținerii. Într-un rechizitoriu depus în aprilie 1999, procurorul l-a acuzat pe reclamant de desfășurare de activități care vizează secesiunea unei părți a teritoriului național și de formarea și conducerea unei organizații paramilitare în acest scop. În temeiul articolului 125 din Codul penal, a solicitat ca reclamantului să i se impună pedeapsa cu moartea. În timpul procesului, Constituția a fost modificată pentru a interzice includerea judecătorilor militari în Curtea Securității Statului. În acest sens, a fost numit un judecător civil care să îl înlocuiască pe judecătorul militar în instanța de judecată. Reclamantul a fost găsit vinovat de infracțiunile de care a fost acuzat și condamnat la moarte. La 25 noiembrie 1999, Curtea de Casație a menținut decizia Curții Securității Statului. La 30 noiembrie 1999, Curtea Europeană a decis să aplice articolul 39 din Regulament și să solicite guvernului turc să ia toate măsurile necesare pentru ca pedeapsa cu moartea să nu fie



executată și Curtea să poată analiza pe deplin admisibilitatea cererii. În septembrie 2001, o delegație a Comitetului european pentru prevenirea torturii sau a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante (CPT) a vizitat locul de detenție al reclamantului și a făcut anumite recomandări. O lege din august 2002 a abolit pedeapsa cu moartea în timp de pace și a modificat în consecință Codul penal. În septembrie 2002, guvernul turc a informat Curtea Europeană că nu mai era posibilă executarea condamnării la moarte a reclamantului. În octombrie 2002, Curtea de Securitate a Statului Ankara a comutat pedeapsa la moarte a reclamantului în închisoare pe viață. Camera Curții Europene de Justiție (Secția I) a pronunțat hotărârea la 12 martie 2003. În noiembrie 2003, Turcia a ratificat Protocolul nr. 6 la Convenția privind abolirea pedepsei cu moartea.

Articolul 6 § 1 - componența instanței în materie de securitate a statului: Manifestarea externă a independenței acestei instanțe depinde nu numai de componența acesteia la momentul pronunțării sentinței. Pentru a îndeplini cerințele de independență prevăzute la articolul 6, instanța atacată trebuie să se prezinte independentă de autoritățile executive și legislative în fiecare dintre cele trei etape ale procedurii, și anume, în cursul cercetării prealabile, judecării și pronunțării sentinței (conform informațiilor furnizate de Guvernul privind procesul penal din Turcia). În plus, dacă un

judecător militar participă la una sau mai multe acțiuni procedurale, care rămân apoi valabile pentru instanța competentă în cauzele penale, atunci acuzatul are motive să se îndoiască de legalitatea procedurii în ansamblu, cu excepția cazului în care se dovedește că procedurile în instanța de securitate a statului au înlăturat suficient aceste îndoieli. Mai precis, faptul că un judecător militar a participat la procesul împotriva unui civil într-o acțiune procesuală care face parte integrantă din proces, lipsește procedura în ansamblu de aparența de a fi condusă de o instanță independentă și imparțială. În cauză, judecătorul militar a fost prezent la acțiunile procesuale întreprinse în cadrul a două ședințe pregătitoare și a șase ședințe de fond. După înlocuirea judecătorului militar, niciuna dintre aceste acțiuni procesuale nu s-a repetat, iar judecătorul supleant nu s-a opus nici uneia dintre ele. În concluzie, Marea Cameră nu poate fi de acord că înlocuirea judecătorului militar înainte de încheierea procesului a spulberat îndoielile întemeiate ale reclamantului cu privire la independența și imparțialitatea instanței care l-a judecat.

Articolul 6 § 1 coroborat cu articolul 6 § 3 b) și c): Marea Cameră este de acord cu concluzia Camerei conform căreia a existat o încălcare a articolului 6 § 1 coroborat cu articolul 6 § 3 b) și c) în sensul că reclamantul nu a avut dreptul la un proces echitabil: în timpul detenției temporare nu a beneficiat de asistența unui avocat;

putea comunica cu avocații săi numai în prezența unor terți; nu a avut acces direct la materialele cazului până la etapa finală a procesului; numărul și durata întâlnirilor sale cu avocații au fost limitate; în cele din urmă, avocații săi au avut acces la dosarul cazului prea târziu. Aceste dificultăți au avut un efect general atât de restrictiv asupra drepturilor la apărare încât a fost încălcat principiul unui proces echitabil consacrat în articolul 6.

Articolul 6(1) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului prevede că „orice persoană are dreptul la o audiere echitabilă și publică într-un termen rezonabil de către o instanță independentă și imparțială...”. Articolul 5, § 3, din același text reflectă aceeași idee și subliniază că în cazul arestării preventive, durata privării de libertate trebuie să fie rezonabilă. Fără îndoială, acest principiu al timpului rezonabil este o cerință fundamentală a procesului pentru orice persoană care se confruntă cu acuzații penale. Curtea Europeană a Drepturilor Omului consideră acest principiu ca un mijloc de a se asigura că „justiția nu este administrată cu întârzieri care ar putea pune în pericol eficacitatea și credibilitatea acesteia” (CEDO din 24 octombrie 1969, cererea nr. 10073/82, “H. împotriva Franței”, p. 58).

În cauza „Klass împotriva Germaniei”, Curtea a confirmat autonomia art. 6, care instituie dreptul la un proces echitabil.

Din practica precedentă a Curții rezultă că dreptul de acces la instanță nu este absolut și este supus unor restricții indirect acceptate, în special în ceea ce privește condițiile de admisibilitate a cererii, întrucât prin natura sa necesită reglementare de către stat, care are o anumită libertate de discreție în acest sens. Cu toate acestea, este posibil ca aceste restricții să nu limiteze accesul disponibil unui justițiabil într-un asemenea mod sau într-o asemenea măsură încât dreptul acestuia la un proces să fie în mod substanțial afectat. În plus, restricțiile aplicate sunt compatibile cu articolul 6 § 1 numai dacă urmăresc un scop legitim și dacă există o relație rezonabilă de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul urmărit (“Levages Prestations Services împotriva Franței”).

În cauza “Zubac împotriva Croației”, în urma examinării materialelor, Curtea a concluzionat că, deși prezenta cauză nu se referea la problema dacă un sistem național este permis, în temeiul articolului 6 § 1 din Convenție, să impună restricții privind accesul la Curtea Supremă, nu a vizat sfera posibilelor mecanisme care prevăd instituirea unor astfel de restricții. Într-adevăr, nu există nicio dispută între părți că restricțiile privind accesul la Curtea Supremă *ratione valoris* sunt în general permise și, în contextul acestei dispoziții, legale [5]. În plus, având în vedere că este imposibil să ne așteptăm la un model unic de funcționare a instanțelor supreme în

Europa și ținând cont de practica Curții în această problemă, în speță nu există niciun motiv de a pune sub semnul întrebării legalitatea și admisibilitatea astfel de restricții sau libertatea de apreciere a autorităților naționale în problemele care reglementează metodele de implementare a acestora.

Acest caz se referă la modul în care au funcționat cerințele existente *ratione valoris* în cazul solicitantului. În special, este legată de întrebarea dacă, având în vedere circumstanțele specifice prezentei cauze, Curtea Supremă, după ce a declarat recursul reclamantei inadmisibil, a recurs la un formalism inutil și a afectat în mod disproporționat posibilitatea ca aceasta să obțină o hotărâre definitivă a acestei instanțe. În litigiul ei privind proprietatea, așa cum este altfel garantat de legislația națională relevantă. În general, Curții trebuie să explice cum ar trebui evaluate măsurile de restricționare a accesului la instanțele superioare.

În efectuarea unei astfel de analize, Curtea va cita mai întâi practica sa privind limitarea accesului la instanțe în general, inclusiv practica generală privind limitarea accesului la instanțele superioare. Va analiza apoi practica legată de limitarea accesului *ratione valoris* la instanțele superioare, precum și chestiunile specifice de proporționalitate care s-au ridicat în cauza în cauză, și anume întrebarea cine trebuie să suporte consecințele negative ale greșelilor

comise în cursul judiciar. proceduri, precum și problema formalismului excesiv.

În “Golder împotriva Regatului Unit” (21 februarie 1975, parag. 28-36, Seria A. Nr. 18), s-a stabilit că dreptul de acces la o instanță este un aspect al dreptului la un proces în conformitate cu paragraful 1 al articolului 6 din convenție. În speță, Curtea a recunoscut dreptul de acces la o instanță ca aspect integral al garanțiilor consacrate în articolul 6, făcând referire la principiile statului de drept și ale prevenirii arbitrariului, care stau la baza majorității prevederilor Convenției. Astfel, paragraful 1 al articolului 6 garantează oricărei persoane dreptul de a se adresa instanței cu o cerere cu privire la drepturile și obligațiile sale de natură civilă (a se vedea decizia din cauzele „Roche împotriva Regatului Unit” („Z și alții împotriva Regatului Unit”, nr. 29392/95, § 91, CEDO 2001-V; „Cudak împotriva Lituaniei”, nr. 15869/02, § 54, CEDO 2010, și Parohia Greco-Catolică Lupeni și alții împotriva României, nr. 76943/11, p. 84, CEDO 2016 (extrase)).

Dreptul de acces la o instanță trebuie să fie „practic și efectiv” și nu „teoretic sau iluzoriu” (“Bellet împotriva Franței”, 4 decembrie 1995, parag. 36, seria A nr. 333-B). Această considerație devine deosebit de relevantă în contextul garanțiilor prevăzute la articolul 6, având în vedere locul onorabil pe care îl are dreptul la un

proces echitabil într-o societate democratică (“Prințul Hans-Adam al II-lea de Liechtenstein împotriva Germaniei”), nr. 42527 /98, paragraful 45, CEDO 2001-VIII, și decizia sus-menționată în cauza „Parohia Bisericii Greco-Catolice din orașul Lupen și altele împotriva României”, pct. 86).

Cu toate acestea, dreptul de acces la o instanță nu este absolut și poate fi supus unor restricții care sunt permise indirect, deoarece dreptul de acces la o instanță prin natura sa necesită reglementare de către stat, iar o astfel de reglementare se poate modifica în timp și loc în funcție de la nevoile și resursele societății și ale indivizilor (“Stanev împotriva Bulgariei”, nr. 36760/06, § 230, CEDO 2012). Definind astfel reglementarea, statele contractante se bucură de o anumită libertate de apreciere. Deși este de competența Curții să ia o decizie finală cu privire la conformitatea cu cerințele Convenției, aceasta nu ar trebui să înlocuiască evaluarea făcută de autoritățile naționale cu orice altă evaluare a ceea ce ar putea fi o politică mai bună în acest domeniu. Totuși, restricțiile aplicate nu ar trebui să limiteze accesul care rămâne individului în așa fel sau într-o asemenea măsură încât însăși esența dreptului să fie încălcată. În plus, o restricție nu va fi compatibilă cu paragraful 1 al articolului 6 dacă nu urmărește un scop legitim și dacă nu există o relație rezonabilă de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul

care trebuie atins (decizia menționată mai sus în cauza „Parohia de greacă a Bisericii Catolice din Lupen și altele împotriva României”, paragraful 89, cu referiri ulterioare).

Articolul 6 din Convenție nu obligă statele contractante să înființeze curți de apel sau de casație. Cu toate acestea, dacă există astfel de instanțe, garanțiile prevăzute la articolul 6 trebuie respectate, de exemplu, în măsura în care garantează justițiabililor un drept efectiv de acces la o instanță care va soluționa litigiile privind drepturile și obligațiile lor civile (a se vedea decizia în cauzele „Andrejeva împotriva Letoniei”, nr. 55707/00, paragraful 97, CEDO 2009; „Levages Prestations Services împotriva Franței”, din 23 octombrie 1996, p. 44, Compendiu de decizii și decizii 1996-V; „Brualla Gómez de la Torre împotriva Spaniei”, din 19 decembrie 1997, p. 37, Compendiu 1997-VIII, și „Annoni di Gussola și alții împotriva Franței”, nr. 31819/96 și 33293/96, § 54, CEDO 2000-XI).

În cauza “Meftah și alții împotriva Franței”, reclamantii au susținut că nu au putut citi conținutul avizului scris al consilierului independent în cauza lor, care a fost înaintat Curții de Casație și, prin urmare, nu și-au putut prezenta explicațiile cu privire la aceasta [2]. De asemenea, aceștia au susținut că nu au fost informați cu privire la data judecării cauzei de către instanța de casație și nu au fost lăsați să se prezinte direct la ședință. Pentru a-și justifica plângerile, aceștia s-



au bazat pe partea 1 a art. 6 din Convenție. În primul rând, instanța a reținut că reclamanții nu pot fi privați de drepturile lor, consacrate în Partea 3 a art. 6 din Convenție, numai pe motiv că, în conformitate cu normele legislației naționale a Franței, la momentul examinării cauzei de către instanța de casație, erau considerate persoane condamnate, și nu acuzate de săvârșirea unei infracțiuni (partea 3 a articolului 6 din Convenție). Instanța a mai subliniat că art. 6 din Convenție nu obligă statele participante să creeze curți de apel sau de casație și, prin urmare, modul în care sunt aplicate prevederile părții 1 a acestui articol depinde de specificul procesului judiciar care are loc.

În cazul “Prințului Liechtenstein Hans-Adams II împotriva Germaniei”, reclamantul a susținut o încălcare a dreptului său la acces efectiv la instanță în legătură cu cererea sa de returnare a tabloului [3]. De asemenea, credea că deciziile instanțelor germane de a refuza să accepte cererea sa, precum și returnarea tabloului în litigiu în Republica Cehă i-au încălcat dreptul de proprietate. În plângerile sale, reclamantul s-a bazat pe partea 1 a art. 6 și art. 1 din Protocol, precum și art. 1 din Protocol, luate împreună cu art. 14 din Convenție.

Potrivit Curții, competența limitată a instanțelor germane în conformitate cu art. 3 al capitolului 6 din convenția menționată a fost

*Accesul la justiție în jurisprudența curții Europene a drepturilor omului și a curții de justiție a Uniunii Europene*

o consecință a statutului special al Germaniei ca stat după cel de-al Doilea Război Mondial în conformitate cu prevederile dreptului public internațional. O astfel de jurisdicție s-a bazat într-adevăr pe prevederile Acordurilor de la Paris privind Germania din 1954 și ale Convenției privind soluționarea definitivă a chestiunii germane din 1990, potrivit cărora Republica Federală Germania a primit toate drepturile suverane ale unui stat în plan intern și extern. afacerile unei Germanii unite. În aceste circumstanțe unice, introducerea unei competențe limitate a instanțelor naționale a urmărit un scop legitim.

De altfel, potrivit Curții, nu se poate susține că interpretarea conținutului art. 3 din secțiunea 6 din convenția menționată în cauza reclamantului contrazice practica anterioară a instanțelor germane, este incorectă sau urmărește formularea unor concluzii de natură ilegală.

Curtea de Justiție a Uniunii Europene (CJUE) interpretează dreptul UE pentru a asigura aplicarea sa uniformă în toate țările UE și normele privind litigiile juridice dintre guvernele statelor membre și instituțiile UE. În anumite circumstanțe, acesta îi poate fi transferat și de către persoane fizice, companii sau organizații care doresc să introducă o acțiune împotriva unei instituții a UE dacă consideră că aceasta le-a încălcat drepturile.

Curtea lucrează în cooperare cu toate instanțele din statele

membre care sunt instanțe obișnuite de drept al Uniunii. Pentru a asigura aplicarea eficientă și uniformă a dreptului UE și pentru a evita diferențele de interpretare, instanțele naționale pot și uneori trebuie să solicite Curții să clarifice un punct de interpretare a dreptului UE, pentru a le permite, de exemplu, să verifice conformitatea legislației lor naționale cu legislația UE. O trimitere la o decizie anterioară se poate referi și la o revizuire a validității unui act de drept al UE. Instanța răspunde nu printr-o simplă opinie, ci printr-o decizie sau ordin motivat. Instanța națională căreia i se adresează este ținută de interpretarea dată la soluționarea litigiului aflat pe rolul acesteia. Decizia Curții este obligatorie în același mod ca și alte instanțe naționale care ar fi fost eliminate cu o problemă identică

Curtea de Justiție a UE este competentă să soluționeze litigiile legate de aplicarea dreptului european între statele membre, instituțiile europene și solicitanții individuali în două moduri:

- judecă „acțiuni directe” care urmăresc să impună respectarea normelor europene de către statele membre (acțiune în încălcarea dreptului comunitar) și instituțiile europene (acțiune în anulare, acțiune în lipsă de acțiune, acțiune în despăgubire);

- are în vedere „hotărâri prealabile” pronunțate în fața sa de către instanțele naționale care pun sub semnul întrebării interpretarea

sa a dreptului european pentru a o aplica litigiului cu care se află.

Curtea este competentă să judece și să judece în primă instanță acțiunile prevăzute la articolele 263, 265, 268, 270 și 272 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene; se depun anului Comisiei numai procesele împotriva deciziilor Comisiei care impun sancțiuni entităților comerciale (articolul 261) și cele prevăzute de Statutul Curții (modificat ultima dată prin Regulamentul (UE, Euratom) 2019/629 din 17 aprilie 2019) . Articolul 51 din Statutul Curții prevede că, prin derogare de la norma prevăzută la articolul 256 alineatul (1) din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene, acțiunile menționate la articolele 263 și 265 din Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene, care sunt introduse de un stat membru și direcționate a fi rezervate Curții:

- împotriva unui act sau inacțiune a Parlamentului European și/sau a Consiliului, cu excepția:

- deciziile luate de Consiliu în conformitate cu articolul 108 alineatul (2) al treilea paragraf din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene;

- acte ale Consiliului adoptate în conformitate cu Regulamentul Consiliului privind măsurile de apărare comercială în sensul articolului 207 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene;

- acte ale Consiliului prin care Consiliul exercită competențe executive în conformitate cu articolul 291 alineatul (2) din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene;

- împotriva unui act sau omisiune a Comisiei în temeiul articolului 331 alineatul (1) din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene.

Instanța națională aplică, de obicei, dreptul UE însuși atunci când cazul impune acest lucru. Cu toate acestea, în cazul în care o întrebare referitoare la interpretarea prezentei legi este ridicată în fața unei instanțe naționale, această instanță poate cere Curții să se pronunțe cu titlu preliminar asupra acestei chestiuni. În cazul unei instanțe de ultimă instanță, sesizarea instanței este obligatorie. O instanță națională adresează Curții întrebări referitoare la interpretarea sau validitatea unei dispoziții a dreptului Uniunii, de obicei sub forma unei hotărâri, în conformitate cu normele de procedură naționale. Registrul informează părțile la procedurile naționale cu privire la cerere, precum și statele membre și instituțiile Uniunii. Aceștia ar trebui să aibă la dispoziție două luni pentru a-și prezenta observațiile scrise Curții.

Decizia sa din 5 februarie 1963 în cauza 26/62 (Van Gend en Loos) [12] a stabilit principiul aplicării imediate a dreptului UE la instanțele statelor membre. În mod similar, decizia sa din 15 iulie

*Accesul la justiție în jurisprudența curții Europene a drepturilor omului și a curții de justiție a Uniunii Europene*

1964 în cauza 6/64 (Costa v ENEL) [8] a fost fundamentală pentru definirea dreptului UE ca o ordine juridică autonomă care are prioritate față de dispozițiile legale naționale. Curtea și-a asumat întotdeauna rolul Curții Supreme de a stabili relația dintre dreptul UE și dreptul național. În cauzele de referință Van Gend en Loos și Costa/ENEL, Curtea a dezvoltat principiile fundamentale ale supremației dreptului UE. Conform acestor principii, dreptul UE are prioritate față de dreptul național, iar instanțele naționale trebuie să țină seama de acest lucru în deciziile lor. În hotărârea sa din 17 decembrie 1970 în cauza 11/70 (Internationale Handelsgesellschaft) [9], Curtea a stabilit primatul dreptului Uniunii, chiar și în ceea ce privește drepturile fundamentale garantate de constituțiile naționale. Ea a confirmat aceste principii în cauze ulterioare (a se vedea Cauza 106/77 Simmental (1978) [13], Cauza 149/79 Comisia/Belgia (1980) [10], Cauzele C-46/93 și C-48/93, Brasserie. du pêcheur și Factortame II (1996), Cauza C-473/93, Comisia/Luxemburg (1996) [11], Cauza C-213/07 Michaniki (2008)). În această jurisprudență, Curtea a dezvoltat elemente ale doctrinei care conferă statelor membre o anumită putere de apreciere și țin seama în mod corespunzător de interesele lor. În plus, Curtea își adaptează uneori indirect propria jurisprudență ca răspuns la preocupările statelor membre. În special, a dezvoltat jurisprudența în domeniul drepturilor

fundamentale sub presiunea instanțelor naționale: după crearea Comunităților Europene, Curtea de Justiție s-a opus inițial introducerii drepturilor fundamentale în ordinea juridică comunitară (cauza 36/59, Ruhrkohlen. -Verkaufsgesellschaft (1960))[7]. Cu toate acestea, după obiecțiile din partea curților constituționale naționale, Curtea a inversat cursul. Anticipând deciziile Curții Constituționale Federale din Germania și ale Curții Constituționale din Italia, Curtea a reținut că drepturile fundamentale „fac parte integrantă din principiile generale ale dreptului” în cauza Internationale Handelsgesellschaft.

Protecția drepturilor individuale include decizia din 14 mai 1974 în cauza 4/73 (J. Nold, Kohlen-und Baustoffgroßhandlung împotriva Comisiei Comunităților Europene) [6], în care Curtea a confirmat că drepturile fundamentale fac parte integrantă din principii generale drepturi, a căror respectare asigură (4.1.1).

Unul dintre principalele avantaje ale Curții a fost stabilirea principiului conform căruia tratatele nu trebuie interpretate strict, ci ar trebui luate în considerare în lumina stării de integrare și a obiectivelor stabilite de tratatele în sine. Acest principiu a făcut posibilă stabilirea legală în domenii care nu sunt acoperite de prevederi specifice din tratate, de exemplu, lupta împotriva poluării. În Hotărârea sa din 13 septembrie 2005 în cauza C-176/03

(Comisia/Consiliul), Curtea a permis Uniunii să ia măsuri referitoare la dreptul penal al statelor membre dacă consideră că este necesar să facă acest lucru pentru a realiza obiectivele pe care și le-a propus în domeniul protecției mediului.

Un alt exemplu de încălcare a dreptului la protecție judiciară este cauza „Tonkov v. Belgia” [4]. Acest caz se referea la plângerea reclamantului că i s-a refuzat accesul la un avocat în fazele inițiale ale anchetei judiciare împotriva sa, precum și în timpul detenției, ședințelor de judecată, interogatoriilor și altor acțiuni de investigație. În prezent, reclamantul execută o pedeapsă cu închisoarea pe viață.

După sosirea în Belgia la 18 august 2010, reclamantul a fost interogat de poliție în calitate de suspect în crima menționată mai sus și apoi a fost audiat de un judecător de instrucție. Pe baza acestei analize s-a luat decizia de reținere. Potrivit procesului-verbal întocmit în aceeași zi, reclamantul și-a exprimat dorința de a avea un avocat care să înțeleagă dreptul belgian și a prezentat versiunea sa asupra evenimentelor. Totodată, s-a dovedit că reclamantul îl cunoștea pe N.I., care a fost și reținut și audiat și pe care anchetatorii l-au prezentat ca suspect în crimă. În plângerea sa la CEDO, reclamantul a subliniat privarea dreptului său de acces la un avocat în timpul reținerii poliției, în lipsa unor informații adecvate cu privire la dreptul său de a păstra tăcerea și de a nu se autoincrimina, precum



și absența unui avocat. În timpul audierilor, interogatoriilor și altor acțiuni de anchetă. Reclamantul s-a plâns, printre altele, că condamnarea sa s-a bazat parțial pe mărturia co-inculpatului, care a fost dată în absența avocatului.

CEDO a subliniat că în timpul primelor două interogatorii, reclamantul a fost audiat în calitate de „informer”, iar el a fost audiat oficial ca „suspect” doar în timpul celui de-al treilea interogatoriu. Reclamantului i s-a refuzat accesul la asistență juridică în timpul oricăruia dintre cele trei interogatorii, chiar dacă declarațiile sale au fost esențiale pentru acea anchetă. În fapt, potrivit CEDO, reclamantul a dobândit calitatea de acuzat încă de la începutul anchetei, primind astfel garanțiile prevăzute la articolul 6 din Convenție. În cadrul acesteia, între predarea reclamantului către autoritățile belgiene și decizia instanței de reținere din 26 aprilie 2012, reclamantul a fost audiat de aproximativ zece ori de către poliție și judecătorul de instrucție cu privire la infracțiunile reținute împotriva sa, în lipsa oricărei asistențe din partea unui avocat. De asemenea, avocatul nu a fost prezent la examenul poligraf.

Prin urmare, reclamantul, care avea dreptul la protecție în temeiul articolului 6 din Convenție încă de la începutul anchetei, nu a avut acces la un avocat, chiar și atunci când a dobândit calitatea de „învinuit”. Dreptul la un astfel de acces în cadrul anchetei

preliminare a fost limitat.

În cauza „Dragan Kovačević v. Croația” [19] a fost investigată întrebarea: A existat o limitare a dreptului reclamantului de a avea acces la instanță?

Reclamantul, care suferă de tulburări mintale, a fost lipsit de capacitatea juridică civilă ca urmare a procedurilor relevante în instanțele civile. Reclamantul a depus o plângere constituțională la Curtea Constituțională, care a anulat decizia instanțelor civile, dar i-a respins cererea de rambursare a cheltuielilor de judecată. Decizia privind cheltuielile de judecată s-a întemeiat pe dispozițiile legislației naționale, potrivit cărora fiecare participant la procedura în cadrul Curții Constituționale trebuie să suporte în mod independent propriile cheltuieli de judecată, cu excepția cazului în care instanța decide altfel.

Regula conform căreia o parte la o procedură judiciară trebuie să suporte propriile cheltuieli de judecată, cu excepția cazului în care instanța decide altfel, nu poate fi considerată incompatibilă cu paragraful 1 al articolului 6 din Convenție. În acest caz, CEDO a trebuit să afle dacă consecințele aplicării acestei dispoziții erau compatibile cu paragraful 1 al articolului 6 din Convenție.

Costul depunerii unei plângeri constituționale (echivalentul a 815 euro) a fost mai mare decât salariul mediu în Croația la

momentul evenimentelor. Prin urmare, a reprezentat o povară financiară semnificativă chiar și pentru cetățeanul obișnuit, cu atât mai puțin pentru reclamantul al cărui venit lunar era echivalentul a 164 EUR în prestații de invaliditate.

Astfel, ținând cont de practica consacrată a CEDO și de situația specifică a reclamantului, refuzul Curții Constituționale de a-i rambursa cheltuielile de depunere a plângerii constituționale a constituit o limitare a dreptului său de acces la instanță.

În cauza „Bjarki H. Diego v. Islanda” CEDO a reiterat că părtinirea poate fi găsită în convingerile sau comportamentul unui judecător individual sau al unui complet de judecători și, într-un astfel de caz, instanța în ansamblu nu oferă garanțiile necesare pentru a asigura justiția. CEDO în cauza “Sigrnrur Elnn Sigfsduttir v. Islanda” (nr. 41382/17) a precizat în mod expres că, pentru a pune sub semnul întrebării imparțialitatea unui judecător, interesele sale financiare trebuie să fie direct legate de cauză [18].

CEDO a remarcat că, deși reclamantul a fost informat cu privire la datoria sa de a spune adevărul și dreptul de a nu depune mărturie împotriva sa, el nu a fost informat în mod clar despre statutul său de suspect. În plus, reclamantul nu a fost informat inițial cu privire la dreptul la asistență juridică, ceea ce a determinat CEDO să concluzioneze că reclamantului nu i s-a acordat o astfel de

asistență. Astfel, nu existau motive temeinice pentru restrângerea dreptului la un avocat.

CEDO a subliniat susținerea Guvernului că reclamantul nu a făcut direct declarații incriminatoare în timpul interogatoriilor. Cu toate acestea, el a mărturisit despre procesul decizional al băncii și despre rolul său în acesta. CEDO a reiterat că dreptul de a nu depune mărturie împotriva propriei persoane nu se limitează la mărturisiri de fapt sau declarații direct incriminatoare; pentru aceasta este suficient să se afecteze semnificativ poziția acuzatului. Luând în considerare și interceptarea telefonului reclamantului de către procurorul special, CEDO a concluzionat că Guvernul nu a demonstrat modul în care ancheta nu a încălcat corectitudinea procedurilor. În plus, instanțele interne, după ce a examinat plângerea reclamantului, nu au considerat că acesta nu a fost informat cu privire la statutul său de suspect în timpul interogatoriului.

Prin urmare, paragraful 1 și subparagrafele (a) și (c) ale paragrafului 3 al articolului 6 din Convenție au fost încălcate.

Cauza „Yakhymovych împotriva Ucrainei” [20] se referă la acuzații de provocare de către ofițerii de poliție, prezentate în temeiul articolului 6 din Convenție. Reclamantul a avut un conflict cu un anume domn S., care, conform pretențiilor reclamantului, și-a însușit în mod fraudulos proprietatea rezidențială. În acest sens, reclamantul

a depus plângeri la diferite autorități ale statului.

Potrivit deciziilor instanțelor naționale, reclamantul, care nu avea condamnări anterioare, a dispus uciderea lui S. în asemenea împrejurări. Ch. era o veche cunoscută și prietenă a familiei reclamantului.

Potrivit mărturiei lui Ch., care a dus în cele din urmă la condamnarea reclamantului, prima dată când reclamantul a vorbit cu Ch. despre S. a fost în 2007 sau 2008, după ce Ch. fusese eliberat din penitenciar. Apoi, reclamantul i-a explicat lui Ch. că nu a putut să-și revendice proprietatea de la S. într-un mod legal și i-a cerut în repetate rânduri lui Ch. să-l ajute să găsească oamenii care l-ar bate pe S. Ch. a refuzat. După ce Ch. a fost din nou privat de libertate în 2008, reclamantul l-a vizitat și i-a adus haine. Ulterior, reclamantul l-a chemat în repetate rânduri pe C. la penitenciar: întrucât reclamantul pierduse până atunci toate cauzele împotriva lui S., planurile sale s-au schimbat în crimă și i-a cerut lui C. să ajute să găsească oameni care să-l omoare pe S.

La 3 aprilie 2012, reclamantul s-a întâlnit cu I. și l-a angajat să-l omoare pe S. în schimbul a 2.000 de grivne ucrainene (grivne, echivalentul a aproximativ 180 de euro la acel moment). În aceeași zi, a plătit o parte din sumă și a promis că va plăti restul după crimă. Reclamantul i-a indicat lui I. unde locuia S. și ce mașină folosea. La

5 aprilie 2012, reclamantul s-a întâlnit cu I., care a spus că crima va fi comisă în acea zi. Apelantul a spus că va fi în apropierea casei sale pentru ca vecinii să-l poată vedea, oferindu-i astfel un alibi. În aceeași zi, polițiștii au pus în scenă răpirea lui S. și au pregătit o fotografie cu cadavrul său „mort”. Ch., cu titlu de rambursare a datoriei anterioare, i-a dat reclamantului bani care, după cum a înțeles, ar fi trebuit să îi fie plătiți lui I. La 6 aprilie 2012, I. s-a întâlnit cu reclamantul, i-a arătat fotografia oficială la telefon și a primit de la el banii rămași pentru crimă. Apoi reclamantul a fost reținut.

La 27 noiembrie 2014, Curtea Supremă Specializată a Ucrainei pentru examinarea cauzelor civile și penale și-a lăsat neschimbate sentința și pedeapsa. Instanța a reținut că argumentele reclamantului cu privire la provocare sunt neîntemeiate, întrucât probele dovedesc suficient vinovăția sa. În special, instanța s-a referit la mărturia lui Ch., I., K. și a ofițerilor de poliție (a se vedea subparagrafele „i” și „iv” din paragraful 11) că mai întâi reclamantul a contactat Ch. cu privire la căutarea unui criminal angajat, și abia atunci polițiștii au efectuat o combinație operațională pentru a-l reține la locul crimei. Aceste dovezi au fost confirmate de protocoalele polițiștilor, care documentau acțiunile relevante, și de încheierea examinării cuprinzătoare, care conținea o relatare detaliată a convorbirilor dintre reclamant, Ch. și I. (a se vedea

subparagraful „ii” din paragraful 11). Instanța a respins argumentul reclamantului potrivit căruia acesta, temându-se de I., pur și simplu nu și-a exprimat în mod activ obiecții față de persuasiunea persistentă a lui I. Instanța a considerat probele ca fiind de așa natură încât a arătat că reclamantul a pus la cale infracțiunea, a discutat prețul săvârșirii. crima, a indicat adresa lui S. și i-a cerut să informeze despre momentul uciderii lui S. pentru a-și asigura un alibi. Referitor la argumentul reclamantului conform căruia acesta nu a putut să-l interogheze pe I., instanța a reținut că la finalul cercetării judecătorești, apărarea nu a solicitat chemarea acestui martor la audiere.

Curtea aplică acest test pentru a determina dacă instanțele naționale au luat măsurile necesare pentru a dezvălui circumstanțele unei plângeri întemeiate de incitare și dacă au fost făcute constatări adecvate în temeiul Convenției în cazul în care a avut loc incitare sau urmărirea penală. a omis să facă dovada absenței instigării (a se vedea hotărârile citate “Ramanauskas împotriva Lituaniei”, pct. 70, “Furcht împotriva Germaniei”, pct. 53 și “Ciprian Vlăduț și Ioan Florin Pop împotriva României”, cererile nr. 43490/ 07 și nr. 44304/07, alin. 88, din 16 iulie 2015 privind constatările relevante care decurg dintr-o plângere de instigare cu succes). Procedura reclamantului ar fi lipsită de corectitudinea cerută de articolul 6 din

Convenție dacă acțiunile autorităților publice ar fi avut ca rezultat instigarea reclamantului la infracțiunea de care a fost găsit vinovat și instanțele interne nu ar fi luat în considerare în mod corespunzător acuzația de incitare (a se vedea hotărârea citată în “Ramanauskas împotriva Lituaniei”, pct. 73; “Constantin și Stoian împotriva României”, cererile nr. 23782/06 și nr. 46629/06, pct. 64, din 29 septembrie 2009 și “Sepil împotriva Turciei”.

Curtea concluzionează că instanțele interne nu au luat în considerare în mod corespunzător afirmația reclamantului de incitare a ofițerilor de poliție. Prin urmare, paragraful 1 al articolului 6 din Convenție a fost încălcat în legătură cu examinarea necorespunzătoare de către instanțele naționale a plângerii reclamantului cu privire la incitarea ofițerilor de poliție.

Cauza „Mucha v. Slovacia” s-a referit la condamnarea reclamantului și condamnarea acestuia la 23 de ani de închisoare pentru o serie de infracțiuni, inclusiv cele violente, comise de un grup infracțional organizat [16]. O parte din raționamentul instanțelor naționale în acest sens s-a bazat pe mărturia co-inculpaților (complici), care au devenit martori pentru urmărire penală după încheierea unui acord de recunoaștere a vinovăției. Condamnarea reclamantului a fost pronunțată de aceeași instanță cu trei judecători care a încuviințat acordurile de recunoaștere a vinovăției. Acest



complet de judecători a acceptat că aceste condamnări fac parte integrantă din dosarul penal al reclamantului.

În 2013, o instanță penală specializată l-a găsit pe reclamant vinovat de toate acuzațiile și l-a condamnat la 23 de ani de închisoare. Colegiul era format din aceiași judecători care luau decizii în cauzele complicilor. Doi complici au refuzat să depună mărturie, deși mărturia preliminară a unuia dintre ei a fost trecută la dosar. Condamnările ca urmare a acordurilor de recunoaștere a vinovăției au constituit o „parte faptică și omogenă a cauzei analizate” de către instanță în motivarea sa. Această justificare a inclus și declarațiile celor șase complici ai reclamantului, dovezi cu înscrisuri și expertize. Instanța a subliniat că mărturia martorilor a fost obținută în mare parte de la persoane care au devenit martori pentru urmărire penală, dar, în principiu, aceste probe nu pot fi puse la îndoială doar pe baza acestui fapt. În acest caz, astfel de probe incriminatorii au fost susținute de alte probe (deși circumstanțiale) și au prevalat asupra depoziției martorilor apărării.

Ulterior, reclamanta a formulat recurs, casare și plângeri de constituționalitate, dar fără succes. În motivarea sa, Curtea Constituțională a subliniat principiul subsidiarității și decizia CEDO. Referindu-se la articolul 6 din Convenție, reclamantul s-a plâns de refuzul de a-și asculta cauza de către o instanță independentă și de

încălcarea prezumției de nevinovăție.

Având în vedere acest lucru, CEDO observă în primul rând că camera judiciară în cauză era formată exclusiv din judecători profesioniști, care, ar trebui să presupunem, aveau calificări superioare, erau mai pregătiți și pentru care examinarea unor astfel de cauze era mai familiară în comparație cu judecătorii poporului, astfel încât să renunțe la experiența și la concluziile sale din procesul anterior cu privire la conspiratorii reclamantului (a se vedea “Meng împotriva Germaniei”, citată mai sus, §§ 51 și 55).

În această etapă, CEDO constată că, spre deosebire de cazuri precum Meng împotriva Germaniei, condamnările co-conspiratorilor reclamantului nu s-au bazat pe o evaluare a probelor împotriva lor sau a oricui altcineva. De fapt, ele s-au bazat pe acorduri de recunoaștere a vinovăției prin care conspiratorii reclamantului au pledat vinovați pentru infracțiunile clar definite în acele acorduri. Cu toate acestea, în ceea ce privește circumstanțele specifice ale acestui caz, CEDO nu consideră că această distincție este decisivă din două motive.

În primul rând, deși există diferite modele de proceduri și acorduri de recunoaștere a vinovăției în domeniul de aplicare al Convenției, Slovacia are un sistem în care acordurile de recunoaștere a vinovăției conduc la o condamnare (a se vedea “Natsvlishvili și

Togonidze împotriva Georgiei”, nr. 9043/05, § § 62). –75, CEDO 2014 (extrase)). După cum se reiese din împrejurări, precum și din dispozițiile legii aplicabile, acordurile de recunoaștere a vinovăției sunt încuviințate de instanță sub forma unei hotărâri publicate (a se vedea paragraful 27 de mai sus), iar dispozitivul lor este formulat în același mod. ca și în sentințele de vinovăție obișnuite, în special în ceea ce privește concluzia că , că, săvârșind efectiv acțiunea (sau inacțiunea) specificată, persoana acuzată a săvârșit infracțiunea corespunzătoare. În ceea ce privește sfera efectivă a procedurii privind acordul de recunoaștere a vinovăției, CEDO a remarcat o anumită discrepanță între poziția adoptată de instanțe în cauza reclamantului și a Guvernului, pe de o parte, și legea aplicabilă, pe de altă parte. În special, instanțele și Guvernul susțin că nimic altceva decât legalitatea și corectitudinea lor nu au fost evaluate la aprobarea acordurilor de recunoaștere a vinovăției ale co-conspiratorilor reclamantului (a se vedea paragrafele 22 și 44 de mai sus). Totuși, după cum se poate observa, normele privind limitele de apreciere a cererii de aprobare a unor astfel de acorduri prevăd că instanța care examinează cererea trebuie să facă această apreciere în contextul mai larg al dreptului material și procesual și al împrejurărilor de fapt ale cauzei (a se vedea paragraful 8 de mai sus).

În al doilea rând, CEDO constată că hotărârile de aprobare

a acordurilor de recunoaștere a vinovăției ale co-conspiratorilor reclamantului conțineau o descriere faptică detaliată a infracțiunilor acestora, inclusiv rolul reclamantului în acestea ca complice, în timp ce descrierea faptică precisă a unora dintre actele lor penale era identică. la descrierea faptică precisă a pretinsului el de fapte penale. Deși aceste decizii nu conțin nicio concluzie separată cu privire la vinovăția reclamantului ca atare, ele ar trebui luate în considerare în lumina elementelor componente infracțiunilor în cauză, în special: crearea, planificarea și menținerea unui grup infracțional. , care presupune acțiuni penale concertate ale făptuitorilor în comun. Astfel, condamnarea complicilor reclamantului la aceste infracțiuni pe baza descrierii pe care aceștia le-au făcut a faptelor lor penale, care conținea o determinare factuală exactă a rolului specific al reclamantului în acestea, ar putea, în principiu, să ridice îndoieli cu privire la faptul dacă chestiunea prezenței tuturor elementelor necesare componente nu a constituit infracțiune decisă prematur în acțiunile sale de constatare a acestuia vinovat de infracțiunile în cauză.

CEDO reiterează că principiul prezumției de nevinovăție va fi încălcat dacă o hotărâre judecătorească sau o declarație a unui funcționar împotriva unei persoane acuzate de o infracțiune reflectă opinia că aceasta este vinovată înainte ca vinovăția acelei persoane

să fie stabilită potrivit legii. Trebuie făcută o distincție fundamentală între afirmația că cineva este doar suspectat că a săvârșit o infracțiune și afirmația clară că o persoană a săvârșit o infracțiune în absența unei condamnări definitive. În acest sens, CEDO subliniază importanța alegerii cuvintelor de către funcționarii publici în declarațiile pe care le fac înainte ca o persoană să fie găsită vinovată de o anumită infracțiune. Deși utilizarea limbajului este crucială în acest aspect, CtEDO mai notează că dacă o declarație a unui funcționar încalcă prezumția de nevinovăție trebuie stabilit în contextul circumstanțelor specifice în care a fost făcută declarația contestată. Chiar și utilizarea unui limbaj nefericit poate să nu fie decisivă, având în vedere natura și contextul procedurii particulare (a se vedea “Karaman împotriva Germaniei”, nr. 17103/10, § 63, 27 februarie 2014, cu referințe suplimentare).

CEDO a recunoscut, așa cum a făcut-o mai larg în domeniul juridic european, că în procedurile penale complexe care implică mai multe persoane care nu pot fi judecate împreună, trimiterea de către instanța de fond la participarea unor terți care ulterior pot fi judecați separat poate este necesar pentru evaluarea vinovăției inculpaților. De asemenea, CEDO a stabilit că instanțele penale sunt obligate să stabilească cât mai exact și clar împrejurările cauzei, care sunt importante pentru aprecierea răspunderii juridice a învinutului. În

plus, simplele acuzații sau suspiciuni nu pot fi considerate fapte stabilite. Acest lucru se aplică și circumstanțelor de fapt legate de participarea terților, dar dacă este necesar să se precizeze astfel de circumstanțe de fapt, instanța ar trebui să evite să furnizeze mai multe informații decât este necesar pentru a evalua răspunderea juridică a acuzatului în proces (a se vedea *Karaman v. Germania*, citată mai sus, § 64; a se vedea, de asemenea, hotărârea CEJ în cauza AH și alții (prezumția de nevinovăție), § 44, citată mai sus la paragraful 34). CtEDO a mai stabilit că și în cazul în care legea stabilește în mod expres că nu se pot face concluzii cu privire la vinovăția unei persoane în cadrul procesului penal la care aceasta nu a participat, hotărârile trebuie formulate astfel încât să se poată face evitarea oricăror concluzii premature cu privire la vinovăția unui terț, pentru a nu pune în pericol examinarea corectă a acuzațiilor în cadrul următoarelor proceduri penale separate (a se vedea cauza “*Karaman împotriva Germaniei*”, § 65; și hotărârea CEJ din 18 martie 2021 în cauza “*Pometon împotriva Comisiei*”, C-440/19, EU:C:2021:214, § 63).

În consecință, CEDO consideră că, deși garanțiile procesuale generale prevăzute în hotărârea consolidată din 5 aprilie 2017 erau fără îndoială adecvate, acestea au fost insuficiente prin prisma faptelor specifice prezentei cauze. Având în vedere

formularea sentințelor împotriva conspiratorilor reclamantului, a fost încălcat dreptul reclamantului de a fi prezumat nevinovat până la dovedirea vinovăției. Având în vedere rolul pe care l-au jucat în procesul reclamantului, care a avut loc în aceeași instanță, îndoielile sale cu privire la imparțialitatea instanței au fost justificate obiectiv.

În sfârșit, CEDO reiterează că, în anumite împrejurări, o instanță superioară sau cea mai înaltă poate corecta deficiențe care au fost comise în cursul judecării cauzei în primă instanță. Deși instanțele superioare din cauza reclamantului aveau competența de a anula decizia instanței de fond pe motiv că aceasta a fost părtinitoare și că s-au produs alte erori procesuale grave, nu au făcut acest lucru și, prin urmare, nu au oferit nicio remediere pentru remedierea deficiențelor. (a se vedea cauza Meng împotriva Germaniei, citată mai sus, § 64, cu referințe suplimentare).

Cazul „Meng v. Germania” s-a referit la îndoieli cu privire la imparțialitatea obiectivă a judecătorului care a audiat cazul reclamantei, care a audiat anterior o procedură separată în care au fost făcute constatări ample care prejudiciază vinovăția acesteia. Fapte – reclamanta a fost condamnată pentru uciderea soțului ei împreună cu G.S., partenerul ei la acea vreme [14]. Judecătoria regională din cauza reclamantului a fost prezidată de judecătorul M., care a fost judecător raportor în procesul penal separat anterior

împotriva lui G.S. Verdict referitor la G.S. conținea constatări ample de fapt și de drept cu privire la participarea reclamantului la comiterea infracțiunii. Reclamanta a contestat fără succes sentința sa, susținând că judecătorul M. nu a fost imparțial în cazul ei.

Nu a existat nicio dovadă că judecătorul M. a acționat cu părtinire în timpul procedurii împotriva reclamantului (testul de fond). Astfel, Curtea a trebuit să stabilească dacă participarea lui M. în calitate de judecător-raportor la procedura prealabilă împotriva lui G.S. a condus la o îngrijorare justificată obiectiv că judecătorul M. nu a fost imparțial (verificare obiectivă).

Instanța a reținut încă de la început că M. a fost un judecător profesionist care ar trebui considerat mai informat, mai obișnuit și mai pregătit decât un judecător obișnuit pentru a se separa de experiența și concluziile procesului anterior împotriva lui G.S. Mai mult, în cadrul procedurii introduse împotriva reclamantului, Tribunalul Regional, prezidat de judecătorul M., a audiat depozițiile martorilor și experților, stabilind fapte noi și analize juridice pe această bază, și fără nicio referire la sau întemeiată pe concluziile din hotărârea pronunțată împotriva lui G. Faptele constatate s-au diferit în unele detalii de cele stabilite în verdictul privind G.S. Întrucât erau elemente importante în controlul respectării de către instanța regională a cerinței de imparțialitate în cazul reclamantului, ele nu au



împiedicat Curtea să examineze dacă hotărârea împotriva G.S. conținea constatări care, de fapt, erau prejudiciabile chestiunii vinovăției reclamantului.

Trimitere la reclamant în decizia împotriva G.S. să demonstreze că reclamantul nu a participat în mod oficial la judecarea acestei proceduri; prin urmare, statutul ei procedural de terț (martor) era clar.

Cu toate acestea, reclamantul nu a fost doar menționat în pronunțare în hotărârea în cauză: hotărârea conținea fapte ample care îl priveau și pe reclamant și care analizau probele prezentate la procesul reclamantului. Tribunalul și-a prezentat concluziile cu privire la reclamant ca fapte stabilite și calificări juridice stabilite din acestea, și nu ca simple suspiciuni. O convingere fermă că reclamantul a fost complice la infracțiune a fost considerată necesară de către Curtea Federală pentru a stabili temeiurile condamnării lui G.S. Sentința pronunțată pe G.S. cuprindea o evaluare detaliată a rolului exact al reclamantei în uciderea soțului ei, fiind mai mult decât o simplă enumerare a împrejurărilor infracțiunii. Hotărârea ar fi trebuit privită ca stabilind criteriile necesare pentru ca fapta să constituie infracțiune și împotriva reclamantului: a descris în detaliu nu numai uciderea intenționată a soțului reclamantului și modul în care planul întocmit împreună cu G.S. a fost efectuată, dar și

principalele motive pentru acțiunile reclamantei în acest mod și anume că a dorit să dobândească iresponsabilitatea bunurilor soțului ei. Astfel, se poate considera că instanța regională a făcut o evaluare juridică și asupra acțiunii împotriva reclamantei, întrucât a constatat, în esență, că nu numai G.S., ci și reclamanta au acționat din lăcomie și că aceasta a participat și a fost în egală măsură. vinovat de crimă. Concluziile și aprecierea reclamantului au fost făcute în ciuda faptului că G.S. a fost acuzat ca singurul vinovat care a acționat singur la locul faptei, iar aprecierea juridică a acțiunilor reclamantului a depășit-o pe cea cerută pentru calificarea juridică a infracțiunii săvârșite de G.S. Îndoielile reclamantei că instanța regională, inclusiv judecătorul M., ar fi putut deja să fi avut o opinie părtinitoare cu privire la fondul cauzei sale în verdictul G.S., pronunțat înaintea procesului ei, au fost confirmate de evaluarea parchetului după verdict.

Astfel, reclamantul a fost în mod legitim îngrijorat de faptul că, în lumina textului sentinței împotriva lui G.S. judecătorul M. și-a format deja o părere părtinitoare cu privire la vinovăția ei. Îndoielile reclamantului cu privire la imparțialitatea instanței regionale în acest caz au fost justificate în mod obiectiv.

Dacă instanța superioară sau supremă putea, în anumite împrejurări, să remedieze deficiențele din procedura în fața primei

instanțe, Curtea Federală de Justiție, care avea competența de a anula decizia instanței regionale pentru lipsă de imparțialitate, a menținut condamnarea de aplicantul. Astfel, instanța de înaltă instanță nu a înlăturat deficiența indicată.

Astfel, dreptul la ocrotire judiciară este o garanție constituțională a drepturilor și libertăților unei persoane și ale unui cetățean, iar executarea obligatorie a hotărârilor judecătorești este o componentă a dreptului la o protecție judiciară echitabilă. Dreptul la un proces echitabil este consacrat și garantat atât la nivel internațional, cât și la nivel național, în timp ce conținutul acestuia nu este dezvăluit în totalitate. Aceasta, desigur, determină prezența unei game destul de largi de puncte de vedere științifice cu privire la înțelegerea sa juridică. În același timp, în condițiile unei reforme radicale a sistemului judiciar și a justiției penale în general, problema unei înțelegeri și realizări uniforme a acestui drept devine deosebit de relevantă, deoarece CEDO a constatat în repetate rânduri încălcări ale dreptului la un proces echitabil. în diferitele sale aspecte. Dreptul la un proces echitabil nu este stabilit, deoarece variabilitatea acestuia asigură apariția de noi proprietăți și semne în procesul de geneză sub influența diverșilor factori (istoric, sociali, economici, politici etc.).

**Literatura:**

1. Affaire “Öcalan c. Turquie” Requête no 46221/99 12 mai 2005  
URL:<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-69023%22%7D>
2. Affaire Meftah et autres c. France. Requetes nos 32911/96, 35237/97 et 34595/97 26 juillet 2002 URL:  
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-65195%22%7D>
3. Affaire Prince Hans-Adam II de Liechtenstein c. Allemagne. Requête no 42527/98. 12 juillet 2001 URL:  
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-64147>
4. Affaire Tonkov c. Belgique 8 mars 2022. Requête no 41115/14 URL:  
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-216376%22%7D>
5. Affaire Zubac c. Croatie. Requête no 40160/12 5 avril 2018  
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-182297>
6. Arrêt de la Cour du 14 mai 1974. - J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung contre Commission des Communautés européennes. - Affaire 4-73.

7. Arrêt de la Cour du 15 juillet 1960. - Comptoirs de vente du charbon de la Ruhr, "Präsident", "Geitling", "Mausegatt", et Entreprise I. Nold KG contre Haute Autorité de la Communauté européenne du charbon et de l'acier. - Affaires jointes 36, 37, 38-59 et 40-59.
8. Arrêt de la Cour du 15 juillet 1964. - Flaminio Costa contre E.N.E.L.. - Demande de décision préjudicielle: Giudice conciliatore di Milano - Italie. - Affaire 6/64.
9. Arrêt de la Cour du 17 décembre 1970. - Internationale Handelsgesellschaft mbH contre Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. - Demande de décision préjudicielle: Verwaltungsgericht Frankfurt am Main - Allemagne. - Affaire 11-70.
10. Arrêt de la Cour du 17 décembre 1980. - Commission des Communautés européennes contre Royaume de Belgique. - Libre circulation des travailleurs. - Affaire 149/79.
11. Arrêt de la Cour du 2 juillet 1996. - Commission des Communautés européennes contre Grand-Duché de Luxembourg. - Manquement d'Etat - Libre circulation des personnes - Emplois dans l'administration publique. - Affaire C-473/93.
12. Arrêt de la Cour du 5 février 1963. - NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos contre

*Accesul la justiție în jurisprudența curții Europene a drepturilor omului și a curții de justiție a Uniunii Europene*

Administration fiscale néerlandaise. - Demande de décision préjudicielle: Tariefcommissie - Pays-Bas. - Affaire 26-62.

13. Arrêt de la Cour du 9 mars 1978. - Administration des finances de l'État contre Société anonyme Simmenthal. - Demande de décision préjudicielle: Pretura di Susa - Italie. - Non-application par le juge national d'une loi contraire au droit communautaire. - Affaire 106/77.

14. Case “Meng v. Germany” 16 February 2021. Application no. 1128/17 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22appno%22:%5B%221128/17%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-208281%22%5D%7D>

15. Case of Delcourt v. Belgium (Application no.2689/65): Judgment of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 17 January 1970. European court of human rights : website. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57467>

16. Case of Mucha v. Slovakia 25 November 2021. Application no. 63703/19 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-213853%22%5D%7D>

17. Lauterpacht H. The development of international law by the International Court. Cambridge University Press, 1982.
18. Case of Bjarki H. Diego v. Iceland 15 March 2022. Application no. 30965/17 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-216184%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-216184%22]})
19. Case of Dragan Kovačević v. Croatia 12 May 2022. Application no. 49281/15 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-217418%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-217418%22]})
20. Справа “Яхимович проти України” від 16 грудня 2021 року. Заява № 23476/15. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-214013%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-214013%22]})
21. Справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» (Заява No 40450/04): рішення Європейського суду з прав людини від 15.10.2009 (остаточне 15.01.2010). База даних «Законодавство України» / ВР України: офіційний вебпортал. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_479](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479)

**НОТАТКИ**



*Нотатки*

## **НОТАТКИ**

## **НОТАТКИ**

*Наукове видання*

**Ю.М. Бисага, Д.М. Бєлов, В.В.Берч, Л.М. Дешко, В.В.  
Заборовський, В.І. Продан**

**ПРАВО - ДІЄВИЙ ЗАСІБ ПЕРЕМОГИ УКРАЇНИ  
У ВІЙНІ З РФ: АНАЛІТИКА, ОЦІНКИ,  
ПРОГНОЗИ**

*міжнародна колективна монографія*

Верстка –